

Oskar Krejčí

LIDSKÁ PRÁVA

PROFESSIONAL
PUBLISHING

BRITSKÉ LISTY

LIDSKÁ PRÁVA

Oskar Krejčí

„Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni rovni, že jsou nadáni Stvořitelem určitými nezcizitelnými Právy, mezi nimiž jsou Život, Svoboda a úsilí o Štěstí.

...Když dlouhá řada bezpráví a útisků sledující neustále týž Cíl projevuje úmysl podřídit lid absolutnímu Despotismu, je jeho právem, ba povinností svrhnout takovou vládu a opatřit si nové Strážce pro svou budoucí bezpečnost.“

Deklarace nezávislosti, USA (1776)

„1. Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek.

2. Účelem každého politického společenství je zachování přirozených a nezadatelných práv člověka. Tato práva jsou: svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku.“

Deklarace práv člověka a občana, Francie (1789)

„Čl. 1 Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní v důstojnosti i právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“

Všeobecná deklarace lidských práv, OSN (1948)

LIDSKÁ PRÁVA

Oskar Krejčí

PROFESSIONAL
PUBLISHING

The logo graphic consists of two curved lines that meet at their ends, resembling a stylized book or a bridge.

Praha

**Kniha vychází ve spolupráci
s Central European Education Institute, s.r.o.
a s podporou firmy Imperial Tobacco**

**Recenzovali: prof. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.
PhDr. František Pertl**

© prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.

Edition © Kamil Mařík – Professional Publishing
profespubl@volny.cz

První vydání, 2011, e-pub www.blisty.cz 2013

ISBN 978-80-7431-056-0

Obsah

<i>Úvod</i>	7
Hledání práva	9
Globalizace a lidská práva	23
Nesplněný sen	47
Konkretizace práva	75
Svoboda a sociální práva	93
Vlastnictví a revoluce	111
Pramen a hranice práva	123
Reálná utopie	141
Chronologie hlavních dokumentů	163
<i>Odkazy</i>	167

Úvod

Problematika lidských práv patří v posledních desetiletích k nejjfrekventovanějším jak v propagandě, tak i v teorii politiky. I když ji po teroristickém útoku na New York a Washington 11. září 2001 do pozadí na čas zatlačila otázka bezpečnosti, zůstává středem pozornosti mnoha jednotlivců i organizací, ať již státních, mezistátních či nevládních.

Problémem většiny emotivních politických témat je skutečnost, že do jejich obsahu příliš mnoho lidí vkládá příliš mnoho odlišných vizí. Výsledkem pak může být, že i to nehumanističtější heslo se může stát jablkem sváru, příčinou problémů, které se snažilo řešit.

Idea lidských práv v sobě skrývá vizi univerzální, vpravdě kosmopolitní představy spravedlnosti. Stala se praporem všech, kdo se vzpírají panujícímu řádu věcí. Ovšem praporem, který je překvapivě snadno zcizitelný obhájci nejrůznějších privilegií či omylů. Na tyto neduhy existuje jediný lék: neustálá diskuse. Diskuse, která sleduje jak jednotlivé konkrétní události, tak i historii celého problému, ale i právní ukotvení a různé filosofické interpretace lidských práv. V této knize má funkci příspěvku do debat o právech člověka především závěrečná kapitola.

Cílem této knihy není charakteristika dodržování lidských práv v České republice či kritika situace v nějaké jiné zemi. Jejím posláním je poukázat, že nejsou ani vyvolené, ani špatné národy, že na této planetě pouze žije nedokonalý člověk. A že lidská práva jsou v této situaci vznešeným programem humanistů.

Praha, říjen 2011

HLEDÁNÍ PRÁVA

Žádná přirozená, nezadatelná a nezcizitelná lidská práva **neexistují**. Přitom však je idea práv člověka více než šest desetiletí snad neúspěšnější politickou vizí. Od přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv* Valným shromážděním OSN (1948) byla celá planeta pokryta sítí úmluv, které zavazují státy i jednotlivce dbát o práva a důstojnost života všech lidí – a to bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, majetek, rod či jiné postavení.

Avšak žádná idea nebyla spojena s tolika nezdary a porážkami, jako právě myšlenka lidských práv. Stále je mnoho lidí tyranizováno cynickými vládci a vražděno v nesmyslných válkách. Stále se milióny lidí rodí do bídy zbavující člověka veškeré důstojnosti a někdy i života.

- Podle zprávy Amnesty International, publikované u příležitosti 60. výročí *Všeobecné deklarace lidských práv*, bylo v roce 2007 mučení a jiné kruté zacházení zaznamenáno v 81 zemích. Čtyřicet pět států mělo v žalářích vězně svědomí. Celkem 23 států omezovalo práva žen. Dalších 77 států oklešťovalo svobodu vyjadřování. Zároveň 15 států omezovalo práva migrantů a 14 práva menšin. Ve 24 státech bylo v souhrnu popraveno 1252 lidí.¹
- Podle zprávy OSN o plnění cílů *Mileniové deklarace* žilo roku 2005 zhruba 1,5 miliardy lidí za méně než 1,25 dolaru na den. Světová banka odhadovala, že v době tzv. globální krize se do extrémní chudoby propadlo dalších

50 miliónů lidí.² Mezinárodní organizace práce uvádí, že roku 2010 byl počet oficiálně nezaměstnaných 205 miliónů, což představuje míru nezaměstnanosti 6,6 %.³ Podle Amnesty International žije na ulicích 100 až 150 miliónů bezprizorných dětí, a tento počet roste.⁴

- Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky informuje, že na konci roku 2010 bylo ve světě přibližně 43,7 miliónu lidí, které z domovů vyhnalo násilí během konfliktů, nebo odešli v důsledku perzekuce.⁵ Z údajů Světové banky vyplývá, že více než 1,5 miliardy lidí žije v křehkých a konflikty zasažených státech či v zemích s velmi vysokou úrovní kriminálního násilí.⁶

Přitom budoucnost existuje ve variantách, z nichž rozhodně ne každá je nakloněna myšlenke lidských práv.

Kořeny ideje

Diskuse kolem lidských práv mají celou řadu rozměrů: týkají se zdroje lidských práv, vztahu politických a sociálních práv, ale i sporu o to, zda jsou lidská práva univerzální, či se v odlišných kulturách liší. Rozepře se vedou i kolem otázky evropského původu lidských práv. Tato diskuse trvá staletí a někdy je i bouřlivá. Proto nikterak neudivuje, že pro lidi jako je Raymond Geuss, profesor University of Cambridge, představuje idea lidských práv „prázdný koncept“.⁷ Zároveň ovšem existuje nepřehledné množství autorů, kteří vidí kořeny dnešní vize lidských práv už ve starověku. A nalézají je tam hned dvojím způsobem:

- **Filosofické úvahy o lidské rovnosti.**
- **Omezování svévole a krutosti pomocí zákonů.**

V dnešní Evropě to na počátku byli Sokratés (469-399 př. n. l.) a Diogenés (412 nebo 404-323 př. n. l.), kteří shodně prohlásili: „Jsem občanem světa“. Takto definovali **kosmopolitismus, představu o světoobčanství**. Naznačili prvořadost spojení se s lidstvem jako takovým, ne podřízenosti jednomu státu. Pověštině se však historici filosofie při hle-

dání počátků myšlenky lidských práv obracejí ke **stoické koncepci přirozeného práva**: „Když stoicismus ztotožnil přírodu a rozum, vybudoval přirozené právo a nadřadil je právu pozitivnímu,“⁸ píše například Božena Komárková. Hieroclés (2. století) složil obraz člověka pomocí soustředěných kruhů, kde uprostřed bylo lidské vědomí, následoval kruh rodiny, pak širší rodiny, místní komunita, městští sousedé, *polis* a největším kruhem byl lidský rod. Stoikové také zavedli výraz „kosmopolitismus“. Samotné slovo „humanismus“ pak je novotvar odvozený od Ciceronova pojmu *humanus*, tedy lidský, vzdělaný, mravně ušlechtilý, a *humanitas*, tedy lidskost.⁹

Filosofické kořeny lidských práv nejsou hledány pouze v evropské kultuře. V buddhismu lze nalézt ideu rovnosti a bratrství. A samozřejmě také práce Lao-c' a Konfucia jsou zdrojem mnoha odkazů na počátky vize lidských práv. V literatuře o právech člověka lze dnes nalézt i mnohé odkazy na Nový zákon a Korán, ale i jiné starověké a středověké zdroje.

Původ novověkého pojetí lidských práv je nejčastěji spojován s osvícenstvím. V tomto smyslu je **současné pojetí lidských práv produktem posledních čtyř století**, ve kterých se zformulovalo **chápání lidských práv jako nezcizitelných, konkrétních a univerzálních**.

Právní počátky koncepce lidských právy bývají viděny konkrétněji. Nejstarším zachovalým právním textem, který je historiky lidských práv uváděn jako zdroj, je **Chamurap-piho zákoník**. V něm byly přibližně 1700 let př. n. l. mimo jiné stanoveny pevné trestní sazby. Standardizované, avšak rozkastované s ohledem na sociální postavení: „Jestliže plnoprávný občan vyrazil oko příslušníku plnoprávných občanů, vyrvou mu oko,“ praví jeden článek tohoto zákoníku; jiný však uvádí: „Jestliže vyrval oko nevolníka nebo zlomil kost nevolníka, zaplatí jednu minu stříbra“.

Komplexnější a dnešnímu chápání lidských práv bližší pojetí přináší tzv. **Kýrův válec**. To je edikt, v němž Kýros II. Veliký v 6. století př. n. l. oznamuje: „Dokud jsem král Perzie, Babylonu a národů čtyř světových stran, nikdy nikomu nedovolím utlačovat ostatní a pokud se tak stane, ochráním jeho či ji a potrestám utlačovatele. A pokud jsem panovník, nikdy nedovolím nikomu přivlastnit si movitý či nemovitý majetek někoho jiného silou či bez náhrady. Dokud jsem naživu, znemožním neplacenou, nucenou práci. Okamžitě vyhlášu, že všichni mohou svobodně vybrat své náboženství. Lidé mohou svobodně žít ve všech místech a přijmout zaměstnání, které nikdy nebude porušovat práva druhých. Nikdo nebude trestán za přestupky svých příbuzných. Zabráním otroctví a moji guvernéri i podřízení jsou povinni zakázat výměnu mužů a žen za otroky v oblastech, které spravují. Takováto zvyklost by měla být odstraněna na celém světě.“

Začátek práv dělníků a žen je někdy hledán ve starém Egyptě. Často jsou mezi starověkými a středověkými zdroji lidských práv uváděny i takové dokumenty jako hinduistický *Manův zákoník*, jehož dnes známá podoba vznikla někdy mezi 2. stoletím př. n. l. a 2. stoletím n. l. Ten uvádí jako hlavní úkol vladaře pečovat o poddané. *Nezahualcoyotlův zákoník* (1400) zase přinesl Aztékům dělbu moci, výbory pro finance, válku, právní výbor s 12 soudci či výbor pro kulturu (hudbu). A tak by bylo možné pokračovat.

Starověké a středověké pojetí „lidských práv“ bylo ve své filosofické rovině odtaženo od politické praxe. V právní rovině pak směřovalo k hledání pravidel vlády, nahrazování zvykového práva a svévole mocných uzákoněnými pravidly. **Právě obrana před zvláštní suveréna je někdy spojována s počátky moderního pojetí lidských práv.**

Za první dokument, směřující k vymezení dnešního pojetí lidských práv, je často pokládána **Magna charta liberta-**

tum (*Velká listina svobod*, 1215). V ní anglický král Jan Bezzemek pod nátlakem v 63 člancích (původní latinské znění nebylo rozděleno na články) stanovil meze své moci ve vztahu k svobodným pánům a církvi. Lze v ní nalézt taková rozhodnutí, jako svobodu anglikánské církvi (čl. 1). Že „žádný poplatek ani podpora nesmí být uvaleny na naše království jinak než Společnou Radou našeho království“ s drobnými výjimkami (čl. 12). Že „žádný svobodný muž nebude zatčen nebo uvězněn nebo zbaven majetku nebo zbaven cti nebo vyhnán do vyhnanství nebo jakkoliv poškozen, ani ho nebudeme pronásledovat nebo proti němu někoho posílat, bez zákonného rozsudku jeho na roveň postavených nebo podle zákonů země“ (čl. 39).

Magna charta obsahovala i právo baronů vybrat si ze svých řad 25 mužů, kteří mohli zrušit rozhodnutí panovníka, které by bylo v rozporu s touto *Chartou* (čl. 61). Tento článek byl ovšem králem zrušen okamžitě poté, kdy se vyjednávači vzdálili z Londýna. Jako celek byla *Magna Charta* třikrát revidována. Ona poslední podoba se stala formálním zákonem a ve své redakci z roku 1297 – samozřejmě s úpravami – slouží dodnes jako text, na nějž se ve Velké Británii odvolávají právní rozhodnutí.

Spory vladařů a nobility vyústily v limity moci panovníků také v jiných státech. Znamé jsou například: *Zlatá bula uherského krále Ondřeje II.* (1222); *Radomská konstituce*, tedy ústava *Nihil novi* (celý název *Nihil novi nisi commune consensu*, čili nic nového bez společného souhlasu, 1505), přijatá polským Sejmem, která položila základy tzv. šlechtické demokracie či šlechtické republiky s *Liberum veto*, tedy právem každého šlechtice na Sejmu zablokovat rozhodnutí; *Jindřichovy artikuly* (*Articuli Henriciani*, 1573) podřizující krále šlechtě, taktéž z Polska.

Všechny tyto dokumenty byly přijaty před nástupem absolutismu s jeho centralismem. Až *Bill of Rights* (1689), *Lis-*

tina práv, podepsaná anglickým králem Vilémem III. Oranžským, spadá do začátku evropského absolutismu. Ta mimo jiné potvrdila závaznost souhlasu parlamentu se zvýšením daní, zavedla poslaneckou imunitu a učinila krále závislým na parlamentu i pokud jde o armádu v době míru.

Duše Indiánů

Začátek dnešních sporů o lidská práva je často spojován s **jednáním zvláštní poroty, junty, kterou v roce 1550 do Valladolidu svolal císař Karel V.** Ta měla rozsoudit spor, **zda domorodí obyvatelé v Americe mají duši.** Tato diskuse v mnohém připomíná dnešní spory, pouze náboženské argumenty nahradila idea demokracie.

Zvláštní je, že tato učená disputace následovala až po selhání snahy Karla V. prostřednictvím zákona omezit útlak a vykořisťování domorodého obyvatelstva. V roce 1542 totiž císař vydal *Leyes Nuevas, Nové zákony Indií pro dobré zacházení a zachování Indiánů.* Tyto normy zakazovaly zotročování, nařizovaly mzdu pro původní obyvatele za vykonanou práci, zakazovaly i práci Indiánů v dolech s výjimkou skutečné nezbytnosti, a podobně. V roce 1545 však tyto normy podlehly „lobbingu“ *conquistadorů.*

Kruté zacházení s Indiány ze strany koloniální moci obhajoval před porotou Juan Ginés de Sepúlveda, španělský teolog, filosof a císařův rádce. Užíval k tomu čtyři argumenty: jsou to barbaři a jejich přirozeným stavem je proto podřízenost civilizovanějším lidem. Jsou to modloslužebníci a praktikují lidské oběti, což opravňuje k intervenci, aby se zabránilo zločinům proti přirozenému zákonu. Intervence je oprávněná, protože zachraňuje nevinné lidské životy. Tvrdý zásah napomůže šíření křesťanské víry.

Naopak biskup z Chiapas, dominikán **Bartolomé de Las Casas** (1484- 1566), obhajoval domorodé obyvatele. Základem obrany byla teze, že **žádní lidé nesmějí být nuceni podrobovat se jiným lidem pro svou předpokládanou kul-**

turní méněcennost. Nelze trestat lidi za zlo, jestliže si nejsou vědomi, že páchají zločiny. O morálním právu bránit nějaké lidi lze hovořit pouze tehdy, jestliže při jejich zachraňování není způsobena jiným lidem ještě větší újma. A křesťanství nelze šířit mečem.¹⁰ Připomněl též, že Indiáni „pěstují přátelství a spojení do pospolitosti žijí v zalidněných městech, v nichž moudře řídí své vztahy jak za války, tak v době míru férově a spravedlivě, plně řízení zákony, které jsou lepší než naše“.¹¹

Moderní pojetí a osvícenství

Odvozování dnešního pojetí lidských práv od dokumentů jako byla *Magna charta* je nepřesné. Především naznačuje evropský či dokonce anglosaský původ této ideje prostřednictvím právních listin, jejichž dobu lze nalézt také v jiných kulturách a zemích. Za druhé, tyto dokumenty nepracují s koncepcí lidských práv pro všechny, ale pouze **chrání před svévolí privilegované vrstvy**. To znamená, že vzpomínané listiny postrádají rozměry, které činí ideu lidských práv originální: **komplexnost a univerzalitu**.

Idea lidských práv je komplexní v tom smyslu, že se snaží věnovat pozornost všem stránkám lidského života, ne pouze některým aspektům jako jsou daně či volby. Této úrovně se snažily dosáhnout i některé dřívější dokumenty, například citovaný *Kýrův válec*. **Univerzality dosahuje tím, že projevuje zájem o všechny lidi a všude** bez rozdílu – je svým způsobem rovnostářská a globální.

Z hlediska dějin politické filosofie je **dnešní koncepce lidských práv především dědicem přirozenoprávní teorie**. Ta dnes ale působí povětšinou pouze v podvědomí, jako nezdůvodňovaný základ. Podle této vize práva vznikají v přírodním – myšleno v původním, „pre-sociálním“ – stavu. Existují před vznikem státu, před jeho zákony, jsou „pre-institucionální“. Původní vize zároveň předpokládaly, že nejen

stát, ale i společnost, které nerozlišovaly, vzniká smlouvou jakýchsi „Robinsonů“.

U kolébky této koncepce byla **Salamanská škola**, kde zvláště **Francisco Suárez** (1548-1617) položil základ moderní smluvní teorii, která měla omezit absolutní moc bohem vyvoleného vladaře. **Hugo Grotius** (1583-1645) na začátku 17. století definoval nezcizitelná práva jako ta, „která patří k podstatě každé osoby tak, že nemohou patřit jiné, jako je osobní život, tělo, svoboda a čest“. Důležité byly práce Samuela Pufendorfa (1632-1694), ale především Thomase Hobbesa (1588-1679) a Johna Locka (1632-1704).

Už u Hobbesa je patrný posun od hledání božího zákona či zákona přírody k vizi přirozených práv, která umožňují uzavřít smlouvu. **Zlomové se stává Lockovo tvrzení z Druhého pojednání o vládě** (1689), že „člověk, narozen... s nárokem na dokonalou svobodu a nebrzděné požívání všech práv a výsad přirozeného zákona“, má od přirozenosti „moc... zachovat své vlastnictví, to je svůj život, svobodu a jmění“.¹²

Další zvrat nastal počátkem šedesátých let 17. století v návaznosti na **Rousseauovu knihu O společenské smlouvě** (1662). V ní se poprvé objevuje slovní spojení *droits de l'humanité*. A tak byl v jazyce teoretiků, politiků i propagandistů **pojmem „přirozená práva“ postupně nahrazován pojmy „práva člověka“ či „lidská práva“**.

Beletrie a mučení

Důležitý posun v pojmání lidských práv představuje **schopnost přejít od obecné vize k pochopení konkrétních osobních svobod a rovnosti mezi lidmi**. To vyžaduje nejen filosofii, ale i cit a znalosti. Lynn Huntová, profesorka moderních evropských dějin z University of California, v pozoruhodné práci *Objev lidských práv* upozorňuje, že to byl nový druh literatury, který „vytvářel novou individuální zkušenost (empatii), jež učinila možným nový sociální a politický

koncept (lidská práva)“. Byla to **četba románů v dopisech a čtení o mučení**, které podle ní měly fyzické důsledky působící změny v mozku a vedly k představě nové sociální a politické organizace.¹³ Řečeno jinak, idea lidských práv nezačala pronikat do masového vědomí prostřednictvím filosofických disputací, ale pomocí životních příběhů konkrétních lidí.

Rozšíření empatie bylo vázáno na snahu „učinit z románu vážný komentář ke skutečnému životu“.¹⁴ Ve Velké Británii to byl především **Samuel Richardson** (1689-1761), autor tehdy slavných románů v dopisech *Pamela aneb Odměnění ctnosti* (1740) a hlavně tragédie *Clarissa aneb Historie mladé dámy* (1748) s podtitulem *Obsahující nejzávažnější problémy soukromého života a ukazující zvláště neštěstí, ke kterému mohou vést neshody mezi rodiči a dětmi ohledně sňatku*. V nich Richardson až se sadistickou pečlivostí popisoval bolestné pocity, duševní hutí a prožitky svých románových hrdinek.

Ve Francii *Clarissu* napodobil **Rousseau v románu *Julie neboli Nová Heloisa*** (1761) s podtitulem *Dopisy dvou milenců, obyvatel malého města na úpatí Alp*. Podle některých autorů je tato kniha „vrcholné dílo evropského sentimentalismu“, nejúspěšnější francouzský román 18. století.¹⁵ Není náhoda, že tento román v dopisech byl napsán v předvečer zformování konceptu práv člověka a že byl vázán na další Rousseauovu knihu *Emil neboli o výchově* (1762).

Tyto romány, psané muži o ženských hrdinkách, soustředily pozornost na vnitřní, sekulární život, kde ochranu neposkytuje církev. Svoji moralitou, srostlou s napětím všedního života, působily jako náhražka náboženského mysticismu. V Rousseauově *Julii* byly navíc moralismus a didaktičnost převrstveny lyričností, návratem k přírodě, úctou k rozumu. Jak připomíná Huntová, v 18. století to byla četba románů, více než historie, která „rozvíjela touhu morálního

napodobování“.¹⁶ Dlužno ovšem dodat, že následné období přípravy francouzské revoluce a jejího průběhu je také dobou literární tvorby markýze de Sade.

Empatie se začala projevat i jako nový vztah k tělu člověka. V době, kdy se objevily zmíněné romány, procházela Evropou velká **vlna odporu proti mučení**. Objevila se esej *Rozprava o snášenlivosti napsaná u příležitosti poprav Jana Calase* (1763), kde Voltaire prohlásil mučení za necivilizované. Voltaire sepsal tuto studii v reakci na rozsudek smrti lámáním kolem, který vyřkl soud v jižní Francii nad hugenotským obchodníkem Calasem za vraždu syna; smrt měla synovi zabránit konverzi ke katolicismu.

Situace nazrála. Rok po této Voltairově eseji publikoval italský právník a filosof **Cesare Beccaria** (1738-1794) knihu *O zločinech a trestech* (1764). V ní odmítl nejen mučení a kruté zacházení, ale i trest smrti. Do konce 18. století pak rozhodující část evropské politické elity pokládala mučení za projev barbarství.

Deklarace nezávislosti USA

Úvahy osvícenských filosofů a nové historické podmínky našly svůj právně-politický výraz **v prvním státním dokumentu, který vychází z ideje lidských práv: v Deklaraci nezávislosti USA** (1776). V ní zástupci třinácti kolonií, shromáždění na Kontinentálním kongresu, zvěstovali odtržení od Britské koruny, vyhlásili samostatnost. Z hlediska přístupu k lidským právům se *Deklarace* od všech dosud zmíněných právních aktů liší tím, že **nehledala právo pro vybrané skupiny, ale pro všechny lidi**. A tak, jak uvedl Karel Marx v poselství Abrahamu Lincolnovi, Spojené státy jsou zemí, kde se „poprvé zrodila myšlenka velké demokratické republiky, kde byla vyhlášena první deklarace lidských práv a odkud vzešel první popud k evropské revoluci 18. století“.¹⁷

Hlavním autorem *Deklarace nezávislosti USA* (1776) byl **Thomas Jefferson** (1743-1826), pozdější třetí prezident

Spojených států. Jefferson předložil svůj návrh kongresovému „výboru pěti“, v němž kromě něho byli John Adams, Benjamin Franklin, Robert R. Livingston a Roger Sherman. Výbor provedl dílčí úpravy a návrh předložil kongresu. I ten do textu *Deklarace* zasáhl, ovšem nejslavnější Jeffersonova věta zůstala beze změny: „Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni rovni, že jsou nadáni Stvořitelem určitými nezcizitelnými Právy, mezi nimiž jsou Život, Svoboda a úsilí o Štěstí.“¹⁸

Deklarace formuje představu lidských práv jako sekulární koncept. I když se dovolává Stvořitele jako zdroje práv, jeho role pak končí a při zajišťování práv *Deklarace* nic nepochává na církvi, vše na vládě.

Samotná formulace citované triády práv připomíná Lockovu knihu *Dvě pojednání o vládě* (1689); o ní bude hovořit třetí kapitola. A nejen to. Necelý měsíc před přijetím *Deklarace nezávislosti USA* sepsal George Mason (1725-1792), jeden z otců-zakladatelů USA, *Virginskou deklaraci práv*. Její první článek uváděl, že „všichni lidé jsou od přírody svobodní a nezávislí a mají určitá vrozená práva, která jim nemohou být smlouvou, zbavením či zcizením odebrána“. Mezi těmito právy jsou především právo užívat si života a svobody, právo na získávání a držení majetku, na úsilí o štěstí a bezpečnost i jejich získání. *Virginská deklarace* také slibuje svobodu tisku (čl. 12) a vyznání (čl. 16).

Tyto podobnosti nikterak nesnižují význam *Deklarace nezávislosti USA* či originalitu Jeffersonovy formulace: důležité není pouze to, v čem se Jefferson s Lockem a Masonem shoduje, ale i to, v čem se liší. Navíc *Deklarace nezávislosti USA* nebyla jen prvním státním dokumentem, vyhlášujícím nezcizitelná lidská práva. Byla též, spolu s *Virginskou deklarací práv*, velkou inspirací pro dokumenty o lidských právech, přijaté v průběhu Velké francouzské revoluce, ale také v řadě dalších revolucí.

Deklarace práv člověka a občana

První návrh na přijetí *Deklarace práv člověka a občana* přednesl na počátku Velké francouzské revoluce hrdina americké revoluce – Gilbert du Motier, markýz de **La Fayette** (1757-1834). Schválilo ji Ústavodárné národní shromáždění v srpnu 1789. *Deklarace práv* pak byla vtělena do ústavy z roku 1791 a ve své preambuli se na ni též odvolává současná francouzská ústava z roku 1958.

La Fayette připravoval tuto *Deklaraci* předem, podle některých autorů i za přispění Jeffersona, který byl tehdy vyslancem (ministrem) v Paříži. Ústavodárnému shromáždění byl předložen návrh 24 článků. Po šesti dnech úmorné diskuse pak byla sválena *Deklarace* o 17 člancích.¹⁹

Podle tohoto znění *Deklarace práv člověka a občana* se „lidé rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek“ (čl. 1). Jako „přirozená a nezadatelná práva člověka“ pak vyjmenovává „svobodu, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku“ (čl. 2).

Deklarace byla psána podle zásady „všechno, nebo nic“: neobsahuje žádný odkaz na krále, katolickou církev, francouzskou tradici, zvyky, dějiny. Tam, kde se Jefferson dovolává Stvořitele, *Deklarace práv člověka a občana* dosadila přírodu, rozum, společnost.

Deklarace rozlišuje práva člověka a práva občana. Práva člověka jsou obecná, občanská pak odvozená a související se zákony daného státu. Dnešní rozlišování na **politická a občanská práva** zpravidla – ne vždy – vychází z toho, že je rozdíl mezi politickými právy souvisejícími s výkonem státní moci, zatímco občanská jsou vyjádřena souborem zákonů státu. Tak například podle některých autorů Velká francouzská revoluce přiznala ženám občanské právo vlastnit majetek, ale upřela jim volební právo coby právo politické.

Věčná inspirace

Vlastní realizace deklarovaných lidských práv, ať již v sociální či zákonodárné aktivitě, nebyla završena žádnou z etap Velké francouzské revoluce. Přesto však *Deklarace práv člověka a občana* tvoří jeden z nejcennějších odkazů Velké francouzské revoluce. Inspirovala též **listinu práv, zakotvenou v roce 1831 do belgické ústavy**. Ta byla nejen dobře legislativně propracována, ale byla i jedním z výrazných podnětů pro revoluce roku 1848.

V červnu revolučního roku 1848 ústavní výbor frankfurtského parlamentu vypracoval návrh základní listiny práv. Ta, spolu s výše zmíněnými dokumenty, podnítila přípravu **obdobného dokumentu rakouského říšského sněmu** na jednání ve Vídni v roce 1848 a v Kroměříži téhož a následujícího roku. Byla vytvořena tříčlenná skupina ústavního výboru, která připravila souborů paragrafů základních práv rakouských občanů pro chystaný návrh ústavy. Rozhodující postavení a hlavní autorský podíl náležel českému politikovi a právníkovi **Františku Ladislavu Riegerovi** (1818-1903). Připravený text byl předběžně přijat plénem sněmu na podzim roku 1848 jako §§ 7-32 chystané ústavy.

K bojovné diskusi v Kroměříži došlo při sporu o úvodní paragraf návrhu, podle něhož všechna moc pochází z lidu: „Všecky moci státní vycházejí od národu, a vykonávají se způsobem nařízeným v ústavě,“ praví původní text.²⁰ Vláda knížete Felixe Schwarzenberga hájila zásadu, že moc ve státě vyplývá z dědičného práva monarchy, čemuž v pozoruhodném projevu oponoval právě Rieger.²¹

Samotný návrh základních práv ze září 1848 pak předpokládal možnost předsunout jako první paragraf tezi, že „všichni lidé mají stejná, přirozená a neodcizitelná práva, mezi nimiž nejdůležitější jsou: právo zachování sebe, právo osobní svobody, bezúhonnosti a pěstování svého duchovního i zemského blaha. Vykonávání těchto práv má své přiro-

zené meze toliko v stejných právech každého jiného.“²² Tyto formulace nezapřou velký vliv *Deklarace práv člověka a občana*.

Životnost odkazu *Deklarace nezávislosti USA* i *Deklarace práv člověka a občana* z Velké francouzské revoluce prokázala i řada dokumentů z 20. století. S ohledem na politické a ideologické zaměření války v Indočině je vhodné připomenout **Ho Či Minův návrh Deklarace nezávislosti Vietnamské demokratické republiky** (1945). Ta začíná citací z *Deklarace nezávislosti USA* o nezcizitelných právech, „mezi nimiž jsou práva na život, svobodu a úsilí o štěstí“ a pokračuje citací *Deklarace práv člověka a občana* o tom, že „lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech“.²³

I když připomínka odkazu dvou nejslavnějších deklarací z 18. století zahrnuje i 19. století, **rozvoj ideje lidských práv po neúspěších Velké francouzské revoluce na dlouhou dobu ustrnul**. Zmíněné 19. století se obracelo k právním jednotlivostem, které jsou dnes zařazovány do seznamu lidských práv, jako je například zákaz otroctví či rozvoj volebního práva. Příznačné je, že tyto dílčí úspěchy jsou mnohdy spojeny s monarchiemi, které rozhodně nectily osvícenské chápání republiky či dokonce demokracie. **Dvacáté století se k ideji lidských práv vrátilo**, přineslo však jednu závažnou změnu: **nejdůležitější dokumenty, týkající se lidských práv, začaly vznikat na mezinárodní úrovni**.

GLOBALIZACE A LIDSKÁ PRÁVA

Vstup problematiky lidských práv do mezinárodní politiky je spojen s ideou ochrany individuálních práv přes hranice států či z úrovně mezinárodních organizací. Zároveň mnohé z toho, co je v současnosti pokládáno za lidská práva – například právo na rozvoj, na mír, čisté a bezpečné životní prostředí –, vyžaduje mezinárodní spolupráci.

Pravděpodobně první pokus spojit mezinárodní politiku s otázkou lidských práv představoval návrh rezoluce, který v roce 1849 předložil v Kongresu USA senátor Lewis Cass. Tento bývalý ministr války a budoucí ministr zahraničí Spojených států doporučoval odsoudit Rakousko a Rusko za potlačení revoluce v Uhrách.

Za nový start diskusí o postavení lidských práv v mezinárodní politice je zpravidla pokládána Gladstonova kritika britské politiky v druhé polovině sedmdesátých let 19. století. Tehdy tento liberál tváří v tvář tureckému masakru Bulharů prohlašoval, že by Velká Británie měla v zahraniční politice sledovat „cíle lidství jako takového“. Domníval se, že by Londýn neměl klást na první místo svůj sobecký státní zájem, za který byla tehdy pokládána shovívavost vůči osmanské říši jako přirozenému spojenci Velké Británie proti Rusku.

Počátek tvorby mezinárodních záruk lidských práv mnozí badatelé spojují s **přijetím Úmluvy o otroctví** (1926) na půdě Společnosti národů. Tehdy se smluvní strany zavá-

zaly bránit obchodu s lidmi a „usilovat o postupné a co nejrychlejší úplné potlačení otroctví ve všech jeho podobách“.

Znovu se tak vrací téma z minulé kapitoly: **každá norma, týkající se zachování důstojného života, souvisí s lidskými právy** – je konkretizací práva na život. Její zařazení do kodexu lidských práv je však správné pouze tehdy, když je vnímána jako součást obecné představy o lidských právech, ne pouze jako prosté vyjádření zásady typu „nepokradeš“.

Situace se výrazně změnila v reakci na hrůzy 2. světové války. Tehdy **na mezinárodní úrovni začal vznikat systém institucí, norem a procedur ke kontrole jejich plnění, určený k prosazování lidských práv**. Nezačal se formovat pouze jako mezinárodní, ale přímo jako globální, celoplanetární. Doprovázel tak vznik řady institucí, které se právě tehdy zrodily s cílem řídit globální ekonomické a politické procesy, jako OSN, Světová banka, Mezinárodní měnový fond, GATT, tedy Všeobecná dohoda o clech a obchodu.

Vznikající **globální režim lidských práv** si někdy **nárokuje dohled nad jedinci, čímž rozleptává klasické pojetí mezinárodního práva veřejného s jeho koncepcí nedotknutelnosti suverenity státu**. Ač má tento mezinárodní režim daleko k dokonalosti, nezřídka jsou jeho normy a instituce kvalitnější než odpovídající normy a instituce vnitrostátní. Vznikl tak, jak píše Jack Donnelly, „morální standard národní politické legitimacy“.²⁴

Všeobecná deklarace lidských práv

Jádro mezinárodního režimu lidských práv tvoří **Všeobecná deklarace lidských práv**, která byla přijata 10. prosince 1948 na 183. plenárním zasedání Valného shromáždění OSN v pařížském Paláci Chaillot. Od roku 1950 je na základě rozhodnutí Valného shromáždění OSN **10. prosince Dnem lidských práv**.

Ještě před schválením *Všeobecné deklarace* byly ale přijaty čtyři významné dokumenty týkající se lidských práv.

První byla *Deklarace Spojených národů* (1942), podepsaná Čínou, SSSR, Velkou Británií, USA a jejich spojenci. V ní je uvedeno, že „úplné vítězství nad... nepřáteli je nezbytně nutné k... zachování lidských práv a spravedlnosti“.

V dubnu 1945 devátá Mezinárodní konference amerických států přijala **Americkou deklaraci práv a povinností člověka** – první mezinárodní dokument tohoto typu. Podle preambule této úmluvy „se všichni lidé rodí svobodní a rovní v důstojnosti i v právech a jsou od přírody obdařeni rozumem a svědomím“. Zároveň ale „musí se chovat jako bratři jeden k druhému. Splnění povinností každého jednotlivce je předpokladem pro práva všech.“

Charta OSN, přijatá v červnu 1945, v preambuli uvádí, že lid Spojených národů se vyznává z víry v „základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovná práva mužů i žen a národů velkých i malých“. V čl. 55 pak OSN zavazuje členské státy k podpoře řady ekonomických a sociálních práv, ale i k obecné úctě „k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství a jejich zachovávání“. Čl. 62 *Charty* pak určil, že Hospodářská a sociální rada „může činit doporučení, jejichž cílem je podporovat úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny a jejich zachovávání“.

Den před schválením *Všeobecné deklarace* přijalo Valné shromáždění OSN formou rezoluce **Úmluvu o zabránění a trestání zločinu genocidia**. Proto se genocidě nevěnuje *Všeobecná deklarace* ani následné *Mezinárodní pakty*. odsouzení zločinu genocidy má ale blíže k humanitárnímu právu chápanému jako právo ve válce, než k obecně vymezeným lidským právům – jako norma je pouze konkretizací jiných lidských práv.

Všeobecná deklarace lidských práv vznikala od počátku roku 1947 na půdě první **Komise pro lidská práva OSN**, tehdy orgánu Ekonomické a sociální rady OSN. Komisi před-

sedala Eleanor Rooseveltová, manželka zesnulého prezidenta USA, „první dáma světa“ (Harry Truman).²⁵ Významnou roli při sepsání dokumentu sehráli Kanadčan John Peters Humphrey, první ředitel odboru lidských práv v sekretariátu OSN – ten sepsal předběžný návrh – a další členové Komise: katolický filosof Jacques Maritain, právník i právní teoretik, pozdější nositel Nobelovy ceny René Cassin z Francie, existencialistický filosof Charles Malik z Libanonu a čínský konfuciánský filosof, dramatik, hudebník a diplomat Chang P'eng-ch'un.

Autoři *Všeobecné deklarace* se ve své práci mohli ovšem opřít o výsledky činnosti Mezinárodní diplomatické akademie. Ta byla založena v Paříži roku 1926 mezinárodní skupinou právníků a vytvořila komisi pro sepsání mezinárodní deklarace lidských práv. Její zpráva byla inspirací pro *Deklaraci mezinárodních práv člověka* (1929), kterou připravil Institut De Droit International na svém newyorském zasedání. Ta v čl. 1 říká, že „je povinností každého státu uznat, že každý jedinec má stejné právo na život, svobodu a majetek, a poskytnout všem na svém území plnou ochranu tohoto práva, a to bez ohledu na národnosti, pohlaví, rasu, jazyk nebo náboženství“. Na formulování *Všeobecné deklarace* mělo vliv i *Prohlášení o základních lidských právech* (1944), které připravil výbor Amerického institutu práva. Vymezení sociálních práv pak bylo ovlivněno sovětskou *Ústavou*.²⁶

Pro sepsání mezinárodní deklarace lidských práv se vyslovila celá řada významných osobností. V roce 1947 oslovilo UNESCO několik desítek myslitelů, například Mahatmu Gandiho, Jacquese Martaina, Edwarda H. Carra, Dona Salvadora de Maderiagara, Johna Lewise, Harolda J. Laskiho, Benedetto Croceho, Teilharda de Chardin, Quincy Wrighta, Johna Somervilla, Borise A. Tchechka, Hamayun Kabira, Chung-Shu Lo, Aldouse Huxleye, S. V. Puntambekara, kteří odpověděli na soubor otázek týkajících se lidských práv.²⁷

Byť se odpovědi v mnohém rozešly, UNESCO i Komise pro lidská práva dospěly k názoru, že lidská práva jsou sice rozdílná v tradicích, ale shodná či podobná v principech.

Eleanor Rooseveltová však nekonečné debaty o morálních a filosofických základech lidských práv pochopila jako ohrožení úkolu zformulovat a přijmout deklaraci. A tak se autoři *Všeobecné deklarace* vyhnuli sporům o pojetí zdrojů, **akceptovali suverenitu států a zároveň uznali univerzalitu lidských práv**. Nic víc. Jak poznamenává Lynn Huntová, kdyby *Všeobecná deklarace* měla zabudovaný mechanismus prosazování, „nikdy by nebyla přijata.“²⁸

Pro přijetí *Všeobecné deklarace* hlasovalo 48 států. Osm zemí se z různých důvodů – včetně Československa, Sovětského svazu, Jugoslávie, Polska, Saúdské Arábie a Jihoafrické republiky – zdrželo hlasování. Internetové stránky OSN v polovině roku 2011 uváděly, že *Všeobecná deklarace* byla přeložena do 379 různých jazyků.²⁹

Podle preambule *Všeobecné deklarace* „uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě“ a neuznání lidských práv vede k barbarským činům. Proto prohlašuje: „vybudování světa, ve kterém lidé, zbavení strachu a nouze, se budou těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu“.

„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv,“ praví čl. 1 *Všeobecné deklarace lidských práv*. Čl. 3 pak jako výchozí lidská práva uvádí práva každého „na život, svobodu a osobní bezpečnost“. Ve *Všeobecné deklaraci* lze ovšem nalézt **přibližně osmdesát práv, na něž má každý člověk nárok** „bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení“ (čl. 2 odst. 1).

Tato práva jsou formulována na různé hladině obecnosti, někdy pozitivně, jindy zase jako zákazy.

Micheline Ishayová ve své encyklopedicky laděné knize *Historie lidských práv* uvádí, že René Cassin přirovnal *Všeobecnou deklaraci* ke „sloupoví chrámu“, který má čtyři pilíře: „důstojnost, svoboda, rovnost a bratrství“. 28 článků *Deklarace* lze pak rozdělit podle těchto sloupů.

- **Důstojnost:** hodnoty sdílené všemi jednotlivci bez ohledu na náboženství, víru, národnost či pohlaví (čl. 1 a 2).
- **Svoboda:** práva spojená s individuálním životem, svobodou a osobní bezpečností (čl. 3-19). Jedná se o tzv. první generaci práv jako svobod, za něž byl veden boj od časů osvícenství.
- **Rovnost:** práva spojená s veřejnou a politickou činností (čl. 20-26). Jedná se o tzv. druhou generaci práv týkajících se politické, sociální a ekonomické rovnosti formované během průmyslové revoluce.
- **Bratrství:** podmínky, za nichž by se měla práva jednotlivců naplňovat ve společnosti a ve státě (čl. 27-28). Jedná se o zárodky tzv. třetí generace práv, zaměřené na skupinovou a národní solidaritu, jak se formovaly na přelomu 19. a 20. století a po koloniální éře.³⁰

Přitom Cassin zdůrazňoval nedělitelnost této konstrukce, tedy propojenost či vzájemnou závislost všech práv.

Všeobecná deklarace vytvořila mezinárodní standard pro diskuse o lidských právech. Přestože má právní formu, **nemá charakter závazného dokumentu. Je rezolucí Valného shromáždění OSN a jako taková má pouze povahu doporučení.** Hlasování pro ni neznamena, že se hlasující stát právně zavazuje řídit se jejím obsahem, či že se podřídí výnosům nadnárodních orgánů.

Pakty o lidských právech

V návaznosti na *Všeobecnou deklaraci* byl postupně vytvořen mezinárodní režim, který **obsahuje závazné normy**

a rozhodovací procedury, ale i formálně nestanovené principy i pravidla. Někteří autoři zpochybňují existenci tohoto režimu, neboť na rozdíl od jiných známých režimů „lidská práva vytvářejí systém kolektivní seberegulace, ale primární užitek... nemají kooperující činitelé, ale jejich individuální členové“.³¹ To je sice správný postřeh, který však neupozorňuje na neexistenci mezinárodního režimu lidských práv, ale na to, že má zvláštní podobu.

Všeobecná deklarace lidských práv je pokládána za jádro tzv. **mezinárodní listiny lidských práv**, kterou tvoří celý soubor dokumentů. V užším pojetí jsou za součást této listiny vedle zmíněné deklarace pokládány ještě další dvě důležité smlouvy: *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* a *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*. Ty mají nejen právní závaznost, ale umožnily i vytvořit orgány OSN, pověřené dohledem nad jejich dodržováním. V širším pojetí je za mezinárodní listinu práv pokládán celý soubor dokumentů OSN, týkajících se lidských práv.

- ***Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.*** Jedná se o mezinárodní smlouvu přijatou Valným shromážděním OSN v prosinci 1966, která po ratifikaci stanoveným počtem států vstoupila v platnost v březnu 1976. Skládá se z preambule a 53 článků rozdělených do šesti částí, z nichž první tři jsou věnovány vymezení práv. Soustřeďuje se především na čl. 2-21 *Všeobecné deklarace*. Podle čl. 2 se smluvní stát „zavazuje respektovat práva uznaná v tomto Paktu a zajistit tato práva všem jednotlivcům“. Počátkem roku 2011 měl tento pakt 167 účastníků a 72 signatářů.

Plnění tohoto paktu monitoruje **Výbor pro lidská práva**. Skládá se z 18 členů, kteří posuzují pětileté zprávy o plnění přijatých závazků. **První opční protokol** (1966; platnost 1976) obsahuje závazek, že státy, které jsou smluvní stra-

nou tohoto protokolu, budou uznávat právo Výboru přijímat a projednávat stížnosti jednotlivců. **Druhý opční protokol** (1989; platnost 1991) zavazuje smluvní strany, které se k němu připojí, zakázat trest smrti.

- **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech.** Jedná se o mezinárodní smlouvu přijatou Valným shromážděním OSN v prosinci 1966, která vstoupila v platnost v lednu 1976. Skládá se z preambule a 31 článků rozdělených do pěti částí, z nichž první tři jsou věnovány vymezení práv. Soustřeďuje se především na čl. 21-27 *Všeobecné deklarace*. Díkce je měkčí než u párového Paktu: smluvní strana se v čl. 2 „zavazuje podniknout při maximálním využití svých zdrojů samostatně, i prostřednictvím mezinárodní součinnosti a spolupráce, kroky hospodářské a technické k postupnému dosažení plného uskutečnění práv, uznaných v tomto Paktu“. Počátkem roku 2011 měl tento pakt 160 účastníků a 69 signatářů.

Původně na plnění tohoto paktu dohlížela Hospodářská a sociální rada OSN, která projednávala zprávy, předkládané členskými státy generálnímu tajemníkovi OSN. Od roku 1985 převzal tuto funkci **Výbor pro hospodářská, sociální a kulturní práva**. I ten se skládá z 18 členů, kteří posuzují pětileté zprávy o plnění přijatých závazků jednotlivými státy. V roce 2008 Valné shromáždění OSN přijalo **opční protokol**, který Výboru umožňuje přímo komunikovat s jednotlivci a skupinami ve státech, které se k protokolu připojí – tedy projednávat jejich stížnosti.

Mezinárodní pakty obsahují dvě shodná vymezení. Především je to **právo na sebeurčení, včetně práva svobodně disponovat svými přírodními zdroji** (čl. 1 odst. 1. a 2.). To je právo, opominuté ve *Všeobecné deklaraci lidských práv*. Dále je to **zákaz diskriminace** na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického či jiného smýšlení

(čl. 2 odst. 1 u paktu o občanských a politických právech, odst. 2 u paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech). „Tyto dvě klauzule byly vnímány jako základní předpoklady pro realizaci ostatních lidských práv.“³²

Americký politolog Jack Donnelly vypracoval seznam práv, která jsou vypočítána alespoň ve dvou ze tří dokumentů mezinárodní listiny, nebo tvoří článek alespoň v jednom dokumentu.³³ Jeho shrnutí obsahuje tabulka číslo 1.

Tabulka č. 1: Lidská práva podle mezinárodní listiny

V – Všeobecná deklarace lidských práv;

S – Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech;

P – Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (číslo v závorce je číslem článku v dokumentu)

- rovnost práv bez diskriminace (V1, V2, S2, S3, P2, P3)
- život (V3, P3)
- svoboda a bezpečnost jednotlivce (V3, P9)
- ochrana před otroctvím (V4, P8)
- ochrana před mučením, krutostí a nehumánními tresty (V5, P7)
- uznání před zákonem (V6, P16)
- rovná ochrana zákonem (V7, P14, P26)
- přístup k zákonné nápravě při narušení práv (V8, P2)
- ochrana před svěvolným zatčením či zadržením (V9, P9)
- slyšení před nezávislým a nestranným soudem (V10, P14)
- presumpce nevinu (V11, P14)
- ochrana před zpětnými zákony (ex post facto) (V1, P15)
- ochrana soukromí, rodiny a domova (V12, P17)
- svoboda hnutí a odporu (V13,
- svoboda myšlení, svědomí a náboženství (V18, P18)
- svoboda názoru, vyjadřování a tisku (V19, P19)
- svoboda shromažďování a sdružování (V20, P21, P22)
- politická participace (V21, P25)
- sociální jistoty (V22, S9)
- práce ve vhodných podmínkách (V23, S6, S7)
- svobodné odbory (V23, S8, P22)
- odpočinek a rekreace (V24, S7)
- jídlo, oblečení a bydlení (V25, S11)
- zdravotní péče a sociální služby (V25, S12)
- speciální ochrana dětí (V25, S10, P24)
- vzdělání (V26, S13, S14)
- účast na kulturním životě (V27, S15)
- sociální a mezinárodní řád nutný k naplnění práv (V28)

- P12)
- hledání asyly před persekucí (V14)
- národnosti (V15)
- ženit či vdávat se a zakládat rodinu (V16, S10, P23)
- vlastnické právo (V17)
- ochrana před hlásáním rasové či náboženské nenávisti (P13)
- seburčení (S1, P1)
- humánní zacházení při zadržení či uvěznění (P10)
- ochrana před vězením pro dluhy (P11)
- ochrana před svévolným vyhoštěním cizinců (P13)
- ochrana kultury menšin (P27)

Po přijetí *Všeobecné deklarace* nesměřovala cesta pouze k *Mezinárodním paktům*. Začalo také období usilovného přijímání z jedné strany globálních úmluv týkajících se vybraných jednotlivých práv, z druhé pak regionálních smluv o ochraně lidských práv. Existuje pestrá řada odlišných seznamů dohod, které tvoří globální systém úmluv o lidských právech. **Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva uvádí vedle dvou výše zmíněných paktů dalších sedm hlavních dohod, které mají v rámci systému OSN i své monitorovací orgány:**³⁴

- *Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace* (1965; platnost 1969).
- *Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen* (1979; platnost 1981), včetně opčního protokolu (1999).
- *Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání* (1984; platnost 1987), včetně opčního protokolu (2002).
- *Úmluva o právech dítěte* (1989; platnost 1990), přijatá roku 1989, včetně dvou opčních protokolů (2000).
- *Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin* (1990; platnost 2003).
- *Úmluva o ochraně všech osob před násilným zmizením* (2006; platnost 2010).
- *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*, přijatá roku 2006, včetně opčního protokolu (2006; platnost 2008).

K nejzávažnějším tématům mezinárodních ochrany lidských práv, které nepokrývá výše uvedený seznam, patří otázka rasové diskriminace a práv původního obyvatelstva. *Mezinárodní úmluva o potlačování a trestání zločinu apartheidu* byla Valným shromážděním OSN přijata v roce 1973 a po ratifikaci vstoupila v platnost roku 1976. Roku 1992 přijalo Valné shromáždění OSN *Deklaraci o právech příslušníků národnostních či etnických, náboženských nebo jazykových menšin*. *Deklarace práv původního obyvatelstva* byla přijatá v roce 2007 Valným shromážděním OSN; tentýž rok vstoupila v platnost.

Z tohoto přehledu je patrné, že většina z kritických témat, která vyvolávala spory či v základní listině práv chybí, našla své vyjádření ve speciálních úmluvách. Někdy se tak stalo až po emotivních diskusích, jindy po velmi zdoluhavých jednáních, povětšinou spojených s odlišnými státními zájmy a ideologiemi, které vyjednávači vyznávali.

Kontrola plnění úmluv

Jestliže od konce 2. světové války do poloviny 60. let minulého století se formovala mezinárodní listina lidských práv, pak následující desetiletí bylo ve znamení posilování a standardizace monitoringu dodržování této listiny. I nadále však uzavírané **mezinárodní smlouvy o lidských právech musí ctít suverenitu států; suverenita států zůstává prvořadá**. V roce 1947 Ekonomická a sociální rada OSN přímo odmítla, že by její Komise pro lidská práva měla být i pouhé právo nahlížet do stížností, které byly poslány OSN. Až po dvou dekádách, tedy v roce 1967, rezolucí 1235, dala Ekonomická a sociální rada Komisi právo diskutovat porušování lidských práv v jednotlivých zemích. Roku 1970 pak **rezoluce 1503 pověřila Komisi prošetřovat stížnosti týkající se trvalého a ověřeného hrubého porušování lidských práv – tzv. procedura 1503**.

Tabulka č. 2: Nejdůležitější dohlížecí výbory

	HRC	CESCR	CERD	CEDAW	CAT	CRC
platnost smlouvy	23. 3. 1976	1. 3. 1976*	4. 1. 1969	3. 9. 1981	26. 6. 1987	2. 9. 1990
účastnické strany (10/2005)	154	151	170	180	140	192
členů výboru	18	18	18	23	10	10
trvání schůze (v týdnech)	3	3	3	3	3	3
cyklus zpráv (v rocích)	5	5	4	4	4	5

HRC – Výbor pro lidská práva (*Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*)

CESCR – Výbor pro ekonomická, sociální a kulturní práva (*Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*)

CERD – *Úmluva/Výbor pro odstranění všech forem rasové diskriminace*

CEDAW – *Úmluva/Výbor pro odstranění všech forem rasové diskriminace žen*

CAT – Výbor proti mučení (*Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání*)

CRC – *Úmluva/Výbor o právech dětí*

Poznámka: * Výbor CESCR byl ustanoven až v roce 1985

V roce 2006 nahradila Komise pro lidská práva nově zřízená **Rada OSN pro lidská práva**. Rezoluce 60/251 Valného shromáždění OSN, která obsahuje rozhodnutí o vytvoření této Rady, v preambuli uvádí, že „prosazování a ochrana lidských práv by měly být založeny na principech spolupráce a na skutečném dialogu“, přičemž cílem by mělo být posílení schopností členských států OSN plnit závazky, plynoucí z lidských práv.

Rada OSN pro lidská práva představuje mezivládní instituci, podléhající Valnému shromáždění. V červnu 2007 přijala rezoluci 5/1, která zavedla systém prošetřování a řešení stížností na hrubé porušování lidských práv a základních svobod. Rada úzce spolupracuje s **Kanceláří vysokého komisaře OSN pro lidská práva** – což je funkce, kterou Valné shromáždění zřídilo v roce 1993 po vídeňské světové konferenci o lidských právech. Komisař jako speciální zpravodaj jedná přímo s vládami.

Inistuty, určené ke kontrole plnění jednotlivých úmluv o lidských právech, vznikaly postupně a mají různé složení, metody práce i pravomoci – což naznačuje i tabulka číslo 2, kterou zpracoval Jack Donnelly. Výbor pro práva dětí není oprávněn přijímat či prošetřovat individuální stížnosti. Výbor pro odstranění rasové diskriminace je technicky oprávněn takovéto stížnosti šetřit, ale procedura skomírá. Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen má tuto pravomoc podle opčního protokolu, který vstoupil v platnost v roce 2000 a má 72 účastníků, ale vyvíjí malou aktivitu. Výbor proti mučení je jediný, který má aktivní a významnou proceduru prošetřování individuálních stížností.³⁵

Zvláštní roli v globálním režimu lidských práv plní **Mezinárodní trestní soud**. Podle *Římského statutu Mezinárodního trestního soudu* (1998) je tento soud „oprávněn vykonávat jurisdikci nad osobami pro nejzávažnější zločiny, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek“ (čl. 1). *Statut* vymezuje, co by měl tribunál trestat: zločin genocidy, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a také zločiny agrese (čl. 5). *Statut* vstoupil v platnost v roce 2002 a do poloviny roku 2011 jej ratifikovalo 114 států. Po přijatých úpravách *Statutu* by zločin agrese měl být stíhatelný až po roce 2017. Pozoruhodné ale především je, že se Mezinárodní trestní soud pokouší zavést **přímou odpovědnost jedinců, nikoliv států, před mezinárodním právem veřejným**.

Tabulka č. 3: Monotematické globální režimy (1945-2005)

	1945	1960	1990	2005
pracovní právo	prosazované	silně prosazované	silně prosazované	silně prosazované
normy	slabé standardy	standardy s výjimkami	silné standardy s výjimkami	silné standardy s výjimkami
procedury	prosazování, monitorování	prosazování, monitoring	zavádění, monitoring	zavádění, monitoring
rasová diskriminace	žádný	podpůrný zavádění	silné prosazování	silné prosazování
normy	žádné	doporučení, regionální	silné standardy s výjimkami	silné standardy s výjimkami
procedury	žádné	zavádění, monitoring	prosazování slabý monitoring	zavádění, slabý monitoring
práva žen	žádná	velmi slabě deklarovaná	silně prosazovaná	silně prosazovaná
normy	žádné	doporučení	standardy s výjimkami	standardy s výjimkami
procedury	žádné	žádné	zavádění, slabý monitoring	zavádění, slabý monitoring
mučení	žádný	žádný	silně prosazovaný	silně prosazovaný
normy	žádné	žádné	silné standardy s výjimkami	autoritativní
procedury	žádné	žádné	prosazování monitorování	zavádění, monitoring
genocida	žádný	velmi slabě deklarované	velmi slabě deklarované	deklarativní, ad hoc prosazovaný
normy	žádné	doporučení	doporučení	autoritativní
procedury	žádné	žádné	žádné	ad hoc prosazování
práva dětí	žádný	žádné	deklarativní, prosazování	doporučení
normy	žádné	žádné	doporučení	standardy s výjimkami
procedury	žádné	žádné	žádné	zavádění, slabý monitoring

Tabulka číslo 3 charakterizuje postupnou tvorbu mezinárodního režimu lidských práv. Byla – ve zkrácené podobě – převzata z Donnellyho knihy *Mezinárodní lidská práva*.³⁶

Regionální režimy lidských práv

V návaznosti na mezinárodní listinu lidských práv, rozpracovávanou OSN, si řada **regionálních mezinárodních organizací vytvářela a vytváří vlastní normy a institucionální opory lidských práv.**

- **Evropský systém**

Již v roce 1950 přijala **Rada Evropy Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod** (platnost 1953), která se ve výčtu práv (čl. 2 až 18) zaměřuje na politická práva. Účastnickými stranami *Úmluvy* je všech 47 členských států Rady Evropy. Postupně bylo přijato 15 dodatkových protokolů k *Úmluvě*, které však nepodepsaly či neratifikovaly všechny členské státy Rady Evropy. Nejznámější jsou *Protokol č. 6* z roku 1983 (platnost 1985) a **Protokol č. 13** z roku 2002 (platnost 2003). Ten první omezil trest smrti jen pro případ války a bezprostřední hrozbu války; druhý ze zmíněných pak **trest smrti zcela zakázal.**

Na základě *Úmluvy* byl vytvořen Evropský soud pro lidská práva (1959). Následně při Radě Evropy vznikla Evropská komise pro lidská práva (1954).

Protokol č. 11 (1994; platnost 1998) k *Úmluvě* vedl k tomu, že **od roku 1998 funguje jednotný a stálý Evropský soud pro lidská práva, působící při Radě Evropy.** Převzal hlavní agendu jak komise pro lidská práva, tak i do té doby fungujícího Soudu a zefektivnil práci s podněty a stížnostmi. **Je neoriginálnějším přínosem evropského systému pro ochranu lidských práv a jeví se jako nejefektivnější mezinárodní nástroj jejich ochrany a vymáhání.** Soud projednává stížnosti podané nejen státy, ale i jednotlivci. V případě jednotlivců je předpokladem přijetí stížnosti fakt, že byly vyčerpány všechny vnitrostátní opravné prostředky, a to

nejdéle šest měsíců před podáním stížnosti. Stížnost nesmí být anonymní a musí být nová. O přijetí takovéto stížnosti rozhoduje tříčlenný výbor.

Do začátku roku 2011 Soud přijal téměř 140 tisíc žádostí o projednání, přičemž více než polovina z nich pocházela z Ruska, Turecka, Rumunska či Ukrajiny. Od prvního roku práce Soudu stoupl počet žádostí k projednání z 8,5 tisíce na 61,3 tisíce v roce 2010. Roku 2010 však Soud přijal pouze 1499 rozhodnutí, týkajících se 2607 stížností.³⁷

V roce 1999 byla v Radě Evropy vytvořena funkce **Komisaře pro lidská práva**. Ten funguje v Radě Evropy jako nezávislá instituce. Mandát mu ukládá podporovat účinné dodržování lidských práv, pomáhat členským státům při zavádění standardů Rady Evropy týkajících se těchto práv, podporovat vzdělání a povědomí o lidských právech v členských státech Rady Evropy, vyhledávat nedostatky v právních předpisech a praxi, týkající se lidských práv. Komisař usnadňuje činnost národních institucí pro ochranu lidských práv a poskytuje rady a informace, týkající se ochrany lidských práv v celém regionu.

S Radou Evropy jsou spojeny i případy sankcí proti porušovateli lidských práv: v roce 1968 několik skandinávských zemí vzneslo obvinění proti vojenské juntě vládoucí v Řecku pro porušování *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod*. Na základě šetření případu mučení Evropská komise pro lidská práva dospěla k závěru, že se Řecko dopustilo hrubého porušení této konvence; den před hlasováním o vyloučení z Rady Evropy samo Řecko z této organizace vystoupilo. V roce 2000 Rada Evropy pozastavila hlasovací právo Ruské federace s odkazem na to, co prohlásila za porušování lidských práv v Čečensku; toto právo bylo obnoveno v roce 2001.

K *Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod*, zaměřené na politická práva, přibyla v roce 1961 **Evropská**

sociální charta, která přináší i záruky pro hospodářská, sociální a kulturní práva. Tím byl učiněn první zásadní krok v oblasti formování mezinárodní ochrany tohoto typu práv v evropském regionu. *Sociální charta* byla třikrát upravena, až byla v revidované podobě roku 1996 přijata znovu (platnost 1999).

V rámci Rady Evropy byla přijata i řada úmluv, které se týkají jednotlivých oblastí či práv. Jsou mezi nimi například *Evropská úmluva o potlačování terorismu* (1977; platnost 1978), *Evropská charta místní samosprávy* (1985; platnost 1988), *Evropská charta regionálních či menšinových jazyků* (1992; platnost 1998) či *Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin* (1995; platnost 1998).

Do normotvorby v oblasti lidských práv a vytváření orgánů na jejich obranu se zapojila také **Evropská unie**. Ta sice často dubluje aktivity Rady Evropy, avšak složitá politicko-institucionální struktura evropského regionu neumožňuje jiný postup. Především byla přijata **Listina základních práv Evropské unie**, a to hned dvakrát – původně roku 2000, avšak plnou právní sílu získala až poté, kdy v prosinci roku 2009 vstoupila v platnost *Lisabonská smlouva*.

V rámci Rady Evropy i Evropské unie přijímané normy týkající se lidských práv jsou velmi podobné *Všeobecné deklaraci* a *Mezinárodním paktům*. Přijaté dokumenty ovšem přispěly například ke změnám praxe zadržování v Belgii, Německu, Řecku a Itálii, zacházení s cizinci v Nizozemí a Švýcarsku. Inspirovaly dodatky k právu o svobodě tisku ve Velké Británii, zákonech o odposlechu ve Švýcarsku. Procedury k urychlení soudnictví byly přijaty v Itálii, Nizozemí, Švédsku, k ochraně soukromí v Itálii atd.³⁸

Zvláštní kapitolu při formování evropského režimu lidských práv představuje **Závěrečný akt helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě** (1975). Je tomu tak proto, že bývá spojován s rozkladem byrokratického socia-

lismu i následnou vlnou revolucí, započatou v roce 1989 a ukončenou rozpadem Sovětského svazu roku 1991. Zvláště je v této souvislosti pozornost věnována článku VII. *Respektování lidských práv a základních svobod včetně svobody smýšlení, svědomí, náboženství nebo přesvědčení*.

K těmto pasážím *Závěrečného aktu* se hlásila celá řada nevládních organizací v socialistických zemích a s podporou ze Západu prosazovala povětšinou liberální pojetí práv. Protože **tato úmluva byla přijata především jako bezpečnostní dohoda**, její další principy, týkající se například respektování územní celistvosti států, jsou stále aktuální.

- **Meziamerický systém**

Americká deklarace práv a povinností člověka (1948) byla přijata na ustavujícím zasedání Organizace amerických států v kolumbijské Bogotě. V roce 1959 byla jako autonomní orgán OAS vytvořena **Meziamerická komise pro lidská práva**, sídlící ve Washingtonu.

Nová *Americká úmluva o lidských právech* (1969, platnost 1978) formálně nezrušila působnost *Americké deklarace práv a povinností člověka*. Byla přijata – jak praví preambule – s cílem „konsolidovat na této hemisféře v rámci demokratických institucí systém osobní svobody a sociální spravedlnosti, založený na úctě k základním lidským právům“. Z 35 členských zemí OAS ji do počátku roku 2011 ratifikovalo celkem 24 zemí. Na její plnění má dohlížet **Meziamerický soud pro lidská práva** (1979) se sídlem v San Jose a již zmíněná Meziamerická komise pro lidská práva.

- **Africký systém**

V roce 1981 Organizace africké jednoty přijala *Africkou chartu práv člověka a národů* (tzv. *Banjulská charta*; platnost 1986). Ta ve svých 68 člancích též navazuje na *Všeobecnou deklaraci*. Navíc však zdůraznila právo národů na sebeurčení (to se ovšem objevilo i v *Mezinárodních paktech*): podle čl. 20 odst. 1 „všechny národy mají právo na existen-

ci. Mají nezpochybnitelné a nezczitelné právo na sebeurčení.“ Podle odst. 2 pak „kolonizované a utlačené národy mají právo osvobodit se z pout nadvlády za použití všech prostředků, uznávaných mezinárodním společenstvím“. Národní suverenita také znamená kontrolu nad přírodním bohatstvím země.

Africká charta zakotvila i často rozporované právo na rozvoj a mír. Čl. 22 odst. 1 uvádí, že „všechny národy mají s ohledem na svoji svobodu a identitu a rovné užívání společného dědictví lidstva právo na vlastní ekonomický, sociální a kulturní rozvoj“. Následující odstavec stejného článku pak dodává, že „všechny národy mají právo na národní a mezinárodní mír a bezpečnost“.

V okamžiku, kdy *Africká charta* nabyla právní sílu, začala svoji činnost **Africká komise pro práva člověka a národů**. Ta má dohlížet na plnění této charty a interpretovat ji. V roce 1998 Organizace africké jednoty přijala protokol k *Africké chartě*, kterým byl zřízen **Africký soud pro práva člověka a národů**. Pracovat začal v roce 2005; jemu přísluší vyřizovat stížnosti týkající se neplnění *Africké charty*. Na základě rozhodnutí summitu nyní již **Africké unie** byl tento soud sloučen v roce 2004 s Africkým soudním dvorem – v roce 2008 tak vznikl **Africký soudní dvůr spravedlnosti a lidských práv**.

- **Asijský systém**

Asijský světadíl je pokládán za oblast, která je nejméně pokryta mezinárodními normami týkajícími se lidských práv. Asijští politici a právníci v této souvislosti často uvádějí, že **rolí ochránce lidských práv plní v Asii tradice**. Často též zdůrazňují potřebu sociálně-ekonomického rozvoje jako předpokladu naplňování lidských práv.

Asijská charta lidských práv (1998), která je často uváděna jako jediný dokument týkající se dané tematiky, není mezistátní úmluvou. Byla přijata na zasedání Asijské komise

pro lidská práva, které se konalo u příležitosti 50. výročí přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv* v jihokorejském městě Gwangju. Asijská komise pro lidská práva je však nevládní organizace.

Tabulka č. 4: Mezinárodní režim lidských práv (1945-2005)³⁹

	1945	1960	1990	2005
globální režim	žádný	deklarativní	silně prosazovaný	silně prosazovaný
normy	žádné	doporučení	s výjimkami	autoritativní
procedury	žádné	slabé zavádění	silné zavádění monitoring	silné zavádění monitorování
REGIONÁLNÍ REŽIMY				
Evropa	žádný	podpůrný zavádění	prosazování	silné prosazování
normy	žádné	doporučení, regionální	autoritativní	regionální
procedury	žádné	zavádění, monitoring	regionální rozhodování	závazné rozhodování
Amerika	žádný	deklarativní	silně prosazovaný	silně prosazovaný
normy	žádné	doporučení	regionální	autoritativní
procedury	žádné	žádné	monitoring velmi limitovaná rozhodnutí	monitoring velmi limitovaná rozhodnutí
Afrika	žádný	žádný	deklarativní	deklarativní
normy	žádné	žádné	doporučení	slabé standardy s výjimkami
procedury	žádné	žádné	slabé prosazování	žádné
Asie	žádný	žádný	žádný	žádný
Střední východ	žádný	žádný	žádný	žádný

- **Islámský svět**

Islámské texty týkající se dané problematiky **neodvozují lidská práva od člověka nebo mezinárodních norem, ale**

od Koránu. *Univerzální muslimská deklarace lidských práv* (1981), přijatá Islámskými radami z Paříže a Londýna, deklaruje 23 práv, mezi nimiž jsou právo na život, svobodu, rovnost a ochranu před diskriminací, na ochranu před zneužitím moci a mučením, právo azylu, práva menšin a podobně. V čl. XII *Právo svobody náboženství, přesvědčení a slova* se uvádí, že „nikdo nesmí opovrhovat a vysmívat se náboženskému přesvědčení jiných nebo vyvolávat veřejné nepřátelství proti nim; respekt k náboženskému cítění druhých je povinný pro všechny muslimy“ (odst. e).

Káhirská deklarace lidských práv v islámu (1990) byla přijata členskými státy Organizace islámské konference (od roku 2011 nazývané Organizace islámské spolupráce), organizace zastřešující 57 států, kde je islám oficiálním náboženstvím. Ta se v 25 článcích snaží postihnout islámské pojetí lidských práv. Podle čl. 1 odst. a) „všichni lidé tvoří jednu rodinu, jejíž členové podléhají Bohu a pocházejí od Adama. Všichni lidé jsou si rovni ve smyslu základní lidské důstojnosti a základních povinností i odpovědnosti, a to bez jakékoliv diskriminace na základě rasy, barvy pleti, jazyka, víry, pohlaví, náboženství, politické příslušnosti, sociálního postavení nebo jiných důvodů.“ Ovšem dodává, že „pravé náboženství je zárukou pro posílení důstojnosti na cestě k lidské dokonalosti“.

Káhirská deklarace obsahuje ale i pozoruhodný princip, podle něhož „je zakázáno uchýlovat se k jakýmkoliv prostředkům, které by mohly mít za následek genocidní likvidaci lidstva“ (čl. 2 odst. b). V čl. 11 pak uvádí, že „lidé se rodí svobodní a nikdo nemá právo je zotročovat, ponižovat, utlačovat nebo vykořisťovat, nejsou poddaní nikoho jiného jen Alláha všemohoucího“. Tuto tezi dovádí do ideje práva národů na sebeurčení: „kolonialismus všeho druhu jako jedna z nejhorších forem otroctví je zcela zakázaný.“ Národy mají „plné právo na svobodu a sebeurčení“ a je povin-

ností všech států podporovat kolonizované národy v boji za svobodu. Zároveň zdůrazňuje, že „všechny státy a národy mají právo na... kontrolu svého bohatství a přírodních zdrojů“ (odst. b).

Stálá arabská komise pro lidská práva byla vytvořena Ligou arabských států v roce 1968. Její agenda se týká převážně postavení Arabů na území státu Izrael. Liga arabských zemí však přijala také **Arabskou chartu lidských práv** (2004, platnost 2008).

První verze *Arabské charty* byla schválena už v roce 1994, ale neprošla ratifikací. Podle čl. 3 platného znění *Arabské charty* se účastnické státy zavazují prosazovat pro všechny jednotlivce vyjmenovaná práva a svobody bez ohledu na „rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženskou víru, názory, myšlení, národní či sociální původ, bohatství, vrozenou či fyzickou nebo duševní invaliditu“. Mohammad Amin Al-Midani rozděluje rozsáhlou *Arabskou chartu* s 53 články do čtyř kategorií:

- **Individuální práva:** právo na život (čl. 5, 6 a 7), nebýt podroben mučení, nelidskému či ponižujícímu zacházení (č. 8, 9, 18 a 20), nebýt otrokem (čl. 10) a právo na osobní bezpečnost (čl. 14 a 18).
- **Pravidla spravedlnosti:** rovnost před zákonem (čl. 12), také právo na řádný a spravedlivý proces (čl. 13, 15, 16, 17 a 19).
- **Občanská a politická práva:** svoboda pohybu (čl. 24, 26 a 27), respektování soukromí a rodinného života (čl. 21), plus práva menšin (čl. 25), právo na politický azyl (čl. 28), státní příslušnost (čl. 29), svobodu myšlení a náboženství (čl. 30), na soukromé vlastnictví (čl. 31), právo na informace, názorovou svobodu, svobodu projevu a výzkumu (čl. 31), právo na manželství (čl. 33).
- **Sociální a kulturní práva:** právo na práci (čl. 34), právo na odborové organizace (čl. 35), na sociální zabezpečení

(čl. 36), na rozvoj (čl. 37), na vzdělání (čl. 41), právo podílet se na kulturním životě.⁴⁰

K tomu je možné doplnit ještě další důležitý princip *Arabské charty*:

- **Mezinárodní zásady:** „právo sebeurčení a kontrolu přírodního bohatství a zdrojů“, právo zvolit si svůj politický systém, „všechny formy rasismu, sionismu i zahraniční okupace a nadvlády“ musí být odsouzeny a musí být vyvinuto úsilí o jejich odstranění. „Všichni lidé mají právo odporovat zahraniční okupaci“ (č. 2).

Podle *Arabské charty* má být vytvořen **Arabský výbor pro lidská práva**. Jeho sedm členů by mělo být voleno tajným hlasováním účastnických stran charty. Státy mají výboru podávat zprávy a výbor si může vyžádat dodatečné informace o plnění charty. Zprávy a doporučení výboru by měly být veřejné. Výbor ale nemá mít pravomoci nutit státy ke změně politiky. Nebyl ani ustaven arabský soud pro lidská práva.

Nevládní organizace

Součástí globálního režimu ochrany lidských práv jsou také **nevládní organizace, které danou problematiku sledují a působí jako nátlakové skupiny na vlády i mezinárodní organizace**. Některé z nevládních organizací tohoto typu získaly statut poradní instituce OSN či jiné mezinárodní organizace. V polovině roku 2011 obsahoval registr OSN 475 nevládních organizací, které se ve světě věnují otázkám lidských práv.⁴¹

Za nejstarší nevládní organizaci pro oblast lidských práv je pokládána **La Fédération internationale des liges des droits de l'Homme** (FIDH), založená v Paříži roku 1922. Má dnes 164 členských organizací ve více než sto státech.

Největší a nejznámější je **Amnesty International**, založená v roce 1961 britským právníkem Petrem Benensonem (1921-2005). V roce 1977 obdržela Nobelovu cenu. Sama

uvádí, že má tři milióny podporovateľů, členů a aktivistů ve 150 zemích. Její londýnský ústřední sekretariát zaměstnává přibližně 500 lidí. Kritici ji vyčítají prozápadní vidění a „ob-
ranný džihád“.

Expertním způsobem se naopak snaží pracovat jiná ze známých organizací, **Human Rights Watch**. Vznikla v roce 1978 ve Spojených státech původně jako nezávislá organizace na sledování, jak v Sovětském svazu dodržují lidská práva po přijetí *Helsinského závěrečného aktu* – proto její původní název Helsinki Watch. Později rozšířila jak teritoriální záběr, tak i tematický okruh zájmů.

Liberální orientace většiny těchto organizací vede k soustředování pozornosti na porušování politických práv a často k ignorování práv hospodářských a sociálních i třetí generace lidských práv. I proto bývají někdy označovány za „konvenční doktrináře“, prosazující hodnoty tržní disciplíny (Makau Mutua).⁴² Ne vždy je ale tato kritika oprávněná. Porušování politických práv přitahuje pozornost mainstreamových médií. Ta kritiku porušování sociálních práv, na něž některé zmíněné nevládní organizace také občas upozorňují, mnohdy ignorují.

NESPLNĚNÝ SEN

Lidská práva – to nejsou jen právní dokumenty či filosofické traktáty. Jsou to především lidské osudy. A ty se s mnoha koncepcemi, smlouvami a zákony až příliš často dramaticky rozcházejí.

Porota, která v roce 1550 řešila otázku duše Indiánů, uznala jako pravdivé argumenty biskupa Las Casase. Toto rozhodnutí mělo zajistit ochranu původních obyvatel ze strany španělské koruny, ale i katolické církve. Praxe krutého zacházení s domorodci však pokračovala. Podle *Britské encyklopedie* žilo na počátku kolonizace v oblasti španělského působení přibližně 50 miliónů Indiánů a v 17. století byl jejich počet odhadován na čtyři milióny.⁴³ Navíc **transatlantický obchod s černochoy** začal nabírat na síle teprve po zmiňovaném zasedání *junty* – v letech 1450 až 1600 byla do otroctví v Americe odvedena pouze tři procenta z **celkového počtu 9,4 až 12 miliónů otroků z Afriky**.

Také s iniciativou senátora Lewise Casse, který v roce 1849 předložil Kongresu USA návrh rezoluce týkající se lidských práv, je spojen pozoruhodný příběh. Cass totiž neotevřel pouze téma lidských práv pro mezinárodní politiku. Ukázal též, jak rozporuplné může být chápání této problematiky. V domácí politice totiž zmíněný senátor patřil k architektům politiky přesídlování Indiánů. Zároveň hájil „doktrínu suverenity lidu“. Podle ní osadníci, a to i nezákonní či aktuální obyvatelé toho či onoho teritoria, mohou samostatně rozhodnout, zda bude povoleno otrokářství či niko-

liv. Cassova bezmezná podpora otrokářů pak přispěla k tomu, že ve Spojených státech propukla občanská válka.

Je smutnou pravdou, že William Gladstone poté, kdy se stal britským ministerským předsedou, přestal volat po ochraně lidských práv prostřednictvím britské zahraniční politiky. Začal se řídit imperiálními představami o státním zájmu – podle svého hesla: „Ačkoliv jsme proti imperialismu, jsme oddaní impériu“. A tak evropské mocnosti i USA intervenovaly například v případech práv a privilegií křesťanů, Evropanů a Američanů v Číně nebo v Osmanské říši, ale samy lidská práva často porušovaly. Takto se formovala tradice, v níž tematika **lidských práv degenerovala do podoby účelových propagandistických prohlášení.**

Rozporuplnost výchozích dokumentů

Popírání významu lidských práv se často opírá o prostý a zřejmý fakt, že **výchozí dokumenty na toto téma nebyly nikdy naplněny.** Autoři *Deklarace nezávislosti USA* jako byli Jefferson či Franklin představovali úzkou vrstvu radikálních osvícenců, jejichž politická filosofie sice slavila úspěch v den vyhlášení nezávislosti, ovšem ve svém lidsko-právním rozměru neměla masovou oporu mezi kolonisty. Ti měli daleko k představám o univerzálním charakteru lidských práv. Své výchozí ideály nenaplnila ani Velká francouzská revoluce či bolševická revoluce v Rusku – a zklamání pak vyvolalo velkou zpětnou vlnu. Zauzlení je ale ještě větší: **v některých případech snaha o jejich důsledné prosazování vedla k masovému porušování zákonů či práva.**

Problém s naplňováním lidských práv se za Velké francouzské revoluce projevil mimo jiné tím, že **během této revoluce nebyla přijata jedna, ale tři deklarace lidských práv.** Představitelé každého ze zlomů revoluce cítili nutnost zformulovat vlastní obraz lidských práv. A tak **vedle již zmíněného znění z roku 1789** schválil Konvent za vlády Hory druhou *Deklaraci práv člověka a občana roku 1*, která se

stala úvodní částí *Ústavy* z roku 1793. Třetí podobu, která rozšířila název na ***Deklaraci práv a povinností člověka a občana roku III***, vtělila do *Ústavy* z roku 1795 termidorská reakce. **Každá z těchto deklarací lidských práv byla vykoupěna hektolitry krve** – pouze během Vlády teroru, tedy od září 1793 do července 1794, bylo uvězněno přibližně 300 tisíc lidí a oficiálně popraveno 17 tisíc lidí, nemluvě o těch, kdo zemřeli v žalářích⁴⁴. **Žádné z uvedených tří znění Deklarace si nezachovalo platnost déle než pět let.**

Struktura těchto tří deklarací naznačuje, že nebyly psány podle předem připraveného plánu a samotná textace pak nese až příliš často stopy nejrůznějších kompromisů. Některé rozdíly mezi jednotlivými deklaracemi jsou patrné na první pohled. Sedmáct článků prvního znění je v druhém znění rozšířeno na 35 a v termidorském pojetí rozděleno na 22 článků o právech a 9 článků o povinnostech. Dlouhé preambule plné vznešených vět u prvního a druhého znění *Deklarace práv* nahradila v poslední variantě jedna suchopárná věta. Přitom právě v preambuli prvních dvou znění byla *Deklarace* zdůvodňována potřebou dát lidu představu jednoduchých a nepopíratelných principů, z nichž může občan vycházet při svých požadavcích. Lid měl takto mít před očima zásady své svobody i svého štěstí a získat možnost hodnotit činy zákonodárné a výkonné moci. Zároveň úředníci a politici měli deklarací získat pravidla plnění svých povinností a zákonodárci předmět svého pověření.

Toto klíčové kritérium politické a společenské aktivity tvoří podle prvních dvou znění *Deklarace* přirozená, neporušitelná a nezcizitelná práva, nazývaná též posvátná. Zveřejnění těchto práv mělo mít nesmírný ideově politický význam, neboť podle prvních dvou *Deklarací* právě neznalost, zanedbávání nebo neuznávání lidských práv je jednou z příčin veřejných nešvarů a zkaženosti vlády, prostě všech lidských běd. Tato představa významu *Deklarace* v třetím znění

ní mizí, byť všechny tyto *Deklarace* byly vyhlášeny „pod záštitou Nejvyšší bytosti“.

Zdůvodnění potřeby zveřejnit soupis lidských práv sice v termidorské *Deklaraci* chybí, ovšem základní výčet lidských práv je ve všech zněních téměř shodný: za práva člověka je vyhlášována rovnost, svoboda, vlastnictví a bezpečnost. Text z roku 1789 uvádí rovnost zvláště a k základnímu výčtu práv přidává i právo na odpor proti útlaku. Tato podivuhodná zásadní shoda však vychází z odlišné filosofie a ústí do rozdílné politické aktivity.

Obdobně byla plná ideálů *Deklarace práv pracujících a vykořisťovaného lidu* (1918), přijatá na počátku revoluce v Rusku. Také stalinská *Ústava SSSR* (1936) je stále v mnoha ohledech vzorová, neboť uváděla lidská práva v tehdy nebývalé širokém komplexu – jenže bez faktické vymahatelnosti mnohých z těchto práv. Je nutné vidět, že rudý teror byl zpočátku obranou revoluce proti teroru kontrarevoluce a nemělo by se zapomínat na obrovské úspěchy Sovětského svazu v rozvoji průmyslu, vzdělanosti, vědy, národních kultur, sportu či nehynoucí zásluhy na porážce nacismu a fašismu. Nesmí se však také zapomínat na léta hladomoru z důvodu nekompetentního řízení, vzájemnou likvidaci revolucionářů v opakovaných čistkách či popravy odpůrců.

Údaje o počtu zabitých v souvislosti s bolševickou revolucí v Rusku se velmi liší. Násilí samo však rozhodně nebylo programem revoluce. Naopak: **bolševici zrušili trest smrti hned druhý den po převzetí moci, tedy 26. října 1917.** Znovu jej obnovili v září 1918 jako odpověď na bílý teror. Opětovně zrušili trest smrti na necelých pět měsíců v roce 1920. Tabulka číslo 5 byla zpracována na základě knihy ruského historika Vadima Erlichmana *Ztráty obyvatelstva ve 20. století*. Je z ní patrné, že **si násilí spojené s touto revolucí vyžádalo životy 24,1 miliónu lidí.**

Tato hrůzná čísla výrazně zdiskreditovala komunistický ideál, který byl ve 20. století nejvýraznějším snem o lidských právech, beztřídní společnosti a o odstranění státního násilí. Navíc ve spojení s porážkou socialismu v Sovětském svazu jasně ukazují, že **propast mezi humanistickými ideály revoluce a realitou nelze vyplnit hlavami nepřátel**, mnohdy dokonce jen domnělých nepřátel revoluce.

Tabulka č. 5: Zabití v návaznosti na revoluci v říjnu 1917

občanská válka 1917-1922	10,5 miliónu
teror 1923-1934	1,2 miliónů
kolektivizace 1929-1933	8 miliónů
teror 1935-1941	3,8 miliónu
teror 1945-1953	600 tisíc
teror 1954-1987	1 tisíc

Velkou otázkou je, **co je příčinou poklesu empatie a malé úcty k lidskému životu v revolucích**. Výchozím problémem je, že **skutečné revoluce vypuknou jako reakce na dlouhodobý a velký sociální a politický útlak**; v tomto smyslu **je revoluce aktem sebeobrany**. To platí právě tak o USA, jako o Francii nebo Rusku. Zároveň platí, že **právo na revoluci zakládá i právo na obranu revoluce**.

Před samotnou bolševickou revolucí bylo v důsledku teroru v letech 1905 až 1917 zabito 37 tisíc lidí; v letech 1908 až 1917 bylo zároveň přibližně 200 tisíc uvězněno a posláno do vyhnanství. Za 1. světové války zahynuly v boji více než tři milióny ruských vojáků, dalších 190 tisíc jich zemřelo v zajetí a ztráty civilního obyvatelstva převýšily milión. Erlichman počítal **celkové ztráty z území carského Ruska a Sovětského svazu za léta 1901 až 2000 způsobené válkami, hladomory a předrevolučním a porevolučním terorem na těžko uvěřitelných 63,97 miliónu lidí**.⁴⁵ Upozorňuje

tak nepřímou na problém, který nebyl vyřešen od dob americké revoluce a Velké francouzské revoluce: **jak prosazovat lidská práva při boji na život a na smrt?**

Je zřejmé, že krutost samoděržaví a válečná léta poznamenala psychiku revolucionářů. Navíc ani v revolučních dobách se mnoho z lidí nedokáže vymanit z takových emocí, jako je touha po pomstě. Ta byla jistě namíchána i v rozhodnutí zastřelit v katyňském lese polské zajatce: podle ruských údajů jich bylo v roce 1940 zavražděno téměř 21,9 tisíce. V polských zajateckých táborech po „zázraku na Visle“ roku 1920 zahynulo podle dostupných dokumentů 16 až 20 tisíc rudoarmějců; ve skutečnosti pravděpodobně více.

Mnoho krveprolití má za následek **představa o vykupitelském charakteru revoluce, iluze, že po jejím vítězství všude zavládnou harmonie a lidská práva**. Příznačná pro tento radikalismus je Jeffersonova obhajoba jakobínů, když v dopise svému bývalému tajemníkovi litoval nevinně popravené „jako by bývali padli v boji“; „čas a pravda ale zachrání a oslaví jejich památku... Svoboda celé Země závisela na výsledku zápasu a byla kdy vyhrána taková cena s prolitím tak malého množství nevinné krve?“⁴⁶

Vymahatelnost mezinárodních úmluv

Také souřadný mezinárodní režim lidských práv má daleko k dokonalosti: **procedury šetření případů, kdy došlo k porušování schválených smluv a vymáhání nápravy, jsou zcela neadekvátní významu ideje lidských práv**. Příkladů na toto téma je velké množství. Vlastně každé masivní porušování lidských práv zůstalo bez efektivního zásahu mezinárodního společenství chápaného jako OSN proti narušovateli – snad jen s dílčí výjimkou apartheidu v JAR a genocidy ve Východním Timoru. Především selhávají nedokonalé mechanismy kontroly a nápravy na úrovni komisí a Rady OSN.

Jako flagrantní ukázkou selhání mezinárodního režimu lidských práv lze uvést **genocidu v Rwandě**. První informace

o tamní hluboké krizi dostala Komise pro lidská práva OSN roku 1992. Diskuse o jmenování speciálního zpravodaje začala na jaře 1994 – a rozhodnutí bylo přijato 25. května, tedy sedm týdnů po začátku genocidy. I když vytvořený speciální Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (1994) nejhorší zvěrstva soudí, opožděné tresty onomu téměř miliónu mrtvých nepomohou.

Obdobně je tomu v případě poslední **války na Balkáně**. V této souvislosti navíc jednání Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (1993) až příliš často vypadá jako soud vítěze NATO/EU nad poraženým Srbskem – což jítí emoce. Nabízí se proto otázka, zda by jako reakce na občanskou válku nebyla vhodnější nějaké podoba jihoafrické Komise pravdy a usmíření, vedené arcibiskupem Desmondem Tutu.

Žádná z institucí, určených k dohledu nad plněním mezinárodních úmluv o lidských právech, ať již na globální či regionální úrovni, nedokázala zastavit **mučení a vraždění za vlády diktátorů a vojenských junt v Latinské Americe**. Argentinská národní komise o zmizelých z doby vlády tamní *junty* (1976-1983) zdokumentovala 8960 případů zmizelých, identifikovala 340 míst tajných výslechových a mučicích center a přibližně 700 důstojníků, kteří se na těchto krutos-tech podíleli. Chilská Národní Komise pravdy a usmíření uvádí, že během Pinochetovy diktatury (1973-1988) bylo 2279 lidí zabito a 27 tisíc lidí bylo uvězněno (podle některých NGO 200 tisíc), z nichž většina byla mučena.

Zvláštní styl diktatury byl praktikován v Uruguayi (1973-1985): zavražděno bylo „pouze“ 180 lidí a většina zmizelých se po mučení znovu objevila živá, ale přibližně 60 tisíc, tedy zhruba dvě procenta obyvatel byla vyslýchána – což na počet obyvatel představuje relativně největší množství politických vězňů a obětí mučení v celé Americe. Jako ukázkou selhání mechanismu sledování a prosazování dohod o lid-

ských právech na úrovni OSN lze uvést, že rozhodnutí, týkající se porušování lidských práv v Uruguayi, bylo připravováno sedm let – a přijato bylo až po změně režimu. Také vyšetřování genocidy paraguayských Indiánů trvalo devět let bez jediné akce.⁴⁷

Pracovní skupina pro vyšetřování zmizelých osob byla při Komisi OSN pro lidská práva zřízena v roce 1980. Vyšetřovala 19 tisíc případů. Prvním navrženým na předsedu byl irácký delegát v Komisi. Byl odvolán do Bagdádu a zmizel. Po zásahu OSN bylo z Iráku oznámeno, že se rozhodl odejít do důchodu. A tak by bylo možné pokračovat velmi dlouho.

Přeměna Komise pro lidská práva v **Radu OSN pro lidská práva** nejen zvýšila pravomoci, ale i vedla k pozměněnému chování OSN. Mnozí kritici Rady upozorňují, že v ní získávají rozhodující vliv státy, které porušují lidská práva. Jiní autoři zase připomínají, že v 50. letech Komise pro lidská práva – tehdy pod kontrolou Západu – soustřeďovala pozornost na svobodu informací (což byl problém socialistických zemí), ale ignorovala sociální a ekonomická práva; Sověti zase zdůrazňovali téma rasové diskriminace a nezaměstnanosti. „I když obě strany poukazovaly na reálné zlořády, obvinění z porušování lidských práv byly povětšinou taktickými manévry v širěji pojatém politickém a ideologickém boji“.⁴⁸

Podobné povahy jsou dohody mezi Spojenými státy a Sovětským svazem o tom, že USA nebudou v Komisi OSN pro lidská práva vznášet otázku Afghánistánu, kdežto SSSR se recipročně vzdá obvinění stran porušování lidských práv v Chile. Obdobně v roce 1982, kdy byla proti Turecku vznesena obvinění z hrubého porušování lidských práv, byla tato obvinění stažena po dohodě, v níž se Turecko zavázalo propustit některé politické vězně: strategické zájmy NATO, ale také hospodářské zájmy Evropských společenství, se ukázaly důležitější než otázka lidských práv.

Ukázkou politiky dvojího metru zůstává dvě dekády vztah Rady Evropy a dnes i Evropské unie k tzv. **neobčanům v Lotyšsku a Estonsku**. To je zvláštní kategorie lidí jiné než většinové národnosti, kteří se buď do těchto zemí přistěhovali po sovětském obsazení těchto států, nebo jsou jejich potomky. Jim byla upřena některá občanská práva. Přestože se počet neobčanů v těchto státech zmenšuje, je jich stále přibližně 300 tisíc, a to především v Lotyšsku.

Velké diskuse vyvolává teze, kterou například na vídeňské Světové konferenci o lidských právech v roce 1993 hájila Čína a řada dalších zemí: **nelze naplnit všechna mezinárodně uznaná lidská práva v krátkém a střednědobém horizontu, protože je napřed nutné vytvořit k tomu sociálně-ekonomické podmínky**. Myslí se tím především některá politická práva, ale nejen ta.

Tabulka č. 6: Výkonnost mezinárodního systému ochrany
(pětihvězdičkové hodnocení: 0 = žádná ochrana;
5 = nejvyšší ochrana)

Rada bezpečnosti OSN	**
Valné shromáždění OSN	**
Ekonomická a sociální rada OSN	
bývalá Komise/dnes Rada pro lidská práva OSN	**
speciální procedury Rady pro lidská práva OSN	***
komise pro úmluvy OSN o lidských právech	**
Evropský soud pro lidská práva	****
Meziamerický soud pro lidská práva	***
Africká komise pro lidská práva a práva národů	**
Stálá arabská komise pro lidská práva	
státní instituce pro lidská práva ve světě	***

Tabulka číslo 6, převzatá z knihy Bertranda Ramcharana, naznačuje, že nejdále pokročilo vytváření systému ochrany lidských práv v Evropě.⁴⁹ Jak ale poznamenává Donnelly,

„cynici mohou tvrdit, že šíře a síla evropského režimu lidských práv prostě ilustruje paradox mezinárodních akcí v oblasti lidských práv: pevné procedury existují tam, kde jsou nejméně potřebné. Protože potřebují souhlas států, jsou pravděpodobné pouze tam, kde státy mají velký zájem a dobré výsledky.“⁵⁰

USA jako vzor

Jsou to především **Spojené státy, které jsou uváděny jako vzor domácího naplňování a zahraničněpolitického prosazování lidských práv**. Do určité míry je to oprávněné: Spojené státy daly světu *Deklaraci nezávislosti*, politiky jako byl Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln a mnoho dalších bojovníků za lidská práva. Také současnou vlnu zájmu o tuto problematiku otevřel Washington ve vazbě na dvousté výročí *Deklarace nezávislosti*. Už v roce 1973 Kongres doporučil a roku 1975 přímo vládě uložil, aby zahraniční pomoc USA zohledňovala praktiky při dodržování lidských práv na straně přijímacích států. Od roku 1976 pak ministerstvo zahraničních věcí USA z rozhodnutí Kongresu vydává každoroční zprávu o dodržování lidských práv v ostatních státech – *Country Reports on Human Rights*.

V roce 1976 zvolený prezident **James (Jimmy) Carter** při svém nástupu do funkce prohlásil: „Náš závazek k lidským právům musí být absolutní... Protože jsme svobodní, nemůžeme být lhostejní k osudu svobody kdekoliv. Naše morální cítění nám přikazuje jednoznačně upřednostňovat společnosti, které s námi sdílejí trvalý respekt k individuálním lidským právům.“⁵¹

Spojené státy jsou proto často představovány nejen jako model, ale i mesiáš, který má právo či dokonce povinnost ve světě šířit nejen lidsko-právní osvětu, ale i prosazovat normy tato práva obsahující a mechanismy k jejich kontrole. Jenže v politice jsou ideály naplňovány jednorázovými a pří-

močarými akty jen velmi zřídka. Jack Donnelly rozděluje kolísání vztahu zahraniční politiky USA po 2. světové válce k lidským právům do šesti fází:

- 1945-1948: původní nadšení, které vyvrcholilo přijetím Všeobecné deklarace.
- 1949-1973: zájem o lidská práva podřízen antikomunismu a studenoválečnickému soupeření se Sovětským svazem.
- 1974-1980: vyzdvižení lidských práv jako prominentního prvku veřejné diplomacie Spojených států, napřed v Kongresu a poté během Carterova prezidentství.
- 1981-1988: (v konečném důsledku neúspěšný) Reagannův pokus podřídit lidská práva (nové) studené válce.
- 1989-2001: rozšíření a prohloubení zájmu o lidská práva po studené válce.
- 2001-současnost: částečné podřízení lidských práv anti-terorismu.⁵²

Toto dělení je bezesporu podnětné. Problém je však mnohem širší. Součástí celých dějin USA jsou události a normy, které jsou v rozporu i s tím nejužším pojetím lidských práv.

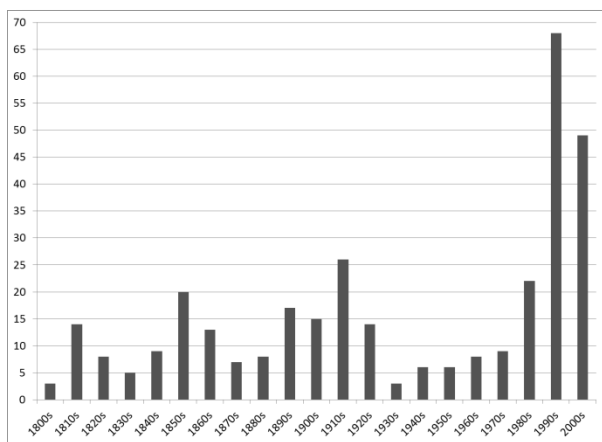
• **Genocida Indiánů**

Od počátku kolonizace Ameriky probíhalo vybíjení Indiánů, což nepřestalo ani po přijetí *Deklarace nezávislosti* a deseti dodatků k *Ústavě*. **Americká revoluce byla totiž nejen první úspěšnou antikoloniální revolucí – byla též velmi zvláštní revolucí: nejednalo se o osvobození původního obyvatelstva, ale o odtržení kolonistů od své metropole. Suverénní američtí běloši si povětšinou ponechali svoji původní kolonialistickou mentalitu, která rozhodně nectila právo původního obyvatelstva na život, svobodu, úsilí o štěstí – a už vůbec ne práva Indiánů na majetek.**

Živelné vybíjení Indiánů a zabavování jejich původního teritoria získalo dokonce zákonnou oporu. V roce 1830 Kon-

gres přijal a prezident Andrew Jackson podepsal *Indian Removal Act* – **zákon o přestěhování Indiánů**, který nutil přibližně 70 tisíc původních obyvatel přesídlit z jižních oblastí Mississippi na západ od této řeky. Alexis de Tocqueville popisuje v knize *Demokracie v Americe* tuto hrůzu⁵³, při níž zahynulo přibližně 10 tisíc lidí. Roku 1838 vláda USA donutila dalších 16 tisíc Indiánů z kmene Cherokee opustit své domovy a přemístit se do rezervace, na Indiánské teritorium. Během tohoto Pochodu slz zahynuly přibližně čtyři tisíce lidí.

Graf č. 1: Užití ozbrojených sil USA v zahraničí (1798-2010)

Poznámka: Graf neinformuje o krutosti jednotlivých konfliktů.

Některá užití síly mohou přesahovat z jednoho desetiletí do dalšího.⁵⁴

Z hlediska dnešního práva tyto akty nesly jasné rysy genocidy. Jak píše americký historik Arthur Ekrich, situace se později změnila, ovšem „americká sympatie s rudým mu-

žem se stala efektivní až tehdy, když Indiáni již neměli žádné další území, které by mohli ztratit“.⁵⁵

- **Expanze a užití síly**

Spojené státy se od přijetí *Deklarace nezávislosti* rozpínaly z úzkého pruhu území původních 13 kolonií na atlantickém pobřeží až do Pacifiku, kde koncem 19. století úspěšně anektovaly Havaj a neúspěšně se až do 2. světové války pokoušely připojit Filipíny. Richard Grimmett ve své studii pro Kongres uvádí **několik set případů užití ozbrojených sil USA v zahraničí v letech 1798 až 2010**; výsledky jeho výzkumu přibližuje graf číslo 1.⁵⁶ Tato mimořádná frekvence užívání vojáků při prosazování politických a ekonomických zájmů, ale i obhajoby prestiže, svědčí o nebezpečném sklonu nadužívat sílu při řešení mezinárodních problémů. Z grafu je navíc patrné, že **s koncem studené války tendence k užívání síly narůstala**.

- **Otrokářství**

Spojené státy vznikly jako stát, kde se na značné části území **lidská práva nevztahovala na černochoy, kteří byli v postavení otroků**. Tuto skutečnost *Deklarace nezávislosti* ani *Ústava* nezměnily. *Ústava USA (1778)*, začínající slavnou větou „My, lid Spojených států...“ uvádí v článku 1 odstavec 2, že pro potřeby federálních voleb a daní se v jednotlivých státech občané počítají jako svobodní, včetně těch ve služebním poměru, avšak „bez Indiánů neplatících daně“ (*excluding Indians not taxed*) a s „připočtením tří pětin ostatních osob“ (*three fifths of all other Persons*).

Onen **tzv. třípětinový kompromis** byl výsledkem sporu zástupců jižanských otrokářských a severních neotrokářských států při přípravě *Ústavy*: Seveřané nechtěli započítávat otroky, Jižané ano, avšak bez volebního práva pro otroky samotné. Výsledkem bylo, že například při volbách do Sněmovny reprezentantů v roce 1833 volili Jižané 98 místo

73 poslanců, které by měli mít podle počtu bílých občanů, majících volební právo.

Až v roce 1807 federální Kongres zakázal dovoz afrických otroků. Odhaduje se, že poté bylo v letech 1808 až 1868 ilegálně do USA dovezeno přibližně 250 tisíc těchto otroků. V roce 1820 se v Kongresu zrodil další kompromis. Tentokrát stanovil geografickou linii pro naplňování lidských práv: na sever od 36°30' rovnoběžky bylo otroctví zakázáno, na jih od ní povoleno.

Situace se začala měnit až po občanské válce. 13. dodatkem k Ústavě (platnost od prosince 1865) bylo na celém území USA zakázáno otroctví. Třípětinový kompromis zrušil 14. dodatek (1868). I ten však zachoval zásadu „bez Indiánů neplatících daně“, fakticky vylučující původní obyvatelé z federální politiky.

- **Rasová segregace**

Otrokářství odstranila občanská válka, pohled na „nižší rasy“ se ale u některých lidí měnil pomaleji než zákony. Podle některých propočtů bylo mezi roky 1882 až 1968 v USA 4,7 tisíce lidí, převážně černochoů, zabito davem, který vzal zákon do svých rukou.⁵⁷

V letech 1876 až 1965 byly v řadě států USA přijaty tzv. „Jim Crow zákony“ („Jim Crow“ bylo pejorativní označení Afro-Američanů) – segregáčnické zákony, které oddělovaly „rovnoprávné rasy“. V roce 1857 v procesu *Dred Scott versus Sandford* rozhodl federální Nejvyšší soud USA, že černoši pocházející z Afriky nejsou pod ochranou Ústavy a nemohou být občany Spojených států. Nemohou se ani dovolávat soudu. Soud sám tento rozsudek nikdy neodvolal či nepřehodnotil, ovšem Zákon o občanských právech (1866), přijatý Kongresem přes veto prezidenta Andrewa Jacksona, jej fakticky zneprávnil.

Zákony zakazující sňatky příslušníků odlišných ras (*Anti-miscegenation laws*) byly na území dnešních Spojených

států přijímány už před revolucí roku 1776: v době vyhlášení nezávislosti je mělo sedm z třinácti kolonií. I když většina těchto zákonů směřovala proti sňatkům, spolužití či sexu mezi lidmi bílé a černé rasy, byl přijat i zákon proti sňatkům Afroameričanů s původními obyvateli, tedy s Indiány, Eskymáky či Havajci (Louisiana, 1920), či zákon proti sňatkům bělochů s „Malajci“, pojímanými tehdy jako zvláštní rasa z Oceánie (Maryland, 1935). Až rozhodnutí Nejvyššího soudu v roce 1967 vedlo ke zrušení posledních šestnácti z těchto rasových zákonů.

Rovnost ras před zákonem byla prosazena v 60. letech minulého století, kdy skončila i rasová segregace ve školství, bylo ochráněno volební právo a byly **nastartovány programy pozitivní diskriminace**.

- **Eugenika**

Eugenické hnutí, které si kladlo za cíl ochránit bílou anglosaskou rasu a vyšší sociální třídy, se ve Spojených státech rozvinulo už na konci 19. století, ovšem největší úspěchy slavilo v prvních třech desetiletích století následujícího. Svými aktivitami zasáhlo vědecké kruhy i některé feministické organizace, ale dokázalo prosadit i řadu zákonů. Významně též ovlivnilo formování teorie rasové čistoty v Německu, které převzalo mnohé z metodiky vyhledávání „sociálně podřadných“ z dílny lidí jako byl Harry Laughlin (1880-1943), ředitel newyorské Eugenics Record Office.

Jenom v letech 1913 až 1948 plných 30 států USA přijalo eugenické zákony. Kongres však v letech 1871 až 1928 třikrát neschválil federální zákon tohoto druhu. Eugenika ale ovlivnila přijetí některých federálních imigračních zákonů. Eugenické argumenty se v Kongresu použily při přijímání novely z roku 1924, která byla přímo zaměřena proti nevhodným přistěhovalcům z východní a jižní Evropy.

Aktivity na poli eugeniky bylo v Spojených státech mnoho. V roce 1890 bylo Connecticutu zakázáno „epileptikům,

imbecilům a slabomyslným ženit a vdávat se i mít mimomanželské vztahy před 45. rokem života“. Indiana jako první na světě přijala **zákon o nucené sterilizaci** (1907); následovalo ji 33 států USA. Tyto zákony se staly jedním ze zdrojů, z nichž vycházely Norimberské zákony. Paul Lombardo z University of Virginia odhaduje, že nedobrovolnou sterilizací prošlo ve Spojených státech přibližně 60 tisíc lidí.⁵⁸

Představy o euthanasii jako jedné z cest k očistě společnosti od „nevhodných genů“ hájila i některá renomovaná akademická pracoviště; *Euthanasia Society of America* byla založena roku 1938.

- **Práva žen**

Deklarace nezávislosti se netýkala žen. **Volební právo získaly ženy v USA až v roce 1920.** A nejde jen o volební právo. „Každý rok jsou až dva milióny žen a dětí pašovány ze svých zemí a prodány do otroctví – nejméně 100 tisíc končí... ve Spojených státech... V roce 2005 federální statistika byla konzervativnější a odhadla počet na hranici 17 500 sexuálních otroků, propašovaných ročně do USA.“⁵⁹

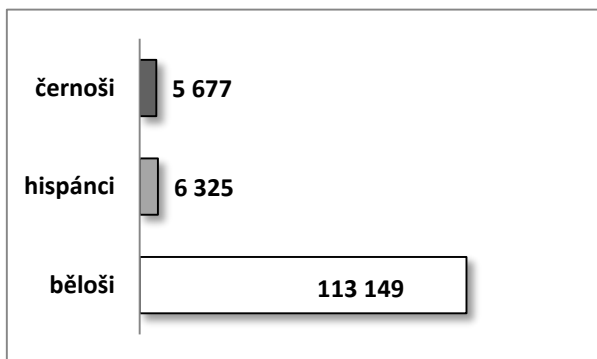
- **Sociální práva**

Po přijetí *Deklarace nezávislosti* byl stanoven **majetkový limit na volební právo.** Micheline Ishay uvádí, že majetkový census, který byl ústavním konventem schválen na návrh Samuela Adamse, vyřadil z voleb více než polovinu dospělých mužů-bělochů.⁶⁰ Tento census byl postupně odstraňován v první polovině 19. století.

Přes všechny právní záruky i bohatství společnosti jako celku je v USA **1,4 miliónu bezprizorných dětí, street-children.** Podle oficiálních údajů žilo v roce 2009 ve Spojených státech 43,6 miliónu lidí pod oficiálně stanovenou hladinou chudoby, což představovalo 14,3 % obyvatel. Pro srovnání lze uvést, že v roce 1989 to bylo 31,5 miliónu, tedy 12,8 % tehdejšího počtu obyvatel.⁶¹ Ministerstvo pro bydlení a roz-

voj měst USA spočítalo, že roku 2010 dosáhl v USA počet bezdomovců 649 917.⁶²

Graf č. 2: Čisté bohatství rodin, 2009 – medián
(dolar roku 2009)

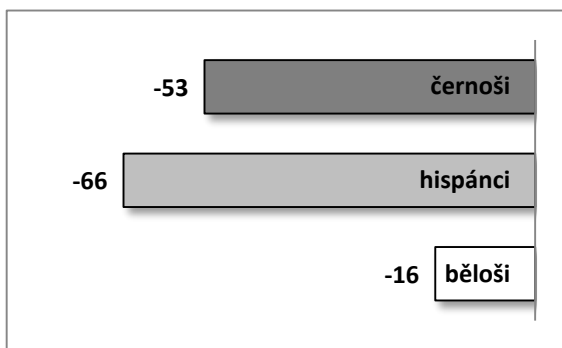

I když podle práva jsou si rasy ve Spojených státech rovny, rovnost před zákonem ještě neznamená sociální rovnost. Podle analýzy Pew Research Center z července 2011 je **čistý majetek typické černošské rodiny dvacetkrát a majetek hispánské rodiny osmnáctkrát menší než čistý majetek rodiny bělošské**. Tuto skutečnost názorně přibližují grafy číslo 2 a 3. Přitom uvedené rozdíly se podle této zprávy v důsledku současné krize zvětšují.⁶³

Podle Ministerstva spravedlnosti USA **bylo roku 2009 ve Spojených státech ve vězení 2 292 133 lidí, což představovalo 743 vězňů na 100 tisíc obyvatel**. To je množství, které ani v absolutním, ani v relativním měřítku nedosahuje žádný stát ve světě. Pro srovnání lze uvést, že podle amerických údajů bylo v polovině roku 2010 v čínských vězeních přibližně 1,6 miliónu lidí, což představovalo 122 vězňů na 100 tisíc obyvatel.⁶⁴ Tato skutečnost je do značné míry dána

americkým způsobem života a řídkou sociální sítí, která příliš nepomáhá lidem v problémových situacích nastartovat své „úsilí o štěstí“ legálním způsobem.

Graf č. 3: Změna mediánu čistého bohatství rodin (2005-2009)

Poznámka: čisté bohatství se rovná souhrnu aktiv všech členů rodiny, tedy domů, aut a bankovních kont mínus hypoteční dluh, půjčky na automobily, studia, závazky plynoucích z vlastnictví kreditních karet apod.

- **Bezpečnost proti lidským právům**

Součástí americké politické kultury je strach, často komercializovaný strach. Je to do značné míry „kultura strachu a paranoia... Výroba strachu. Dotěrného strachu. Trestajícího strachu.“⁶⁵ Ten je zdrojem tlaků na omezení lidských práv.

V souvislosti s kvaziválkou s Francií bylo v roce 1798 – tedy 22 let po *Deklaraci nezávislosti* – přijato pět zákonů (*Alien and Sedition Acts*), které omezovaly osobní svobody: *Zákon o naturalizaci*, *Zákon o cizincích*, *Zákon o nepřátelských cizincích*, *Zákon o další ochraně obchodu Spojených států*, *Zákon o pobuřování*. Není náhodou, že je Jefferson

charakterizoval jako protiústavní. Například *Zákon o cizincích* dal právo prezidentovi deportovat kteréhokoliv cizince trvale bydlícího v USA, který bude označen jako „nebezpečný pro mír a bezpečnost Spojených států“. *Zákon o nepřátelských cizincích* zase umožnil prezidentovi rozhodnout o deportaci kteréhokoliv cizince trvale bydlícího v USA, jestliže jeho domovská země je ve válce se Spojenými státy. Podle *Zákona o pobuřování* se stalo zločinem mimo jiné i publikovat „falešné, skandalizační a záluďné písemnosti“ proti vládě a vládním činitelům.

V době 1. světové války obdobně omezoval práva občanů USA *Zákon o špionáži* (1917). Méně vzdálené dnešku je rozhodnutí Franklina D. Roosevelta, známé jako ***Executive Order 9066***. Tento příkaz podepsal prezident Roosevelt v únoru 1942 – a poslal tak **přibližně 120 tisíc etnických Japonců, žijících ve Spojených státech, do internačních táborů**. Přitom **62 % z nich byli občané USA**, narození už ve Spojených státech. Nejvyšší soud shledal toto jednání ústavním, ovšem, jak píše James Wilson, „ani jeden Američan japonského původu nebyl později shledán vinným ze špionáže nebo sabotáže“.⁶⁶

A pak je zde stále platný ***Vlastenecký zákon*** (*Patriotic Act 2001*, prodloužen 2011), který povýšil bezpečnost nad svobody v rámci tzv. války proti terorismu. Bez „paranoie ohledně terorismu“ by George Bush ml. nezískal domácí a zahraniční podporu pro intervenci v Iráku,⁶⁷ ale ani v Afghánistánu. S nimi pak jsou spojeny takové právní excesy, jako je například věznice v Guantanámu, která je sice mimo působnost vnitrostátních zákonů USA, je však v dosahu mezinárodních norem a ideálů lidských práv.

- **Mezinárodní smlouvy**

Z hlavních globálních a regionálních úmluv o lidských právech Spojené státy **ratifikovaly Mezinárodní pakt o občanských a politických právech**, avšak s pěti výhradami, pěti

vysvětleními a čtyřmi vyhlášeními. **Neratifikovaly** *První a Druhý opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech*, ale ani *Opční protokol k Úmluvě proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání*. **Podepsaly a neratifikovaly** také *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*, *Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen* či *Konvenci o právech dětí*. **Nepodepsaly** a hlasovaly proti *Deklaraci práv původního obyvatelstva*. USA podepsaly, ale neratifikovaly regionální *Americkou úmluvu o lidských právech* a řady dalších úmluv.

Ukázkou rozporuplné politiky mocností ve vztahu k právům člověka je **postoj k Římskému statutu Mezinárodního trestního soudu**. Ten smí vykonávat pravomoci jen na občany států, které *Římský statut* ratifikovaly, ale na základě čl. 13 odst. b) může konat i v případě oznámení Rady bezpečnosti OSN – z ní však *Statut* ratifikovaly pouze Francie a Velká Británie.

Spojené státy byly mezi sedmi zeměmi, které hlasovaly proti přijetí *Římského statutu*, ovšem prezident Bill Clinton jej podepsal – ale nepředal k ratifikaci do Senátu. George Bush ml. po nástupu do Bílého domu oznámil, že Spojené státy nepřijmou *statut Mezinárodního trestního soudu*. V letech 2002 a 2004 byly Kongresem přijaty zákony, kterými byla zrušena pomoc státům, které se staly stranami *Římského statutu*, a nepodepsaly s USA zvláštní smlouvu o vyjmutí občanů USA z jurisdikce tohoto soudu.

Když byl v Radě bezpečnosti OSN projednáván návrh předložit situaci v Darfúru Mezinárodnímu trestnímu soudu, USA navrhovaly zřídit zvláštní soud. Když neuspěly, zdržely se hlasování, čímž předložení daného problému Mezinárodnímu trestnímu soudu umožnily. V únoru 2011 Rada bezpečnosti při schvalování sankcí proti Libyi vyzvala Mezinárodní trestní soud, aby vyšetřil násilnosti vůči libyjským

protivládním demonstrantům – jenže USA, Rusko, ale ani Čína, ač jsou stálými členy Rady bezpečnosti, nejsou smluvními stranami *Římského statutu*.

Ratifikace Římského statutu

 ratifikovali podepsali nepodepsali

A tak by bylo možné v informacích o porušování lidských práv v USA ještě dlouho pokračovat. I z tohoto stručného přehledu skvrn na vztahu Spojených států k lidským právům lze však vyvodit tři obecné závěry:

- **Zápas o lidská práva nikdy nekončí přijetím deklarace, ústavy či zákona** – natož pak provoláváním politických hesel. Sociální tvořivost norem, a to včetně mezinárodních konvencí a vnitrostátních zákonů, je malá.
- **Jsou možné zpětné vlny v chápání lidských práv.** I když se na určitou dobu prosadí pozitivní vztah mocenské elity k lidským právům, ve změněné situaci může dojít k přehodnocení postupů a návratu k „efektivnějším“ způsobům vlády.
- **Neexistují dobré a špatné národy, existují pouze nedokonalí lidé,** z nichž někteří se v určitých podmínkách

chovají vznešeně, jiní pak jako necivilizovaná zvířata. Představy o mesiášské roli nějakého státu či národa při prosazování lidských práv jsou stejně nesmyslné, jako nebezpečné.

Vyjmenované **problémy Spojených států při naplňování lidských práv rozhodně neukazují na nějakou nebývalou špatnost této země**. Účelové zneužívání ideje lidských práv ve jménu nadvlády a obhajoby privilegií je rozšířený jev ve světě, kde sociální základ světového politického systému tvoří kapitalismus – tedy uspořádání, které přes všechny proklamace klade na první místo zisk.

Švýcarský profesor ekonomických dějin Bouda Etamad propočítal, že **během evropské kolonizace Afriky a dálnovýchodní Asie bylo zabito 50 až 60 miliónů místních obyvatel**.⁶⁸ Dělo se tak v 18. až 20. století, kdy se rozvíjel liberalismus a vedly se diskuse o lidských právech.

Stačí připomenut Belgii. Ta v roce 1831 přijala vzorovou ústavu s deklarací lidských práv. V roce 1885 král Leopold II. Belgický získal Kongo jako soukromou kolonii. **V Evropě se choval jako konstituční monarcha. Během necelé čtvrt století trvajících africké „civilizační mise“ Leopold II. nesmírně zbohatl, ovšem podle Britské encyklopedie snížil počet obyvatel Konga z původních 20 miliónů na 8 miliónů**. To je ještě otřesnější výsledek, než představovala například hrůzovláda Pol Pota v Kambodži v druhé polovině sedmdesátých let 20. století, a to jak v absolutních, ta i relativních číslech (podle téhož zdroje 1,5 miliónu zavražděných z přibližně 10 miliónů obyvatel).⁶⁹

Humanitární intervence

Zvláštním tématem politiky lidských práv je otázka humanitární intervence. Teoreticky lze humanitární intervence rozdělit podle způsobu oprávnění:

- **Autorizovaná intervence**, která se opírá se o legální a morální standardy. Takovou intervencí byl například zá-

sah ve Východním Timoru (1999) na základě rezoluce Rady bezpečnosti OSN.

- **Tolerovaná intervence** či **ospravedlněná intervence**, jakou byl například zásah Vietnamu proti Pol Potovu režimu v Kambodži (1979), či Tanzanie proti Idi Aminovi v Ugandě (1979).
- **Vybojovaná intervence**, která není legální, ale dodatečně se jeví jako oprávněná díky uznání *fait accompli*. Takovou se zdá například intervence NATO v Jugoslávii (1999) či USA a jejich spojenců v Iráku (2003).⁷⁰

Pro některé teoretiky, propagandisty a politiky může být porušování lidských práv důvodem k zahraniční humanitární vojenské intervenci. Podle některých autorů, jako je například John Vincent, globální přístup k otázce lidských práv dokonce znamená, že dodržování lidských práv se stalo dalším definičním principem legitimní státní suverenity.⁷¹ To by znamenalo, že při nedodržování lidských práv by stát přestal být státem podle práva. V této vizi jsou skryty dva problémy: právní a ideově-politický.

Současné **mezinárodní právo, jehož jádro tvoří Charta OSN, je postaveno na principu prvořadosti suverenity státu.** Vzato do důsledku, jakékoliv věcné zasahování do vnitřních záležitostí států – tedy v první řadě vojenské vměšování se – je intervencí, tedy narušením mezinárodního práva. Mezinárodní společenství, jehož jedinou institucionalizovanou podobu představuje OSN, může podle *Charty* zasáhnout jen v případě narušení míru. Masové porušování lidských práv tedy zavdává pouze důvod k využití diplomatických a právní nástrojů, to znamená k přijímání stanovisek a neintervenečních rozhodnutí.

Idea humanitární intervence má velký etický náboj. Její praktikování v Evropě v 90. letech minulého století bylo však spojeno s porušováním platného mezinárodního prá-

va, a to jak z hlediska pojetí suverenity států, tak i institucí, které mohou rozhodnout o použití síly.

Ideově-politický problém humanitární intervence je dán tím, že státy či **mocnosti se málokdy shodnou, co je masovým a zásadním porušováním lidských práv** či kde je počátek tohoto porušování. Samu skutečnost, že nelze předem předpokládat tento soulad, však není možné vnímat jako oprávnění pro unitární akci nějaké mocnosti či aliance. Ale **mocnosti často rozhodují svévolně.**

Právě tak je **svévolí i selektivní přístup při výběru toho, proti jehož porušování lidských práv bude vedena intervence.** Například v předvečer útoku NATO na Jugoslávii (1999) údajně v Kosovu zahynulo přes dva tisíce lidí, což bylo shledáno za oprávnění k humanitární intervenci. Ovšem při genocidě ve Rwandě roku 1994 bylo zabito 800 tisíc až milión lidí, což se nezdálo jako důvod k zásahu. O konfliktu, který se rozhořel v Alžírsku po neuznání volebního vítězství Islámské fronty spásy v roce 1991 a v němž zahynulo 150 až 200 tisíc lidí, západní politici a média mlčí dodnes. V občanské válce probíhající od roku 1983 do roku 2009 na Šrí Lance bylo zabito 90 tisíc lidí, při povstáních v Súdánu od roku 2005 zahynulo 200 až 400 tisíc lidí, a to bez nějaké mimořádné péče ze zahraničí. **V případě, že budou mocnosti svévolně rozhodovat o tom, co je a co není takovýmto porušováním, výsledkem bude ztráta nedokonalého, ale přesto platného konsenzu o tom, co je mezinárodní právo** – a výsledkem bude ještě větší chaos.

Je nutné stále připomínat, že **humanitární intervence má smysl pouze tehdy, když nepřinese více utrpení než situace, před kterou měla chránit.** Intervence USA a jejich „koalice ochotných“ v Iráku původně začala jako vojenský zásah proti narušovateli rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN o zastavení vývoje a výroby zbraní hromadného ničení. Když se žádné takovéto zbraně nenašly, zdůvodněním se stala

teze o „sérii přímých porušování lidských práv a humanitárního práva“ režimem Saddama Hussaina.

K takovému porušování bezesporu došlo. Jenže intervence v Iráku nebyla pouze porušením mezinárodního práva. Podle expertizy Watson Institute for International Studies od začátku intervence do roku 2011 zahynulo v Afghánistánu, Iráku a v bojích v přilehlých pákistánských provinciích 224 475 až 257 655 lidí, z toho 11,7 tisíce až 13,9 tisíce afghánských, 125 tisíc iráckých a 35,6 tisíce pakistánských civilistů. Tatáž studie hovoří o 5,7 miliónu běženců do zahraniční a 2,1 miliónu vnitrostátních běženců.⁷² Jak poznamenal Henry Kissinger, „když se morální principy aplikují bez ohledu na historické podmínky, není obvykle výsledkem zmírnění utrpení, ale jeho zvýšení.“⁷³

Obdobně intervence USA, Francie plus Velké Británie a posléze NATO v Libyi v roce 2011 byla zahájena sice s odvoláním na rezoluci Rady bezpečnosti OSN č. 1793, ale bez jakékoliv rozumné politické analýzy, diplomatické přípravy a vojenské strategie. Výsledkem tzv. operace na ochranu civilistů jsou stovky mrtvých nevinných lidí a rozvrácená země, která byla podle indexu lidského rozvoje před bombardováním letadly Aliance nejvyspělejším státem Afriky.

Dvojitý metr

Nabízí se otázka, za jakých podmínek a jak mezinárodní společenství zasáhne při porušování lidských práv v nějaké zemi. Zda humanitární katastrofa neslouží interventům jen jako záminka při uspokojování sobeckých ekonomických či geopolitických zájmů. Až příliš často je z volání po zásahu proti porušování lidských práv v posledních letech cítit ropa. Což ideu lidských práv diskredituje.

Této skutečnosti jsou si někteří liberální a konzervativní teoretici mezinárodní politiky vědomi – avšak nekritizují politickou praxi, ale teorii lidských práv. Už nestoří **školy politického realismu** poukazovali na její přílišnou poplat-

nost moralismu. Hans Morgenthau v této kritice zopakoval své přesvědčení, že „obrana lidských práv nemůže být důsledně aplikována v zahraniční politice, neboť se dostává a musí se dostávat do konfliktu s ostatními zájmy, které mohou být v určitých směrech důležitější“.⁷⁴

Neokonzervativní kritika též vychází z představy, že národní zájem je v zahraniční politice důležitější a obecnější hodnotou než lidská práva. Podle Irvinga Kristola, uznávaného otce neokonzervatismu, je při posuzování lidských práv ve světové politice nutné začít od rozlišení autoritativních a totalitárních režimů, což prý hnutí za lidská práva nečiní. Přitom prý „autoritativní režim existoval v průběhu celých dějin a může být jednoduše pokládán za preliberální realitu“. Autoritativní režimy jsou prý neideologické a mohou se změnit v režimy liberální. Totalitní společnosti jsou však na rozdíl od autoritativních „postliberální realitou – vznikly jako zvláštní odmítnutí západní liberální tradice, deklarovaly nepřátelství této tradici a cíl potlačit ji“. To, že aktivisté a propagátoři hnutí na ochranu lidských práv odmítají rozlišení autoritativních a totalitních režimů, není podle Kristola náhoda: jejich cílem je prý totiž „morální odzbrojení buržoazně kapitalistického Západu“. Rozhodnutí Kongresu, aby ministerstvo zahraničí podávalo každoroční zprávu o stavu lidských práv ve světě, Kristol nazval prostě „idiotskou politickou aritmetikou“.⁷⁵

Také Jeane Kirkpatricková spojila svůj přechod ke konzervatismu s tezí, že politika lidských práv nerozlišuje autoritativní pravicové a totalitní levicové režimy. Přitom podle ní autoritativní jako preliberální režimy bez ideologie se mohou demokratizovat, zatímco totalitní ideologické a postliberální režimy jsou prý nezměnitelné.⁷⁶ Byla to ona, která již ve funkci velvyslankyně USA při OSN v době vlády Ronalda Reagana navštívila Argentinu, kde vládla jedna z nejkrutějších vojenských *junt*.

Vojenské diktatury v Latinské Americe opravdu povětšinou neměly pozitivní ideologii, snad jen s výjimkou radikálního ekonomického liberalismu. Negativně jim ale bylo vše jasné: jak praví tehdejší instrukce chilského letectva, nutné je vyhladit „marxisty, židy a zednáře“. Madam Kirkpatricková ovšem měla pravdu: tyto režimy se neopíraly o ucelenou ideologii. Opíraly se o sadismus. Na částečné ospravedlnění prezidenta Reagana je ale nutné dodat, že vůči svým anti-komunistickým spojencům, masově porušujícím lidská práva, uplatňoval v některých individuálních případech kritikou tajnou diplomacii.

Pro řadu ideologů i politiků je velkým problémem ideje lidských práv, že vyžaduje měřit všem stejně. To je ovšem v politice hájící sobecky pojatý státní zájem obtížné. Proto se neokonzervativce Robert Kagan při obhajobě politiky prezidenta Bushe ml. dovolával Roberta Coopera, který tvrdil, že „úkolem postmoderního světa je přijmout myšlenku dvojího metru“. A sám dodal, že mezi sebou mohou Evropané „jednat na základě zákonů a otevřené spolupráce v bezpečnostní oblasti“. Když však jednají se světem za hranicemi Evropy, „potřebujeme se vrátit k tvrdším metodám dřívějších dob – k síle, preventivním úderům, klamání, k čemukoli potřebnému“.⁷⁷ Univerzalismus koncepce lidských práv je tedy podle těchto autorů nepřijatelný.

KONKRETIZACE PRÁVA

Naplňování ideálu lidských práv rozhodně není dokonalé, ale v řadě ohledů mělo úspěch. Daří se to většinou tehdy, když **prosazování práv sice směřuje k jednotlivcům, ale hájí jejich práva jako příslušníků sociálních skupin.** Ani v takových případech není jednoduché dohledat, jak se idea lidských práv realizovala ve svých dílčích projevech – a to mimo jiné proto, že se v průběhu dějin **obsah ideje lidských práv měnil.** Měnil se i co do počtu konkrétně vyjmenovaných práv – ze slavných triád Locka či Jeffersona se ve *Všeobecné deklaraci* stalo přibližně osmdesát práv, na něž má každý člověk nárok bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické či jiné smýšlení, národnostní či sociální původ, majetek, rod nebo jiné postavení.

Teoretici se v zásadě shodnou, že úsilí o naplnění lidských práv je spojeno se šesti dílčími tématy, na nichž se dá měřit pojetí univerzalizmu ve vztahu k sociálním skupinám: **otrokářství, mučení vězňů, volební právo, rovnoprávnost žen, náboženské svobody a práva menšin.**

Otokářství

Otokářství bylo v minulosti zdůvodňováno různě. Na začátku byly pestré verze **aristotelské představy, že někteří lidé jsou přirozeně otroky:** „otrok je jakousi oduševnělou součástí majetku... je sice člověk, ale na základě přirozenosti nenáleží sobě, nýbrž jiným“⁷⁸. Také stoikové, na něž se odvolávají historici humanismu a kosmopolitismu jako na své východisko, souhlasili s otroctvím, byť uznávali rovnost

ve smyslu rozumové odlišnosti člověka od ostatních tvorů, ale jednotlivce podřídili slepému osudu v neměnné otrokářské společnosti; souhlasili také s nerovným postavením žen. Židé a křesťané si pomáhali *Starým zákonem*: „Proklet buď Kanaan, ať je nejbídnějším otrokem svých bratří!“, praví Noe (Gn 9:25). Tato slova sloužila dlouho jako ospravedlnění otrokářství, ovšem sama jsou ukázkou do nebe volající nespravedlnosti – Noe je pronesl, aby potrestal Kenaanova otce Cháma...

Nový zákon přinesl univerzální **rovnost před bohem, ne však mezi lidmi**. „Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši.“ (Ga 3:28-29) Ovšem sv. Pavel dodal: „Otroci, poslouvejte ve všem své pozemské pány, nejen na oko, abyste se jim po lidsku zalíbili, nýbrž ze srdce, v bázni Páně. Cokoliv děláte, dělejte upřímně, jako by to nebylo lidem, ale Pánu, s vědomím, že jako odměnu dostanete podíl na jeho království.“ (Ko 3:22-23)

Tabulka č. 7: Dovoz afrických otroků do Ameriky (1500-1870; údaje v tisících)

	1500-1810	1811-1870	celkem
Brazílie	2501	1145	3647
španělská Amerika	947	606	1552
nešpanělský Karibik	3698	96	3793
území USA	348	51	399
celkem	7494	1898	9391

Poznámka: Podle téhož zdroje po odečtení obyvatel severní Afriky žilo v roce 1500 na tomto kontinentě 38,3 miliónu lidí. **Odhaduje se, že 20 % otroků zahynulo během přepravy po moři.**

Novověké otrokářství je spojeno s kolonialismem a nastupujícím kapitalismem. Tabulka číslo 7 ukazuje množství afrických otroků, dovezených do Ameriky.⁷⁹ V 17. století to byli především **kvakeři**, ale i některé další evangelické náboženské skupiny, kteří odsoudili otroctví jako nekřesťanské. V následujícím století se k nim přidali někteří **osvícenští myslitelé** a jejich žáci.

Velká francouzská revoluce měla s ideou svobody pro otroky problém. Roku 1790 hlasování Národního shromáždění vyloučilo kolonie z konstitučních práv, neplatila tam ani *Deklarace práv člověka a občana*. O dva roky později získali rovná práva svobodní černoši. **Roku 1794 revoluční Národní shromáždění přijalo konvenci o zákazu otroctví.** Jenže se tak stalo do značné míry pod tlakem revoluce v Santo Domingu: **Haiti je jediný stát, který vznikl vzpourou otroků.** Ovšem v roce 1802 Napoleon poslal do kolonií vojáky a otroctví tam opět obnovil. **Francouzské kolonie pak musely počkat na zrušení otroctví až do roku 1848.**

V roce 1787 byl v Londýně založen *Výbor pro zákaz obchodu s otroky*, který dal nový impuls abolicionistickému hnutí. **Britové zakázali obchod s otroky roku 1807;** kapitáloví hrozila pokuta 120 liber za každého převáženého otroka. Ovšem až **v roce 1833 byl přijat zákon zakazující otroctví v celé Britské říši,** tedy i v koloniích. Následovala řada států, ale i bilaterálních dohod. Roku 1811 zakázalo otroctví ve svých koloniích Španělsko – ovšem kromě Kuby, Portorika a Santa Dominga. V roce 1823 bylo zakázáno otroctví v Rusku (nevolnictví v roce 1861).

V souvislosti s *Deklarací nezávislosti USA* je jejím autorem často vyčítáno, že zapomněli na postavení otroků ve své zemi. Není to úplná pravda. **Původní text Deklarace nezávislosti, navržený Jeffersonem a schválený kongresovou komisí, obsahoval zcela nedvojsmyslnou pasáž odsu-**

zující otroctví – kterou však Kongres na nátlak jižanských plantážníků vyškrtl.

Tak z původního Jeffersonova textu z části vypočítavající královny zločiny zmizela výtku, že král „vedl krutou válku proti samotné lidské přirozenosti, potlačuje nejsvětější práva života a svobody vzdálených lidí, kteří se nikdy proti němu neprovinili, chytal je a vozil je do Otroctví v jiné Hemisféře, nebo jim způsobil bídnou Smrt během Transportu“. Tento křesťanský král podporoval trh, „kde Člověk byl prodáván a kupován“.⁸⁰ Thomas Jefferson patřil k principiálním odpůrcům otrokářství.

Na západní polokouli prvenství při hledání zákonných norem směřujících k odstranění otrokářství patří státu Pensylvánie. Tam byl v roce 1780 přijat *Zákon o postupném zákazu otroctví*. Ten nepovoloval dovoz nových otroků, nařizoval otrokářům každoroční odevzdávání registru otroků a prohlašoval děti otroků, které se nově narodily v Pensylvánii, za svobodné. V USA ale vedla k zákazu otroctví až občanská válka v 60. letech 19. století.

Odsouzení otroctví proniklo i do mezistátní politiky a práva. Deklarace osmi mocností, přijatá během Vídeňského kongresu (1815), obchod s otroky odsoudila. **Všeobecná úmluva z berlínské konference (1884) byla první mezinárodní úmluvou zakazující obchod s otroky.**

Úmluva o otroctví (1926; platnost 1927), přijatá na půdě Společnosti národů, v čl. 1 zakazovala obchod s otroky a zavazovala smluvní strany „usilovati o postupné a co nejrychlejší úplné potlačení otroctví ve všech jeho podobách“. *Všeobecná deklarace* pak už je jednoznačná: v čl. 4 říká, že „nikdo nesmí být držen v otroctví nebo v nevolnictví; všechny formy otroctví a obchodu s otroky jsou zakázány“. Obdobně tak činí všechny dokumenty od *Mezinárodního paktu o občanských a politických právech* (čl. 8) přes ame-

rické a evropské úmluvy až po *Arabskou chartu lidských práv* (čl. 10).

Mučení

Mučení patřilo k výkonu politické moci od starověku, a to ve všech civilizacích. Ve středověké Evropě začalo být oficiálně užíváno ve 13. století s návratem k římskému právu a na základě bully papeže Inocence IV. *Ad Extirpanda* (1252). Ještě Francis Bacon obhajoval efektivnost mučení, Thomas Hobbes jej vnímal jako oprávněné. Anglická *Listina práv* (1689) sice kruté zacházení zakázala, soudci však dál odsuzovali ke krutým tělesným trestům.

Byl to pruský král **Fridrich II. Velký**, Voltairův přítel, který způsobil v Evropě rozruch tím, že zakázal ve své zemi mučení neoficiálně už roku 1740, bez výhrad pak v roce 1754. Včetně tělesných trestů. Švédsko se přidalo k zákazu mučení v roce 1772, Rakousko roku 1776. Změna vztahu k mučení uvnitř evropské politické elity pak nastala v 60. až 80. letech 18. století. Když ve Francii až revoluční vláda roku 1792 zavedla gilotinu, činila tak mimo jiné proto, že „měla učinit popravu jednotnou a tak málo bolestivou, jak to jen bylo možné“.⁸¹ Koncem 18. století už bylo mučení téměř obecně odsuzováno jako relikt barbarství. Papežská bula zakázala mučení roku 1816.

Jenže právě na mučení je velmi snadné ukázat, že politický vývoj může být plný zpětných vln, pokud jde o vztah k lidským právům. Po pádu Napoleona Švýcarsko obnovilo mučení, španělský král inkvizici. Z Pruska bez mučení a z liberální Výmarské republiky se za určitých okolností může stát hitlerovské peklo.

Všeobecná deklarace v čl. 5 uvádí, že „nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému ponižujícímu zacházení nebo trestu“. Tuto nebo obdobnou formulaci pak obsahuje i *Úmluva o ochraně lidských práv a základních*

svobod Rady Evropy (čl. 4) a řada dalších dokumentů až po *Arabskou chartu lidských práv* (čl. 8).

Zákaz mučení je i tématem specializovaných úmluv. Valné shromáždění OSN napřed v roce 1975 přijalo *Deklaraci o ochraně všech osob před mučením a jiným krutým nelidským či ponižujícím zacházením nebo trestáním*, v roce 1984 pak *Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání*. Ta po ratifikaci odpovídajícím množstvím smluvních stran vstoupila v platnost roku 1987. Důležitý opční protokol k *Úmluvě proti mučení* (2002, platnost 2006) stanovil pravidla inspekcí, které mají zjišťovat plnění této smlouvy.

Úmluva proti mučení v čl. 1 definuje mučení jako „jednání, jímž je člověku úmyslně působena silná bolest nebo tělesné či duševní utrpení s cílem získat od něho nebo od třetí osoby informace nebo přiznání, potrestat jej za jednání, jehož se dopustil on nebo třetí osoba nebo z něhož jsou podezřelí nebo s cílem zastrašit nebo přinutit jej nebo třetí osobu nebo z jakéhokoli jiného důvodu založeného na diskriminaci jakéhokoli druhu, když taková bolest nebo utrpení jsou působeny veřejným činitelem nebo jinou osobou, jednajícím z úředního pověření nebo z jejich podnětu či s jejich výslovným nebo tichým souhlasem“.

Následně **Římský statut** Mezinárodního trestního soudu v čl. 7 odst. 2e vymezuje mučení jako „úmyslné způsobení citelné bolesti nebo tělesného či duševního utrpení osobě, kterou obviněný drží ve vazbě nebo má jiným způsobem ve své moci; pojem »mučení« nicméně nezahrnuje bolest či utrpení vzniklé v důsledku zákonem stanovených trestů.“

Úmluva proti mučení v čl. 2 odst. 2 nedvojsmyslně říká, že „žádné výjimečné okolnosti, ať jsou jakéhokoli druhu, buď válečný stav nebo hrozba války, vnitropolitická nestabilita nebo jakákoli jiná mimořádná situace, nemohou sloužit k ospravedlnění mučení“. Vše je teoreticky i právně jasné.

Jenže, jak poznamenává Lynna Huntová, „nacisté autorizovali užívání »třetího stupně« proti komunistům, jehovistům, sabotérům, teroristům, disidentům, »sociálním elementům« a »polským a sovětským vagabundům«. Kategorie nejsou již zcela stejné, ale praktiky přetrvávají. Jižní Afrika, Francouzi v Alžírsku, Chile, Řecko, Argentina, Irák, Američané v Abu Ghraibu – seznam nikdy nekončí.“⁸²

Volební právo

Volební právo pro všechny patřilo k základním představám o univerzalitě lidských práv. Je spojeno jak s vizí, že lid či veřejnost je schopný(á) spravovat své vlastní věci i věci veřejné, tak s obecným obrazem svobody. V reálném životě ale i ty státy, které se tak či onak k lidským právům přihlížely, šly často klikatou cestou k volebnímu právu chudiny, žen a menšin nejrůznějšího druhu.

Po přijetí *Deklarace nezávislosti* neměli v USA volební právo otroci a původní obyvatelé, ale ani chudí běloši a ženy. Majetkový census pro bílé muže byl postupně odstraňován v dobách Jacksonovské demokracie, tedy v letech 1812 až 1860; ovšem až roku 1966 uzavřel spory o nejrůznější volební daně Nejvyšší soud. Nebílí muži formálně získali volební právo po občanské válce, a to v roce 1870. Tehdy 15. dodatek k *Ústavě* zakázal odebírání volebního práva na základě „rasy, barvy či předcházejícího postavení otroka“. Ženy si ve Spojených státech vybojovaly volební právo až v roce 1920 (Wyoming ale už roku 1890).

Ještě komplikovaněji směřovala k univerzálnímu volebnímu právu země, kde se zrodila *Deklarace práv člověka a občana*. Na jejím přijetí má svůj podíl i královské rozhodnutí z roku 1789 volit zástupce třetího stavu na základě všeobecného práva. Pouhé tři měsíce po přijetí *Deklarace práv* bylo ale volební právo a právo zaujímat veřejné funkce odepřeno „pasivním občanům“ – služebným, ženám a všem těm, kdo neplatili daně ve výši tří denní práce. Není bez za-

jímavosti, že Robespierre protestoval. Přesto jsou **volby v roce 1792 pokládány za první, kdy bylo užito všeobecné volební právo pro muže** – byť revoluční boje jeho naplnění omezily. Porážka revoluce pak tyto praktiky ukončila. I tak jsou ale Francie spolu se Švýcarskem pokládány za země, kde nepřetržitě platí univerzální volební právo pro občany-muže, a to od roku 1848. Ženy si na první právo hlasovat do francouzského parlamentu musely počkat až na rok 1945; Švýcarky se rovného a univerzálního volebního práva na federální úrovni dočkaly dokonce až roku 1971.

Rovnoprávnost žen

Volební rovnoprávnost žen se zrodila v jižním Pacifiku. Poprvé získaly volební právo ženy na Pitcairnových ostrovech, a to roku 1838. V roce 1889 zavedli univerzální volební právo bez ohledu na rasu a pohlaví ve Franceville, což je dnes ostrov Vanuatské republiky. **Za vlastní počátek pasivního volebního práva žen se ale pokládá rok 1893, kdy toto právo získaly ženy-bělošky na Novém Zélandu**, tehdy samosprávné britské kolonii; do parlamentu tam mohly být ženy voleny až od roku 1919. Následovala Austrálie (1902; v roce 1895 ženy v Jižní Austrálii).

V Evropě to bylo Finské velkoknížectví jako součást Ruské říše, kde bylo v roce 1906 poprvé uzákoněno univerzální volební právo, které se týkalo i žen. O rok později bylo do dvousetčlenného parlamentu zvoleno 19 žen.

Otázka práv žen zahrnuje mnohem více témat, než je volební právo. Od starověku ještě do hloubi novověku zápasila idea rovnoprávnosti žen s náboženstvím, a to ve všech kulturách. Židovská věrouka, křesťanství a islám jsou vůči ženám necitlivé. Dokonce i buddhismus, který je k ženám vstřícnější, znovuzrození v těle ženy chápe jako trest.

Byl to pravděpodobně **Platón, který jako první pokládal ženu za stejně schopnou jako je muž.** Ovšem takové autority novověké přirozenoprávní teorie jako Pufendorf, Hobbes

a Locke sice uvažovaly o nějaké podobě rovnosti žen a mužů v přirozeném stavu, ne však v občanské společnosti.

Prvořadý byl proto **úkol prosadit pojmání práv žen jako součást pojmu lidských práv**. Snaha byla již za Velké francouzské revoluce – ale nesetkala se s velkým porozuměním. Dá se říci, že o práva žen byl mezi revolucionáři mnohem menší zájem než o práva černochoů či Židů. Nicolas de Condorcet byl jedním z mála velikánů revoluce, který se už roku 1790 postavil za práva žen. „Práva mužů vyrůstají z faktu, že jsou cítící bytosti, schopné získat mravní ideje a jednat podle těchto idejí,“ psal Condorcet. „Protože ženy mají stejné kvality, mají nutně rovná práva.“⁸³ Spolu s Ettanou Palm d'Aelders pak v Národním shromáždění bez úspěchu navrhoval rozšířit práva člověka i na ženy. V roce 1792 byl sice povolen rozvod, obnovená monarchie jej zakázala roku 1816; byl povolen až v roce 1884.

Olympe de Gouges v ironickém pamfletu *Deklarace práv žen a občanek* (1791), dedikovaném královně Marii Antoinettě, v čl. 1 napsala: „Ženy se rodí svobodné a zůstávají rovny mužům v právech.“ Na francouzskou revoluci, konkrétně na Talleyrandovu zprávu pro Národní shromáždění, podle níž by ženy měly mít pouze domácí vzdělávání, reagovala britská spisovatelka **Mary Wollstonecraftová** (1759-1797) prací *Obhajoba práv žen* (1792): ta neobsahovala jen volání po vzdělání, ale i po sociálních a politických právech žen. Stala se tak jednou ze zakladatelek feminismu.

Řada představitelk ženských hnutí upozornila, že také mnohé současné dokumenty o lidských právech jsou psány jako práva pro NĚHO, ne pro NI. Podle některých feministek je žena „paradigmaticky *cizím* subjektem v mezinárodním právu“ (Celina Romany).⁸⁴ Z tohoto důvodu kritizovaly už samu *Všeobecnou deklaraci* jako diskriminující. Do určité míry oprávněně: například podle čl. 1 mají lidé spolu „jednat v duchu bratrství“ a podle čl. 23 zase pracující má právo

na odměnu, která by zajišťovala „jemu samému a jeho rodině živobytí“. *Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání* zase v čl. 1 při definici mučení uvádí snahu „získat od něho nebo od třetí osoby informace nebo přiznání, potrestat jej za jednání, jehož se dopustil on nebo třetí osoba nebo z něhož jsou podezřelí nebo s cílem zastrašit nebo přinutit jej nebo třetí osobu“. A tak by bylo možné jistě pokračovat.

Některé z těchto nešvarů se pokoušejí řešit dílčí úmluvy jako *Úmluva o stejném odměňování pracujících mužů a žen za práci stejné hodnoty* (1951; platnost 1953), přijatá Mezinárodní organizací práce, nebo *Úmluva o politických právech žen* (1952; platnost 1954), přijatá Valným shromážděním OSN. Komplexně pak tyto otázky řeší ***Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen***, přijatá na půdě OSN roku 1979 (platnost 1981). Ta ukládá v čl. 2 odst. a) „zakotvit zásadu rovnoprávnosti mužů a žen ve svých národních ústavách nebo jiných příslušných právních předpisech, pokud v nich ještě není zakotvena“.

Ke sporům na toto téma se vyjádřila ***pekingská Deklarace světové konference o ženách*** (1995). V ní se přímo uvádí, že **ženská práva jsou lidská práva**: podle čl. 9 „zajištění plného uplatňování lidských práv v případě žen a dětí rodu ženského/děvčátek jako nezcizitelné, integrální a nedělitelné části všech lidských práv a základních svobod“.

Přes veškerý pokrok je i nadále **ve světě přibližně 60 miliónů „ztracených“ žen**, z toho polovina z Indie.⁸⁵ Na trvajících nerovnost dívek a žen při návštěvě škol, v zaměstnání a politice upozorňují pravidelné zprávy o plnění *Mileniových cílů OSN* – například v roce 2010 zastoupení žen v jednokomorových parlamentech či dolních komorách parlamentů ve světě činilo jen 19 % poslanců.

Náboženské svobody

Zápas o náboženskou toleranci byl původně převážně evropskou záležitostí. Stalo se tak do značné míry proto, že právě tento světadíl byl po značnou část historie plný náboženské nesnášenlivosti na úrovni, kterou například Čína nikdy nepoznala. Počátek dnešní náboženské snášenlivosti v Evropě není však v ideji lidských práv, ale v kompromisech augsburského (1555) a vestfálského (1648) míru; je tedy výsledkem války.

I v Evropě však středověk nabízel nevyslyšenou výzvu k náboženské smířlivosti. **Córdobský chalífát** (929-1031), rozkládající se na části území dnešního Španělska a v severní Africe, byl sice součástí islámského světa, ale vedle práva vykonávat bohoslužby podle vlastního ritu umožňoval křesťanům a židům zaujmout místo ve státní správě. Patří k paradoxům dějin, že pád tohoto kalifátu, především dobytí Toleda s jeho fascinující knihovnou, otevřelo cestu středověkým Evropanům nejen k pozoruhodné arabské vědě, ale také k arabským překladům děl Aristotela, jejichž původní znění byla bohobojnými křesťany zničena. Toto byl impulz nejen ke vzniku tomismu, ale také k empirismu a experimentálnímu pojetí vědy. Obdobně **Sicilské hrabství** (1071-1130), založené křesťanskými Normany, bylo velmi tolerantní vůči muslimům. V 15. století kardinál **Mikuláš Kusánský** (1401-1464) psal, že „Bůh u různých národů dostává vždy jiné jméno, přestože je všude a ve všem jeden“.

Náboženské tolerance tvoří i ústřední téma *Basilejských kompaktát* (1434), *České konfese* (1575), ovšem pouze uvnitř křesťanství; *Rudolfův Majestát* (1609) lze vnímat jako toleranci pro všechny konfese a města, šlechtu i poddané, ale platil jen do roku 1620.

Příklady náboženské tolerance lze nalézt i jinde: například Chálid ibn al-Valíd (592-642), arabský vojevůdce, prý po dobytí Damašku ochránil životy, majetky i svatostánky

původních obyvatel. Akbar Veliký (1542-1605), nejslavnější vládce Mogulské říše, zavedl rovnost náboženství a celou řadu významných reforem. Pro Evropu ale platí, že **katolická protireformace, ale ani protestantské režimy 16. a začátku 17. století, nepřály rozvoji ideje a praxi lidských práv obecně, tedy ani náboženské toleranci.**

Zpočátku byly argumenty ve prospěch náboženské tolerance hledány v náboženství samém. Například v době občanské války v Anglii leveller John Lilburne (1614-1657) tvrdil, že „všichni lidé jsou od podstaty děti Adama a bez ohledu na náboženské rozdíly jsou si rovni a stejní z hlediska moci, důstojnosti, autority a suverenity“.⁸⁶ Slavná *Královská charta* (1663) anglického krále Karla II. Stuarta, přesvědčením katolíka v anglikánské zemi, přinesla svobodu vyznání do severoamerické Kolonie Rhode Island; a tak původně baptistické území začalo lákat ostatní sekty, především kvakery, ale i Židy. Ne náhodou však byla řada výzev k náboženské smířlivosti spojena s netolerancí vůči ateistům, a to i u Locka.

Severoamerické kolonie nelze vnímat jako místo zrodu náboženské tolerance. Otcové-poutníci, na které se odvolává americká tradice, byli náboženští fundamentalisté, kteří zásady jednání odvozovali z Bible a pouze tam, kde Bible mlčela, byl prostor pro legislativu. Až **virginský zákon vyhlašující náboženskou svobodu** (1786) odstartoval v USA politickou toleranci ve věcech víry.

I v tomto případě byla zlomová Velká francouzská revoluce: během dvou let po přijetí *Deklarace práv člověka a občana* obdržely **náboženské menšiny** rovná práva. Ve Velké Británii získali katolíci právo vstoupit do armády, na univerzity a soudnictví roku 1793, Židé po roce 1858.

Židovská otázka byla v křesťanském světě jedním z měřítek překonání náboženské nesnášenlivosti. Byl to 4. lateránský koncil (1215), který zakázal Židům státní službu.

Roku 1290 byli Židé vyhnáni z Anglie, v roce 1306 z Francie. Koncem 15. století dala španělská inkvizice Židům možnost volby: buď přestoupit na křesťanskou víru, nebo se vystěhovat. U každé živelné pohromy hrozilo, že bude přičtena Židům – a že budou následovat pogromy.

Francouzská revoluce přiznala Židům občanská práva v roce 1791; brzy následovalo zrovnoprávnění i v Holandsku, Prusku, Rakousku a Velké Británii. **Předsudky ale nezmizely**, což ukázala například Dreyfusova aféra ve Francii, tisaeszlárský proces v Uhrách, hilsneriáda v českých zemích a pogromy v Ruské říši na konci 19. století.

Tehdy se též zrodil **nový typ antisemitismu, který kromě náboženské tematiky zahrnul i rasismus: představu o sociální a politické nerovnosti ras, opírající se o dezinterpretované či nepochopené přírodní vědy a antropologii**. Osvícenské vize schopnosti člověka ovládnout rozumem sebe i přírodu byly nahrazeny podivným naturalismem: představami o tom, že neměnné zákony přírody ovládají člověka obecně a politiku zvláště. Následovaly hrůzy holocaustu, ale i další pogromy v některých zemích.

Přechod katolicismu k náboženské toleranci je spojován až s Druhým vatikánským koncilem, konkrétně s *Deklarací o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím* (1965; *Nostri aetate, V naší době*). Jedná se o součást snahy o modernizaci katolické víry a její propagace, o významnou reakci na změny ve světě.

Výchozí globální normy týkající se lidských práv jsou v otázce náboženství jednoznačné. Podle čl. 18 *Všeobecné deklarace* „každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo bohoslužbou a zachováním obřadů“. Obdobně hovoří i *Mezinárodní pakt o občanských a politických prá-*

vech (1966) v čl. 18. Také regionální smlouvy jako *Evropská úmluva* (50) v čl. 9 či *Americká úmluva* (1969) v čl. 12 jsou sepsány v duchu náboženské snášenlivosti.

Podobná, byť v otázce konverze ne tak konkrétní, je i *Africká charta* (1981), která v čl. 8 uvádí, že „svoboda svědomí, vyznání a praktikování náboženství bude zaručena“. Zvláštním problémem jsou však z hlediska náboženské tolerance ty islámské a arabské dokumenty o lidských právech, které práva člověka odvozují z Koránu.

Rasové, etnické a národnostní menšiny

Americký prezident Woodrow Wilson, první jižanský prezident po občanské válce, povznesl rasismus na mezinárodní úroveň. Stalo se tak po 1. světové válce na Versailleské konferenci, když zablokoval japonský návrh zapracovat do textu smlouvy zmínku o rovnosti ras. Obdobné nálady vládly v části politické elity USA i v souvislosti s přípravou *Charty OSN*. Platné globální i regionální dokumenty jsou ale nedvojsmyslně protirasistické.

Na mezinárodní úrovni byly hledány i přírodní důkazy o obecné rovnosti ras. Je pozoruhodné, že stanovisko UNESCO *Rasová otázka* (1950) se nakonec vrátilo ke starověké filosofii a cituje Konfucia, podle něhož „přirozeností jsme si blízcí, návyky se od sebe vzdalujeme“. ⁸⁷ Čili, lidé se vzájemně liší kulturou, nikoliv svým přírodním rozměrem.

Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1966) definuje rasovou diskriminaci jako „rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti“. Touto úmluvou jsou zakázány i štvavé, nenávistné projevy na toto téma: podle čl. 4 odst. a) se účastnické státy zavázaly „prohlásit za činy trestné podle zákona: jakékoli rozšiřo-

vání idejí založených na rasové nadřazenosti nebo nenávisti“. Ovšem například v USA má svoboda slova, a to i nenávistného, dlouhou ústavní historii a jurisprudenci.

Boj proti apartheidu v Jižní Africe patřil po třicet let, až do jeho oficiálního zrušení roku 1992, k nejsledovanějším lidsko-právním problémům na mezinárodní úrovni. Na jihu Afriky byl rasismus praktikován od začátku holandské kolonizace, tedy od roku 1652. Patřilo k němu vyvražďování a vytlačování původního obyvatelstva i vývoz otroků. Zákonné podoby dostal v roce 1911, kdy právní norma zakázala některá zaměstnání. Následovalo formální zbavení volebních práv roku 1936. *Zákon o registraci obyvatelstva* (1950, novelizace 1957) rozdělil obyvatelstvo na bělochy, barevné a domorodce. Zákon o přesídlení původních obyvatel odděloval černochoy a bělochoy. Zákonem byla zakázána smíšená manželství (1949), další zákon o nemorálnosti zakazoval sexuální vztahy mezi bělochoy a nebělochoy (1950).

Prvořadou pozornost u mezinárodního společenství získal apartheid po **masakru v Sharpeville** roku 1960 (69 mrtvých, 180 raněných). V roce 1962 vyzvalo Valné shromáždění OSN k přerušení diplomatických styků s JAR, což bylo ignorováno západními mocnostmi. Byl ale vytvořen speciální Výbor pro apartheid. Následující rok Rada bezpečnosti vyzvala k dobrovolnému embargu na vývoz zbraní do JAR. Na půdě OSN pak byla v roce 1976 přijata **Mezinárodní úmluva o potlačování a trestání zločinu apartheidu**; tentýž rok vstoupila v platnost.

Snahy o právní úpravu postavení etnických menšin lze v Evropě zaznamenat od Augšpurského (1555) či Vestfálského míru.⁸⁸ Garance pro etnické, ale i náboženské menšiny se pokusila zaručit už Versailleská konference po 1. světové válce, a to ve střední Evropě. Například tzv. *Malá versailleská smlouva (Polská smlouva o menšinách)*, podepsaná ve stejný den jako *Versailleská smlouva* (1919), zava-

zuje Polsko „chránit zájmy obyvatel Polska, kteří se liší od většinového obyvatelstva rasou, jazykem či náboženstvím“. Obdobně tak činila *Smlouva Československa s mocnostmi Dohody* (tzv. *Malá saint-germaninská smlouva*; 1919).⁸⁹ Dnes chrání etnické i náboženské menšiny všechny dokumenty mezinárodní listiny lidských práv.

Speciální etnickou menšinou, kterou dnes chrání mezinárodní úmluvy, je původní obyvatelstvo. To mnohde čelilo a stále čelí asimilačním tlakům dominantní kultury, která pochází ze zahraničí. Jako způsob ochrany přibližně 370 miliónů původních obyvatel, žijících v různých státech světa, přijalo Valné shromáždění OSN ***Deklaraci práv původního obyvatelstva*** (2007). Stalo se tak až po čtvrt století diskusí. Přesto **proti přijetí této deklarace hlasovaly čtyři státy s největším počtem původních obyvatel**: USA (Indiáni), Kanada (Inuité), Austrálie a Nový Zéland (Aboriginové). Jako důvod uvedly, že *Deklarace* je v rozporu s jejich vnitrostátními zákony, neboť požaduje pro původní obyvatelstvo právo na sebeurčení (čl. 4), ale i na „půdu, území a zdroje, které tradičně vlastnili, obývali nebo jinak užívali či získali“ (čl. 26), anebo na odškodné (čl. 28).

Sexuální menšiny

Specifickým tématem se pro některé obhájce lidských práv stala otázka **menšin s odlišnou sexuální orientací**, tedy lesbiček, gayů, bisexuálů a transsexuálů (**LGBT**). I toto téma má dlouhou historii. Chamurappiho zákoník homosexualitu tvrdě postihoval, obecně však byl starověk k homosexualitě tolerantní. Až s nástupem křesťanství začala být v Evropě homosexualita trestána, někdy hrdečně. Homosexualitu ovšem odsoudilo i židovské a islámské náboženství.

Revoluční trestní zákoník z roku 1791, ale ani slavný *Napoleonův občanský zákoník* (1804) neobsahoval již tresty za homosexualitu. Pokles vlivu dogmatického náboženství a rozvoj biologie, medicíny a psychologie snížily dlouhodo-

bě pěstované antipatie k LGBT. Tak, jako Dreyfusova aféra zvýšila porozumění pro Židy, soud nad Oscarem Wildem v devadesátých letech 19. století zvýšil pochopení pro homosexuály. Stále však **homofobní zákony platí v 80 státech; trest smrti za homosexualitu je v devíti zemích** (Afghánistán, Írán, Jemen, Mauretánie, Pákistán, Saúdská Arábie, Sjednocené Arabské Emiráty, Súdán a ve 12 severních státech Nigerijské federativní republiky).

Tolerance k LGBT patří k principům liberální společnosti. Je otázkou, zda v rovině, v níž je často prezentována, může být zahrnuta mezi lidská práva: jde o soustředění se na výjimečnost, kterou rozhodně nelze kvalifikovat jako součást univerzálnosti. Snad jen proto, že se jedná o projev svobody, lze homosexualitu zahrnout pod ochranu lidských práv; ta však nesmí omezovat svobodu jiných.

Právo na život

Každé jednotlivé právo, které je vyjmenováno v nějakém přehledu lidských práv, se může při konkretizaci stát předmětem sváru. Spory jsou i kolem zdánlivě jasných otázek jako je **právo na život**, zdůrazňované už od Locka či *Deklarace nezávislosti USA*. Připomíná jej i *Všeobecná deklarace* (1948) v čl. 3, *Evropská úmluva* (1950) v čl. 2, *Americká úmluva* (1969) v čl. 4, *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* (1966) v čl. 6, nebo *Africká charta* (1986) v čl. 4 či *Arabská charta lidských práv* (2004) v čl. 5. Toto právo na život získalo i zvláštní výraz ve **sporu kolem trestu smrti**. Kontrapozici lze vyjádřit dvěma normami:

- *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* uvádí, že nikdo nesmí být svévolně zbaven života, ale v čl. 6. odst. 2 dodává, že „v zemích, kde nebyl zrušen trest smrti, může být rozsudek trestu smrti vyhlášen pouze za nejtěžší trestné činy v souladu s právem platným v době, kdy byl trestný čin spáchán, a nikoli v rozporu s ustanoveními tohoto *Paktu a Úmluvy o zabránění*

a trestání zločinu genocidia. Tento trest může být vykonán pouze na základě konečného rozsudku vyneseneho příslušným soudem.“

- *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* (1950) původně v čl. 2 odst. 1 trest smrti umožňovala na základě „soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest“. Pozoruhodné je, že podle odst. 2c je zbavení života oprávněné dokonce při „zákoně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury“. *Protokol č. 6* k této *Evropské úmluvě* (1983, platnost 1985) však v čl. 1 oznamuje: „Trest smrti se ruší. Nikdo nemůže být k takovému trestu odsouzen ani popraven.“ Následující článek ale činí výjimku v případech války a bezprostřední válečné hrozby. *Protokol č. 13* (2002, platnost 2003) pak již zakázal trest smrti bez výjimky; do září 2011 tento protokol nepodepsaly dva členské státy Rady Evropy a tři sice podepsaly, avšak neratifikovaly.

Toto téma má dlouhou tradici. Už Beccaria, zmiňovaný v souvislosti s kritikou mučení, v 18. století zpochybňoval, zda může být zabíjení odsouzeno zabitím. Tvrdil, že dlouhý trest odnětí svobody je horší než smrt. Locke i Kant obhajovali trest smrti, neviděli v něm rozpor s právem na život v případě, kdy někdo narušil práva jiného. Robespierre volal v roce 1791 po zrušení trestu smrti jako nespravedlivé a neefektivní cestě k odstrašení od zločinů. O rok později hlasoval pro smrt Ludvíka XVI. ve jménu veřejného blaha – právě tak jako Beccaria, který se vyslovil pro výjimečný trest smrti v případě ohrožení národní bezpečnosti.

Problémem práva na život není jen otázka trestu smrti. V právu na život jsou skryty dvě otázky, které jsou obtížněji zodpověditelné než zaujetí stanoviska k trestu smrti:

- **Je právo na život právem na důstojný život?**

- **Je právo na důstojný život také právem na důstojnou smrt?**

SVOBODA A SOCIÁLNÍ PRÁVA

Díky propagandě je západní tradice lidských práv povětšinou spojována pouze se svobodou: **práva jsou svoboda, svoboda je právo**. Pro řadu liberálních autorů představují **politická práva jediná skutečná práva**, neboť vyžadují pouze tolerantní pasivitu státu; **nepotřebují nic jiného než nezasahování do individuální svobody jako jediného pramene lidských práv**. To, co se nazývá „sociální práva“, naopak od státu vyžaduje pozitivní sociální aktivní podporu a jejich seznam lze neomezeně rozšiřovat – což ukazuje na jejich zcela subjektivní vymezení. Svoboda se mnohým jeví jako individuální právo, sociální práva jsou pak prý pseudo-práva skupinová. Sociální práva jsou prostě „socialistickou diverzí“ v oblasti lidských práv.

Politická svoboda

Vize lidských práv se skutečně rodila s téměř výhradním akcentem na svobodu, chápanou jako politická a občanská práva. Takto je psána *Virginská deklarace práv*, *Deklarace nezávislosti USA*, první a třetí znění *Deklarace práv* z doby Velké francouzské revoluce – ale také výchozí verze *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod* Rady Evropy.

V politické filosofii se lze často setkat s tvrzením, že svoboda jako jediné skutečné právo je vymezena v díle Immanuela Kanta. Podle Kantových *Základů metafyziky mravů* (1785) je skutečně svoboda mírou lidství. Při interpretaci těchto formulací se však často zapomíná, že lidskou svobodu Kant kladl do protikladu s přírodní nutností – tedy hovo-

řil na jiné úrovni obecnosti, než je pojetí svobody mezi jednotlivci uvnitř společnosti. Lidské svobodné jednání pro něho však nebyla libertarianistická svévole, ale naplnění mravního zákona v nás: **zákony svobody podle Kanta studuje etika**. Je to podle něho princip lidství a každé rozumné přirozenosti, která je nejvyšší omezující podmínkou svobody jednání každého člověka. Pro Kanta „svobodná vůle a vůle podřízená mravním zákonům znamená totéž“. I když lze polemizovat s Kantovým pojetím zdrojů mravnosti v člověku, nelze tvrdit, že jeho pojetí svobody je individualistické v liberálním smyslu.

Kant ve svém pojetí, které není vzdálené antické tradici, spojil lidskou svobodu s mravností – nevidí ji jako nedeterminovanou. Ukazuje, že meze svobody nestanoví jen zákon. **To platí i při hledání mimoetických hranic svobody. Ochrana svobody svědomí, poznávání a slova je vyjádřena v toleranci, založené na rozumu.** Ta sama o sobě stanoví první předěl mezi vlastní i cizí svobodou, která ještě předchází hranici stanovenou zákonem. Je spojena se snášenlivostí, pochopením oprávněnosti alespoň některých názorů a činů jiných lidí.

Původně byla tolerance spojována především s náboženským přesvědčením, jak to činí například Lockův *Dopis o toleranci* (1690). Jestliže **svoboda slova je počátkem všech politických svobod**, pak to byl John Milton (1608- 1674), který jako první ve své *Areopagetice* (1644) vyzýval ke svobodě tisku bez cenzury: „Ten, kdo zničí dobrou knihu, zabije rozum jako takový, zabije obraz Boha.“⁹⁰ Ovšem ani tento obhájce svobody, obdobně jako Locke a Montesquieu, neviděl svobodu mimo hranice vymezené náboženstvím. Dnes má však tolerance a svoboda slova širší kulturní rozměr: týká se i menšinových životních způsobů, bezvěrců, odlišných ideologií, návyků a podobně.

Tolerance je i výrazem vědomí vlastní nedokonalosti.

Jak napsal Voltaire ve svém *Filosofickém slovníku* (1764), tolerance je „důsledek lidskosti. My všichni jsme stvořeni křehcí a chybní; nechť si vzájemně odpouštíme naši hloupost – to je první zákon přírody.“⁹¹ **Snášenlivost tak lze chápat nejen jako cestu k obohacení života, ale i jako směřování k poznání prostřednictvím diskuse.**

Skutečná svoboda člověka vyžaduje tolerantní diskusi, nikoliv zaslepené hlásání polopravd. **Pravda o člověku, jeho životě, svobodě a úsilí o štěstí, je dítětem nikdy nekončícího kolektivního hledání.** I proto, jak praví čl. 11 *Deklarace práv člověka a občana* (1789), „svobodné sdělování myšlenek a názorů je jedním z nejdrahocennějších práv člověka, každý občan může tedy svobodně mluvit, psát, tisknout, musí se však zodpovídat za zneužívání této svobody v případech zákonem stanovených“.

Individualismus jako zbožštění svobody má ale mezi svými historickými zdroji i přirozenoprávní koncepci, která vnímá práva člověka jako daná a neměnná, přisouzená člověku mimo společnost. Proto například Locke o nich mluví jako o moci jednotlivce a dává jim podobu **nároku jedince vůči společnosti.** Nelze ale zapomínat, že v době, kdy Locke svou knihu psal, nemělo praktický význam pochopení sociálního základu lidských práv, ale **odmítnutí představy o zprostředkování lidských práv autoritou státu či církve: roli státu není tyto práva utvářet, ale uznávat.**

Mezinárodní pakt

Současný standard v pojmání politických práv jako práv na svobodu a občanských práv jako svobody ve státě poskytuje **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.** Ten hned v první části vybočuje z individualismu: vymezuje **právo národů na sebeurčení:** národy „svobodně určují svůj politický statut a svobodně uskutečňují svůj hospodářský, sociální a kulturní vývoj“ (čl. 1 odst. 1). V tomto článku je

formulováno i právo svobodně disponovat přírodním bohatstvím (což připomíná i čl. 47). Ukládá státům odpovědným za správu nesamostatných a poručenských území podporovat naplnění práva na sebeurčení (čl. 1 odst. 3).

Rozsáhlý seznam práv obsahuje část III, konkrétně články 6-27. Mezi nimi je mimo jiné právo na život; v zemích, kde nebyl zrušen trest smrti, může být tento rozsudek vyhlášen pouze za nejtěžší trestné činy v souladu s právem platným v době, kdy byl trestný čin spáchán. Každý, kdo byl odsouzen k trestu smrti, má právo žádat o milost nebo zmírnění trestu (čl. 6). Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu (čl. 7). Nikdo nesmí být držen v otroctví či v nevolnictví; na nikom se nesmí vyžadovat, aby vykonával nucenou nebo povinnou práci (čl. 8).

Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě případů, kdy se tak stane na základě zákona a ve shodě s řízením, jež je stanoveno zákonem (čl. 9). Se všemi osobami zbavenými osobní svobody se jedná lidsky a s úctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti (čl. 10). Nikdo nesmí být uvězněn pouze pro neschopnost dostat smluvnímu závazku (čl. 11). Všechny osoby jsou si před soudem rovny. Každý, kdo je obviněn z trestného činu, považuje se za nevinného, dokud není zákonným postupem prokázána jeho vina (čl. 14). Nikdo nesmí být potrestán za čin, který nebyl trestný podle zákona v době, kdy byl spáchán (čl. 15).

Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence, ani útokům na svou čest a pověst (čl. 17). Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Svoboda projevat náboženství nebo víru může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předpisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví

nebo morálky či základních práv a svobod jiných (čl. 18). Každý má právo na svobodu projevu; toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmkoli jinými prostředky podle vlastní volby. Může proto podléhat určitým omezením, avšak tato omezení budou pouze taková, jaká stanoví zákon a jež jsou nutná: a) k respektování práv nebo pověsti jiných; b) k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku, veřejného zdraví nebo také morálky (čl. 19).

Jakákoli válečná propaganda je zakázána zákonem. Také národní, rasová nebo náboženská nenávisť, jež představuje podněcování k diskriminaci, nepřátelství nebo násilí, musí být zakázána zákonem (čl. 20). Uznává se právo na pokojné shromažďování. Výkon tohoto práva nesmí být žádným způsobem omezován s výjimkami, jež stanoví zákon (čl. 21). Každý má právo na svobodu sdružovat se s jinými, i právo zakládat na ochranu svých zájmů odborové organizace a přistupovat k nim. Výkon tohoto práva nesmí být žádným způsobem omezován; výjimkou jsou omezení, jež jsou stanovena zákonem a jež jsou nutná v demokratické společnosti v zájmu národní nebo veřejné bezpečnosti, veřejného pořádku, ochrany veřejného zdraví, morálky nebo ochrany práv a svobod jiných (čl. 22).

Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má proto právo na ochranu společnosti a státu. Uznává se právo mužů a žen uzavřít v přiměřeném věku sňatek a založit rodinu (čl. 23). Každé dítě má bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, národnostního nebo sociálního původu, majetku nebo rodu právo na takovou ochranu, která mu přísluší s ohledem na jeho postavení nezletilce, ze strany jeho rodiny, společnosti a státu. Každé dítě má právo na státní příslušnost (čl. 24).

Každý občan má právo a možnost, bez jakýchkoli rozdílů uvedených v čl. 2 a bez neodůvodněných omezení: a) podílet se na vedení veřejných záležitostí přímo nebo prostřednictvím svobodně volených zástupců; b) volit a být volen v pravidelných volbách, jež se budou konat na základě všeobecného a rovného hlasovacího práva tajným hlasováním, zabezpečujícím svobodu hlasování; c) vstoupit za rovných podmínek do veřejných služeb své země (čl. 25). Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace (čl. 26).

Ve státech, kde existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny, nebude jejím příslušníkům upíráno právo, aby spolu s ostatními příslušníky menšiny užívali své vlastní kultury, vyznávali a projevovali své vlastní náboženství nebo používali svého vlastního jazyka (čl. 27).

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech však nebyl připravován a přijímán jako vyznání svobodě bez ohledu na sociální práva. Naopak, souběžně s ním byl psán a odsouhlasen i *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*. To ale nebrání tomu, varuje Tony Evans, profesor z University of Winchester, že dnes „globalizace poskytuje socioekonomický kontext, v němž obhajoba lidských práv je méně bezpečná než v minulosti“. Problém je v tom, že „v současné etapě globalizace jsou lidská práva definována jako ta práva, která vyžadují absenci vlády jednat tak, že by byla narušována individuální svoboda investovat čas, kapitál a zdroje v produkci a směně.“⁹²

Sociální, ekonomická a kulturní práva jsou často vnímána jako aspirace hodné charity, nikoliv jako práva. Jenže, jak poznamenává Vernon van Dyke, právo na život může být chápáno „jako právo nebýt zabit... Avšak je-li právo na život interpretováno jako právo žít, je jím právo na jídlo, lékařské ošetření a podobně.“⁹³ Oddělování svobody a rovnosti chápáné jako univerzální sociální práva je výsle-

dek iluzorní představy, že negativní svoboda od něčeho automaticky vede k pozitivní svobodě pro něco – která pak všem prostřednictvím konkurence přidělí spravedlivý díl společného blaha. Nejde ale jen o to, že toto oddělení je nemožné, neboť **naplnění sociálních práv je politický úkol**. Také ono posvátné **vlastnické právo je sociální právo, nikoliv negativní svoboda**.

Deklarace sociálních práv

Při vymezování sociálních práv patří primát druhému znění *Deklarace práv člověka a občana* (1793) z Velké francouzské revoluce. *Deklarace práv* z roku 1789 se věnuje politickým právům a podřizuje rovnost měšťácky pojaté užitečnosti, v níž je nerovnost daná bohatstvím pokládána za nedotknutelnou. Vyhlašuje posvátnost vlastnictví a nestará se o obrovské masy těch, kdo nic nevlastní. *Deklarace práv* z roku 1793 sice též obhajuje vlastnictví, ale zároveň prohlašuje, že **cílem společnosti je veřejné blaho. A následně v čl. 21 až 23 sociální práva uvádí. Prohlašuje, že „veřejná podpora je posvátný závazek. Společnost poskytuje pomoc nešťastným občanům, ať již tím, že jim zajistí práci, nebo jim poskytne existenční prostředky, když nemohou pracovat“ (čl. 21). Také „vzdělání je pro všechny potřebné“ (čl. 22). A jak praví čl. 23, „sociální záruky jsou v akcích všech a směřují k tomu, aby každému bylo zajištěno užívání a zachování jeho práv: záruky se opírají o suverenitu lidu“. Tato sociální témata se nevešla ani do práv jedinců, ani mezi povinnosti společnosti *Deklarace* z roku 1795. Nově se pak sociální práva objevila až v *Ústavě SSSR* (1936), a to včetně práva na práci (čl. 118).**

Ze současných mezinárodních dokumentů už *Charta OSN*, která v čl. 55 uvádí, že v zájmu vytvoření stability a blahobytu bude Organizace spojených národů podporovat „a) zvyšování životní úrovně, plnou zaměstnanost a vytváření podmínek pro hospodářský pokrok a rozvoj; b) řešení

mezinárodních hospodářských, sociálních, zdravotnických a příbuzných problémů, jakož i mezinárodní součinnost v oblasti kultury a výchovy“.

Americká deklarace práv a povinností člověka (1948) na toto pojetí navázala. V čl. XI formuluje právo na zdraví a blahobyt, s čímž spojuje „sociální opatření týkající se jídla, oblečení, bydlení a lékařské péče v rozsahu, který umožňují veřejné a komunitní zdroje“. Následující článek vyhláší právo na vzdělání, poté právo užívat plody kultury. Čl. XIV. přináší „právo na práci a spravedlivou odměnu“, další „právo na volný čas a jeho využití“. Čl. XVI. pak přímo uvádí, že „každý člověk má právo na sociální zabezpečení, které ho ochrání před následky nezaměstnanosti, stáří a postižení, vzniklými nezávisle na jeho vůli“.

Ve *Všeobecné deklaraci* jsou to čl. 23 až 27, které vyjmenovávají okruhy sociálních práv, a to včetně konstatací, že „každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti“. Opominuto však nezůstalo ani právo na spravedlivou odměnu, na lékařskou péči, ochranu dětí a mateřství, právo podílet se na plodech umění, na vědeckém pokroku a jeho výsledcích.

Podle čl. 26 odst. 1 nejenže „každý má právo na vzdělání“, ale také „vzdělání nechtě je bezplatné, alespoň v počátečních a základních stupních“. Základní vzdělání je povinné, technické a odborné vzdělání všeobecně přístupné a rovněž vyšší vzdělání má být stejně přístupné všem podle schopností. Zároveň podle odst. 2. „vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám. Má napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi skupinami rasovými i náboženskými, jakož i k rozvoji činnosti Spojených národů pro zachování míru.“

Pravděpodobně nejčastěji je jako příklad problematického pojetí lidských práv uváděn čl. 24 *Všeobecné deklarace*: „Každý má právo na odpočinek a na zotavení, zejména také na rozumné vymezení pracovních hodin a na pravidelnou placenou dovolenou.“ Takovéto právo je skutečně zásahem do svobody podnikatele, když tento podnikatel svobodu vnímá jako právo zacházet se svými výrobními prostředky bez vědomí, že **kapitál je vztah mezi lidmi**. Je to svobodné podnikání bez empatie, bez vědomí, že **právo na odpočinek proniklo do norem jako specifická část obrany práva na život** – jako reakce „na horror šedesátihodinového pracovního týdne, 52 týdnů ročně v továrnách 19. století či v nejrůznějších robotárnách 20. století“.⁹⁴ Právo na odpočinek však bylo už součástí *Ústavy SSSR* z roku 1936 (čl. 119). Je nesporné, že **politická práva mohou být nařízená, zatímco sociální a ekonomická práva jsou často jen aspirace** – což je rozdíl, který ovšem neznamená, že by sociální práva nebyla lidskými právy.

Mezinárodní pakt

Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech vyjmenovává tato práva v části III., tedy v čl. 6 až 15. Lze mezi nimi nalézt právo na práci (čl. 6), právo každého člověka na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky, tedy zejména: odměnu, která poskytuje jako minimum spravedlivou mzdu a stejnou odměnu za práci stejné hodnoty, slušný život pro každého i jeho rodinu, bezpečné a zdravotně nezávadné pracovní podmínky, stejnou příležitost pro všechny dosáhnout v zaměstnání povýšení, ale také právo na odpočinek, zotavení a rozumné vymezení pracovních hodin a pravidelnou placenou dovolenou, jakož i odměnu ve dnech veřejných svátků (čl. 7).

Smluvní strany se zavázaly zajistit právo každého na zakládání odborových organizací a právo přistupovat do odborových organizací podle vlastního výběru (čl. 8). Zároveň

uznaly právo každého na sociální zabezpečení včetně práva na sociální pojištění (čl. 9). Uznaly též, že rodině by měla být poskytnuta co nejširší možná ochrana a pomoc. Speciální ochrana by měla být zajištěna pro matky v průběhu přiměřeného období před a po narození dítěte. Zvláštní opatření by měla být činěna pro ochranu a pomoc dětem a mládeži bez jakékoli diskriminace na základě rodinného původu nebo jiných podmínek. Státy by také měly stanovit věkovou hranici, pod kterou by dětská námezdní práce měla být zakázána a trestána podle zákona (čl. 10).

Státy uznaly právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, což zahrnuje i dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a neustálé zlepšování životních podmínek. Smluvní strany uznávají základní právo každého na osvobození od hladu a připraví například zvláštní programy k zajištění spravedlivé distribuce světových zásob potravin v poměru k potřebě, a to s přihlédnutím k problémům jak zemí dovážejících potraviny, tak zemí, které potraviny vyvážejí (čl. 11).

Smluvní strany uznaly právo každého na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví (čl. 12), právo každého na vzdělání (čl. 13). Státy přiznaly právo každého účastnit se kulturního života, užívat plodů vědeckého pokroku a jeho využití, požívat ochrany morálních a materiálních zájmů, které vyplývají z jeho vědecké, literární nebo umělecké tvorby (čl. 15).

Historické kořeny

Vize sociálních práv má ovšem mnohem starší předchůdce než je třetí znění *Deklarace práv*. Například sociální orientace konfucianismu je patrná nejen při zdůrazňování významu vzdělání. Svým propojením rodiny, společnosti, státu a světa „Konfucius vypracoval pojetí blízké modernímu pojetí skupinových práv,“ tvrdí Ishayová.⁹⁵

Z budhistického kodexu vyplývá nedogmatické pojetí pravdy, pokrokový sociální systém, pochopení pro životní potřeby zvířat a životního prostředí, ale i pacifistická orientace. Také většina starověkých mravních a náboženských, ale i právních kodexů brala pod ochranu chudé, invalidy, nemocné, bezmocné, oslavuje dobrou a nestrannou vládu, odsuzuje svévolné zabíjení, doporučuje zvláštní pravidla pro dobu války a podobně.⁹⁶

Podle mnohých autorů jsou to dnes především islám a asijská tradice, které staví práva jednice proti povinnosti a komunitě. **Islám odmítá rozumové základy ideje lidských práv – tato práva si zaslouží úctu proto, že jsou od boha.** V *Koránu* jsou prý spravedlnost a práva posvátně zakořeněny. Podle islámského pojetí lidských práv nekontrolovatelný individualismus hrozí legitimizací polyteismu a návratem do preislámské společnosti. Už **Ibn Chaldún** (1332-1406) tvrdil, že „kult individualismu“ vytváří bídný, nešťastný, nejistý prázdňý život. Ten musí být odmítnut ve jménu povinností vůči Alláhovi a komunitě věřících, nazývané *umma*. Svoboda je naplňování božího řádu. *Umma* zajišťuje základní sociální minimum, bydlení, vzdělání a zdravotní péči. Islám odmítá obraz racionálního ekonomického aktéra ne proto, že je v zásadě neracionální, ale proto, že ústřední pro islám je sociální péče a spravedlnost. Duchovní a mravní zdraví *umma* je nadřazeno právům jedince.

Zároveň je tu *zakat* – povinnost charity, jedna z forem omezení bohatství a chudoby. Materiální zdroje jsou darem boha všemu muslimskému lidu – což je podobné Lockovu pojetí. Práce je jediným legitimním způsobem tvorby bohatství, mzdy a podílu na zisku; nejsou povoleny akciové společnosti či lichva. Nadhodnotu je správné využít pro *umma*. Je zřejmé, že *umma* je jednou z cest k socialismu, v daném případě islámskému socialismu.

Podobné prvky lze nalézt i v asijské politické kultuře. Jak píše Tony Evansová, pro Asii je příznačný „důraz na společenství více než na individualismus, na harmonii více než na konkurenci, na povinnost více než na práva, na morální spíše než na zákonný příkaz“.⁹⁷ Rodinné a komunální svazky jsou tam základem sociální harmonie a pořádku.

Jenže – taková byla i evropská minulost, její dominující proud starověké i středověké politické kultury. **Vybočení k radikálnímu individualismu představuje až krajní, manchesterský liberalismus.** Vždyť například podle Aristotela „*obec jest ve skutečnosti od přirozenosti dříve než domácnost nebo každý jednotlivec.* Neboť celek jest nutně dříve než jeho část; zruší-li se totiž celek, nebude již noha nohou ani ruka rukou, leč podle jména...“⁹⁸ Co je pozdější v řádu vznikání, je dříve v řádu přirozenosti. *Polis* může existovat bez konkrétního jedince, jedinec bez *polis* nemůže. Tak jako byly v starověku povinnosti vázány na *polis*, v evropském středověku byly spojeny s *civitas* a náboženstvím.

U kolébky dnešních představ sociálních práv jako neoddělitelné součásti lidských práv stálo osvícenství. Osvícenství jako filosofie a kultura jedinců a skupin, ne jako doba plná imperiálních masakrů a upalování čarodějnic. Z mnoha osvícenských velikánů lze připomenout představy autora *Deklarace nezávislosti USA*: do přehledu práv, která Jefferson pokládal za přirozená a o nichž se ve svých textech zmínil, lze zahrnout právo na život, svobodu a úsilí o štěstí; právo na vystěhování; právo na samosprávu; na náboženskou svobodu; na osvobození od zpětného působení zákonů; osvobození od vězení za dluhy; osvobození od věčných závazků; právo na svobodu styku mezi voliči a jejich reprezentanty; právo na obchod se sousedy; právo na volnou plavbu; právo na práci po celý život; právo na sebeobranu proti zločincům; na sebeobranu proti agresorům;

právo na násilí proti zločinné smluvní straně; právo na ne-stranného soudce.⁹⁹

Takto se otevírala otázka, která je předmětem sporů dodnes: je jeffersonovské „úsilí o štěstí“ právem být šťastný, nebo mít sociální podmínky pro zajištění štěstí, či jen právem usilovat o štěstí bez ohledu na sociální východiska snažení? Má být z této ideje odvozena pouze, jak to činí liberálové, **rovnost před zákonem**? Jenže **rovnost před zákonem je rovností nerovných lidí ve vztahu ke stejné normě**. Nebo se má jednat o **rovnost příležitostí** jako shodný přístup k určitým druhům „zboží“, ze které někteří dovozují závazek uspokojení základních potřeb?

Dnešní pojetí sociálních práv navazuje na radikální osvícence nepřímo. Bezprostředně pramení ze socialistických aktivit a programů v 19. a 20. století. Jak píše Micheline Ishayová, témata jako všeobecné volební právo, sociální práva, práva pracujících, obsažená v *Mezinárodních konvencích*, jsou socialistického původu. Socialisté přispěli k boji za práva žen, blahobyt, vzdělání, zákaz otroctví, byli a jsou „legitimními dědici osvícenského »svoboda, rovnost, bratrství«“. „Radikální a reformní socialisté společně volali po redefinování liberální agendy začleněním vyšší ekonomické rovnosti, právo organizovat odbory, sociální zabezpečení dětí, všeobecné volební právo, zkrácení pracovního dne, práva na vzdělání a další práva sociálních jistot.“¹⁰⁰

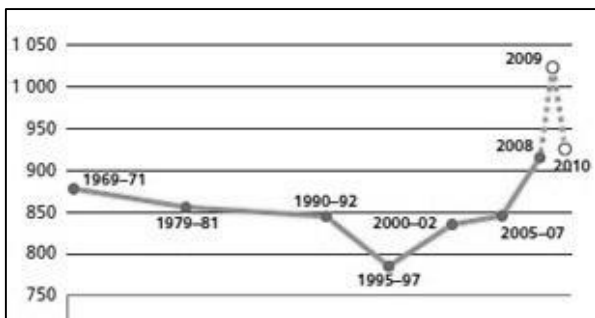
Je však nesporné, že **řadu reformních opatření směřujících k naplnění toho, co se nazývá sociální práva, zaváděli v druhé polovině 19. století konzervativci**. Ti byli více oddáni paternalistickému pojetí státu než nějakým osvícenským či socialistickým ideálům. „Ten, kdo ví, že jej ve stáří čeká penze, bude mnohem ochotnější, a bude mnohem snazší jej řídit,“ zdůvodňoval své sociální projekty Otto von Bismarck. Tento vévoda stál nejen u kolébky evropské sociální politiky, ale i u přijímání zákonů o všeobecném voleb-

ním právu. Čili – přinejmenším některé **sociální a demokratické reformy lze uskutečnit bez vazby na nějakou vizi lidských práv**, jen jako zajišťování stability a bezpečnosti. Pak zaopatření sociálních jistot pro potřebné skupiny může znamenat zajištění svobody pro privilegované jednotlivce.

Vězňové chudoby

Jisté je, že moderní stát má, jak upozorňuje Henry Shue, profesor z oxfordské Merton College, tři povinnosti v souvislosti s lidskými právy: nezbavovat držitele práv užívání práv; ochraňovat držitele práv před bráněním jejich užívání ze strany někoho jiného; pomáhat tam, kde jsou lidská práva narušována.¹⁰¹ Tedy i tam, kde bída, nezaměstnanost, nemoci a hlad ničí předpoklady pro užití lidských práv.

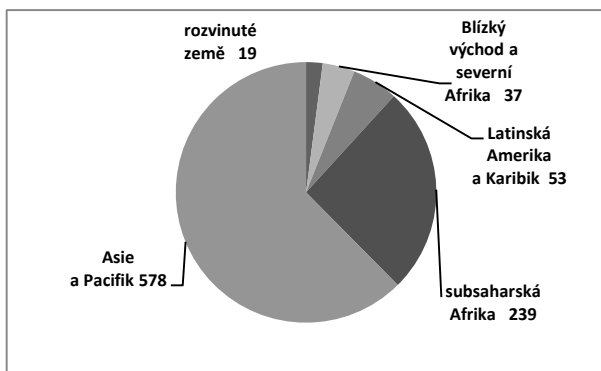
Graf č. 3: Počet podvyživených lidí ve světě, 2010
(v miliónech)

Neexistují pouze „vězňové svědomí“, ale i „vězňové chudoby“. Když o nich Nelson Mandela v únoru 2005 mluvil v Londýně na Trafalgar Square, připomněl, že „překonání chudoby není gestem charity. Je to akt spravedlnosti. Jedná se o ochranu základního lidského práva, práva na důstojnost a slušný život. Pokud chudoba přetrvává, není skutečná svoboda.“¹⁰²

Ne vždy sociální právo jako aspirace znamená vzdálený, nedosažitelný ideál. Například **zajištění práva na jídlo vyžaduje pouze redistribuci ve světě již produkovaných potravin**. Přitom podle Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) hladověla v roce 2010 ve světě téměř jedna miliarda lidí, konkrétně 925 miliónů. Toto číslo představuje 16 % lidstva. Miléniové rozvojové cíle požadují snížit hlad v letech 1990 až 2015 na polovinu. Jenže v letech 1990 až 1992 hladovělo také 16 % obyvatel planety, což tehdy bylo 843,4 miliónu lidí.

Graf č. 4: Rozložení hladu podle světových regionů, 2010
(v miliónech)

Grafy číslo 4 a 5 ukazují počet podvyživených lidí ve světě a rozložení hladu podle regionů. Slova „hlad“ a „podvyživa“ jsou zde užívána jako synonyma. FAO hlad měří jako kalorický příjem nižší než je minimální potravinová potřeba energie. To je množství energie, potřebné pro lehké aktivity a udržení minimální přijatelné hmotnosti pro dosažení výšky. Liší se podle země, rok od roku, v závislosti na pohlaví a věkové struktuře obyvatel.¹⁰³

Svobody slova či shromažďování je v liberálních zemích Západu více než například v Číně nebo na Kubě. Na druhé straně při porovnání států se stejným ekonomickým základem lze dospět k pozoruhodným závěrům: podle **indexu lidského rozvoje** (HDI), což je souhrnný údaj, který kombinuje příjmy, vzdělanost a zajištění zdraví – užívá ho ve svých přehledech *Zpráva o lidském rozvoji OSN* –, v polovině roku 2011 zaujímal Čína 89. místo ve světě, zatímco Indie byla na 119. místě. Obdobně Kuba byla na 53. příčce – zatímco například Mexiko na 56., Kolumbie na 79., Dominikánská republika na 88. a Haiti byla na 145. místě.¹⁰⁴

Vyšší sociální rovnost a státní politika nepřináší v Číně pouze jinou kvalitu života než v Indii – přináší lidem i takový stupeň svobody, jaký nikdy v dějinách nepoznali. Jistě může být i lépe. Ale to všude. V případě rozvojových zemí jako je Čína je cesta k lepšímu zajištění lidských práv v jejich komplexu spojena se stabilitou a racionální politikou ústřední moci. Při vědomí, že **rovnost a svoboda, tvořící svorně spravedlnost, mohou být někdy v rozporu**. Je nutné usilovat o prosazení lidských práv v celém jejich komplexu. Volat jen po svobodě vězňů svědomí a pohrdat utrpením vězňů chudoby je projev nedostatku empatie u části z těch, kdo jsou sytí a mají zajištěnou zdravotní péči. **Je-li odhad řady mezinárodních organizací správný a denně ve světě umírá hlady či na léčitelné choroby okolo 20 tisíc lidí, pak jich v 21. století již takto zemřelo přibližně 80 miliónů.**

Nelze ospravedlnit nerovnost, jestliže z ní roste pouze bentramovské průměrné dobro. **Spravedlivá nerovnost se neopírá o privilegia, ale o společensky měřené funkční rozdíly, které přinášejí užitek všem – tedy i těm lidem, kteří jsou sociálně či ekonomicky, ale i politicky v méně výhodném postavení.** Ve „férové společnosti“, jak píše Rawls, „nerovnosti bohatství a pravomocí jsou spravedlivé pouze

tehdy, jestliže vyústí v kompenzující blaho pro kohokoliv, zvláště pro nejméně zvýhodněné členy společnosti“.¹⁰⁵

To ovšem není vzdáleno osvícenským vizím. Výchozí představy prvních dvou *Deklarací práv člověka a občana* (1789, 1793) jsou podobné: „Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek,“ praví čl. 1 první *Deklarace práv*. Druhé znění *Deklarace práv* uvádí, že všichni „lidé jsou si rovni od přírody a před zákonem“ (čl. 3). Ovšem *Deklarace práv a povinností* z roku 1795 ruší přírodní rozměr rovnosti: „Rovnost je v tom, že zákon je rovný pro všechny, ať chrání či trestá“, konstatuje čl. 3. Takto se **z osvícenské vize přirozené rovnosti lidí, formulujících svobodně zákon, stává liberální představa rovnosti občanů před zákonem**. Ovšem rovnost lidí, pojatá jako občanská rovnost před zákonem, je obsažena také například v čl. 34 *Velké instrukce* (1767) ruské carevny Kateřiny Veliké, kde je spojena s přesvědčením, že samoděržaví je nejlepší formou vlády (čl. 9).

Odstaňování disfunkční a rizikové nerovnosti pomáhají i takové instituce, jako je **Mezinárodní organizace práce** (MOP), založená v roce 1919. Ta představuje tripartitní propojení státu, podnikatelů a odborů. Od roku 1946 je specializovanou organizací OSN. MOP přijala do konce roku 2010 celkem 188 úmluv, týkajících se pracovního práva. **Vytvořila zároveň první režim určený k prosazování lidských práv. Její monitorovací systém dodnes slouží jako model pro ostatní oblasti**. Výbor expertů dohlíží na dodržování a zavádění standardů. Jeho zpráva, obvykle připravená v prosinci, je předkládána zpravidla v následujícím červnu Výboru Konference pro aplikaci standardů. O významu tohoto přístupu svědčí fakt, že MOP měla v polovině roku 2011 celkem 183 členských států.

Spor o to, zda jsou sociální práva lidskými právy, je organicky spojen s otázkou, zda stát má či smí přerozdělovat bohatství. Přerozdělování je vnímáno některými radikálními liberály jako krádež. Pro některé anarchisty je naopak jako krádež vnímáno vlastnictví. Zároveň ale někteří liberálové již od konce 19. století volali po sblížení se socialisty. Řečeno slovy sociálně orientovaného liberála Leonarda Hobhouse z jeho knihy *Liberalismus*, „boj za svobodu, když už jednou začal, je i bojem za rovnost“.¹⁰⁶

VLASTNICTVÍ A REVOLUCE

Mimořádná přitažlivost ideje lidských práv je dána především tím, že představuje spojení ideálů svobody a rovnosti. Mobilizační síla myšlenky práv člověka je také v jejím negativním vyjádření: **útočí proti jakýmkoliv privilegiím, nezaslouženým výhodám, krutosti a svévoli.**

Jenže – o jaké rovnosti je řeč? Je to jen rovnost jako právo všech na svobodu? Nebo se jedná o otázku rovných příležitostí při startu úsilí o štěstí? Či jde o právo na důstojný život, tedy rovnost všech jako naplňování ideálů spravedlnosti? Řečeno jinak: **existují hranice vlastnického práva a je součástí lidských práv i právo na revoluci?**

Nejednotné dokumenty

Nejistoty kolem otázky vlastnictví jsou patrné při porovnání hlavních globálních dokumentů. Podle čl. 17 *Všeobecné deklarace* „1) Každý má právo vlastnit majetek jak sám, tak spolu s jinými. 2) Nikdo nesmí být svévolně zbaven svého majetku.“ Toto obecné liberální pojetí nerozlišuje osobní vlastnictví a vlastnictví výrobních prostředků. Navíc zcela mizí v obou *Mezinárodních paktech*, což naznačuje tehdejší vliv Sovětského svazu a jeho spojenců.

Právo na majetek je naopak obsaženo v regionálních dokumentech jako například v čl. 1 prvního *Dodatkového protokolu k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod* (1952), v čl. 21 *Americké úmluvy o lidských právech* (1969) či v čl. 14 *Africké charty* (1981), čl. 17 *Listiny základních práv Evropské unie* (2000), v čl. 31 *Arabské charty lid-*

ských práv (2004) a v dalších dokumentech. Ty však svorně obsahují důležitý kompromis, který není v textu *Všeobecné deklarace*. Přiblížit jej může čl. 17 *Listiny základních práv Evropské unie*, podle něhož „každý má právo vlastnit zákonně nabytý majetek, užívat jej, nakládat s ním a odkazovat jej“. Tuto tezi ale konkretizuje slovy, že „nikdo nesmí být zbaven svého majetku s výjimkou veřejného zájmu, v případech a za podmínek, které stanoví zákon, a při poskytnutí spravedlivé náhrady v přiměřené lhůtě. Užívání majetku může rovněž být upraveno zákonem v míře nezbytné z hlediska obecného zájmu.“ Stručně řečeno, **vlastnické právo může být omezeno zákonem**. Jenže: jakým zákonem a jak je definován „obecný zájem“?

Snahy odsunout vlastnictví ze seznamu základních lidských práv mají dlouhou tradici. Při četbě *Deklarace nezávislosti USA* (1776) je na první pohled patrná nejen podoba Jeffersonových a Lockových představ o základních lidských právech, ale i jejich odlišnost. Jefferson hovoří o právu na život, svobodu a úsilí o štěstí. Výchozí tezí Lockovy teorie lidských práv v *Druhém pojednání o vládě* (1689) je tvrzení, že člověk zakládá společnost ve snaze zajistit a zachovat své „životy, svobodu a statky, což nazývám obecným jménem vlastnictví“.¹⁰⁷ Čili, **tam, kde je u Locka možné nalézt vlastnictví coby statky, mluví Jefferson o úsilí o štěstí**. Ale nejen to: „vlastnictví“ v širším smyslu slova bylo pro Locka totéž, co pro Jeffersona byla „lidská práva“: psal „*to preserve his property – that is, his life, liberty, and estate*“, přičemž vycházel z latinského *proprius*, čímž myslel vše, co je vlastní, a to včetně sebe sama.

Američtí osvícenci, snad jen s výjimkou Franklina, právě tak jako Morelly, Mably či Rousseau, nespojovali vlastnictví s přirozeným, ale občanským právem. Vlastnictví není tedy dáno jinak, než dohodnutými – a tedy měnitelnými – pravidly občanské společnosti. Jestliže podle Locka

vzniká v přirozeném stavu ohrazením půdy prací fakt vlastnictví, Paine byl přesvědčen, že v přirozeném stavu z nemožnosti oddělit půdu od její kultivace prací vzniká pouze idea vlastnictví.¹⁰⁸

Bez vlivu Locka a fyziokratů nebyla představa sociálně ekonomického ideálu většiny amerických osvícenců. Jefferson i Franklin, stejně jako Rousseau, předpokládali, že práce musí být spojena s drobným vlastnictvím, a to zemědělským vlastnictvím. To je, řečeno slovy Franklina, jedinou čestnou cestou k bohatství. **Agrární romantismus** patří k opěrným sloupům celé Jeffersonovy politické filosofie: zemědělci pro něho představovali bohem vyvolený lid, poměr zemědělců k ostatním společenským skupinám viděl jako vztah zdravé a zkažené části společnosti. Jefferson byl dokonce přesvědčen, že pro Spojené státy je výhodnější vyvážet suroviny než dovážet dělníky s jejich životním způsobem. Velká města pro něho představovala vředy národa, které jsou schopny nakazit zákony a ústavu.

Farmář s přesně vymezeným základním vlastnictvím byl pro Jeffersona nejen základem zdravé společnosti, ale životním způsobem svobodného člověka, schopného sebeřízení. To jistě byly představy blízké plebejskému ideálu přelomu 18. a 19. století. Svým konkrétním obrazem spravedlnosti ve vlastnických vztazích a jejich politických důsledcích připomíná Jefferson jednoho z velkých předchůdců Locka – anglického utopického socialistu **Jamese Harringtona** (1611-1677) a jeho vizi agrárního zákona jako základu demokratické republiky.

Francouzská revoluce

Na rozdíl od *Deklarace nezávislosti* je v *Deklaracích práv člověka a občana* vlastnictví mezi přirozenými a nezadatelnými právy uvedeno (v případě *Deklarace* práv z roku 1795 prostě mezi právy). Již v roce 1789 bylo v *Deklaraci* vlastnické právo prohlášeno „nedotknutelným a posvátným

právem, nikdo ho nemůže být zbaven kromě případu, kdy by to vyžadovala zákonně zajištěná veřejná nezbytnost, a pod podmínkou spravedlivého a předchozího odškodnění“ (čl. 17).

Byla to shodou okolností právě *Deklarace* z roku 1793, jež se stala součástí jakobínské ústavy, která přinesla **definici vlastnictví jako svobody volně zacházet s majetkem**. A to i přesto, že Robespierre upozorňoval, že deklarace nehájí lid, ale boháče a spekulanty. Byl to on, kdo neúspěšně navrhl definovat vlastnictví jako „právo každého občana užívat a disponovat tou částí majetku, kterou má zajištěnou zákonem“. ¹⁰⁹ Článek 16 *Deklarace* (1793) ovšem uvádí, že „vlastnické právo je právo každého občana libovolně užívat zboží a nakládat s ním, s příjmy a s výsledkem své práce i zručnosti“. Jistě není náhoda, že toto vymezení vlastnictví opsala i termidorská reakce do své deklarace.

Deklarace z Velké francouzské revoluce nesporně představují další krok při vymezování představ o vlastnickém právu, a to krok směrem k liberalismu. Výsledkem této cesty se postupně stalo přesvědčení, že vlastnictví je přirozeným právem hned ze tří důvodů. Předně je vlastnictví v liberální doktríně viděno jako **bezprostřední pole působnosti člověka**. Za druhé, **bez vlastnictví není možná žádná nezávislost** a samostatnost jedince. A nakonec, **bez vlastnictví nemá jedinec žádné předpoklady pro vzepření se pokusu jiné osoby nebo státu omezit jeho práva**. ¹¹⁰

Liberalismus a ostatní

V liberálních a konzervativních doktrínách získalo vlastnictví vpravdě zbožštělý charakter. Ovšem představa, že vlastnictví zakládá identitu individua, vychází z římské koncepce, chápající **vlastnické právo jako *ius in re* – tedy jako organický či bezprostřední poměr mezi jednotlivcem a konkrétním předmětem**; v predaugustinské latině je vlastnictví „zvláštní podstata či kvalita věci“. **Vlastnictví je tedy**

především držba a ovládní. Čili, jak při apoteóze vlastnictví napsal konzervavec Clinton Rossiter,

„Vlastnictví umožňuje člověku být svobodný...

Vlastnictví je nejdůležitější nástroj difúze moci.

Vlastnictví je podstatné pro existenci rodiny, přirozené jednotky společnosti.

Vlastnictví obstarává hlavní přinucení k produktivní práci.

Vzhledem k lidské přirozenosti... má touha získat a držet majetek podstatný význam pro pokrok.

Vlastnictví je konečně i mocná konzervativní síla, jež dodává další podporu a podstatu temperamentu, který pomáhá stabilizovat společnost.“¹¹¹

„Vlastnictví je krádež,“ volal naopak **Pierre-Joseph Proudhon** (1809-1865). Vlastnictví se v jeho pojetí jeví jako asociální právo: stvrzovalo nerovnost bez nabídky nástrojů na úpravu. Touha bohatých po dalším bohatství je chráněna před úsilím chudých zbohatnout. I když se tento anarchistický pohled jeví jako zásadní vybočení, není netypický. Už spartský zákonodárce Lykúrgos v 9. století př. n. l. zaváděl společné vlastnictví.

Tak jako v postsocialistických zemích ideologické morализování a zákony na ochranu vlastnictví nabyly na síle až po zformování nové majetkové oligarchie, tak tomu bylo také s původní akumulací a kolonizací. V době formování Spojených států bylo vlastnictví nově nabytých území zdůvodňováno politickou a právní filosofií vítězů. Řečeno slovy rozhodnutí Nejvyššího soudu USA z roku 1890, „kdo je suverén, *de jure* nebo *de facto*, daného území, není právní, ale politická otázka“.¹¹²

Evropští, převážně britští osadníci a jejich potomci – občané USA – si svůj postup na západ od indiánských území ospravedlňovali tvrzením, že Indiáni, žijící na „nově nalezené zemi“, užívali tuto zemi jen dočasně: jako potulní lovci či

sběrači zemi nekultivují, trvale neobývají, a tudíž ani ne-
vlastní.¹¹³ To dávalo evropským imigrantům falešný punc
objevitelů. A tehdy platná **doktrína objevení zakládala prá-
vo vlastnictví pro prvního držitele**. Vlastníkem nebyl tedy
ten, kdo půdu užíval v Lockovském duchu, ale ten, kdo ji
dokázal vykolíkovat či oplotit – a uhájít. Ten získal vlastnic-
kou přednost před ostatními zájemci. Vznesené přirozeno-
právní úvahy *Deklarace nezávislosti USA* se tak proměnily
v krutou sociálně-darwinistickou praxi.

Konzervativci a mnohdy i liberálové při spojování indivi-
duálních práv a vlastnictví často zapomínají, že **vlastnictví je
sociální pojem a jako takový je i vztahem mezi lidmi**. Je to
znát i v řadě dokumentů o lidských právech, jak již bylo uve-
dono na začátku této kapitoly v souvislosti s *Listinou zá-
kladních práv Evropské unie*. Také *Africká charta lidských
a národních práv* (1981) v případě vlastnictví v čl. 14 uvádí,
že „vlastnické právo má být garantováno“. Ovšem dodává
velmi širokou tezi, že „může být omezeno pouze v zájmu
veřejné potřeby či obecného zájmu společenství podle
znění příslušného zákona“. *Americká úmluva o lidských
právech* (1969) v čl. 21 deklaruje, že každý má právo použí-
vat a užívat své vlastnictví, ovšem „zákon může podřídit
tato používání a užívání zájmům společnosti“. Také podle
čl. 15 *Káhirske deklarace lidských práv v islámu* (1990) kaž-
dý má „právo na své vlastnictví získané legální cestou“,
přičemž „vyvlastnění je nepřípustné s výjimkou potřeb
veřejného zájmu“. Konfiskace je možná jen na základě „nut-
nosti vymezené zákonem“.

V případě *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních
svobod* (1950), kterou přijala Rada Evropy, majetková práva
chrání až dodatkový protokol z roku 1952. Podle jeho člán-
ku 1 „každá fyzická nebo právnická osoba má právo pokojně
užívat svůj majetek“. Ovšem zabavení ve veřejném zájmu je

možné za podmínek, které stanoví zákon a obecné zásady mezinárodního práva.

Z těchto textů je patrná **snaha vyvážit individuální vlastnická práva a práva společenství**, a to v podobě, která není vzdálená Robespierrovu chápání. Toto pojetí ovšem nevylučuje revoluční změny ve vlastnických právech – třeba v podobě znárodnění zahraničních vlastníků ropných koncesí. Neboť, jak praví oba *Mezinárodní pakty* v čl. 1 odst. 2, „všechny národy mohou pro své vlastní cíle svobodně disponovat svým přírodním bohatstvím“.

Jestliže v původních liberálních koncepcích vystupoval soukromý majetek (daně) jako předpoklad nabytí občanských (volebních) práv, socialisté všeho druhu postupovali od přerozdělení majetku k právům. Tak například diggeři požadovali společný majetek; Gerrard Winstanley přímo vydal *Deklaraci chudých utlačovaných lidí Anglie* (1649), kde formuloval principy křesťanského komunismu.

Pro marxisty je navíc důležité **rozlišování (a) osobního vlastnictví nutného pro zajištění přirozených potřeb, (b) vlastnictví vzniklého na základě zásluh a (c) soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Vlastnictví výrobních prostředků je vlastněním podmínek života jiných lidí – a tudíž zpochybněním lidských práv v jejich univerzálním pojetí.** Tak vzniká otázka, zda je zespolečnění soukromého vlastnictví výrobních prostředků, vzniklých koneckonců prací více jedinců, svévolným narušením lidských práv.

Začátek mezinárodního boje proti soukromému vlastnictví výrobních prostředků je spojen s I. internacionálou. V *Inaugurální adrese mezinárodního dělnického sdružení* (1864), sepsané Karlem Marxem, se objevilo heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“¹¹⁴ Tímto směrem také postupovala *Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu* (1918). Ta uvádí jako „hlavní úkol zrušit jakékoliv vykořisťování člověka člověkem, úplně odstranit rozdělení společ-

nosti na třídy, bezohledně potlačit odpor vykořisťovatelů, zavést socialistickou organizaci společnosti a dosáhnout vítězství socialismu ve všech zemích“.¹¹⁵ A jak připomíná Micheline Ishayová, tato bolševická deklarace směřovala „nejen poprvé k uskutečnění agendy dělnických práv v jednom státě, ale k rozšíření socialistických principů lidských práv po celém světě.“¹¹⁶

Nejen marxisté vidí tento problém. **Encyklika papeže Jana Pavla II. *Laborem exercens*** (1981) uvádí, že výrobní prostředky nelze vnímat izolovaně, pokládat je „za zvláštní souhrn majetku a pak je ve formě »kapitálu« stavět do protikladu k práci, aby práce sloužila vykořisťování“, neboť to se „příčí samotné povaze těchto prostředků a jejich vlastnění“. Výrobní prostředky „nesmějí být *vlastněny proti práci* ani nesmějí být *vlastněny pro vlastnění*, protože jediný opravdový důvod k jejich vlastnění – jak soukromému, tak i veřejnému či kolektivnímu – je, *aby sloužily práci*.“ Encyklika dospívá k závěru, že při naplňování tohoto cíle „není vyloučeno, za příslušných podmínek, rovněž zespolečenštění výrobních prostředků“.

Právo na revoluci

Všeobecná deklarace právo na revoluci výslovně neuvádí, ovšem nevylučuje ji či neodsuzuje, neboť v preambuli uvádí, že „je nutné, aby lidská práva byla chráněna zákonem, nemá-li být člověk donucen uchýlovat se, když vše ostatní selhalo, k odboji proti tyranii a útlaku“. Asi bylo vhodnější s ohledem na v *Deklaraci* patrné spojení sociálních a politických práv použít formulaci proti „vykořisťování a útlaku“. *Mezinárodní pakty* decentně toto téma opomíjejí.

Výchozí pojmání práva na revoluci bylo však odlišné. Například Locke ke své triádě práv připojil i právo na revoluci. A jistě ne náhodou tvoří formulace tohoto práva samotný závěr *Druhého pojednání o vládě*: chyby vládců či ukončení stanovené lhůty vedou k tomu, že „lid má právo

jednat jako svrchovaný a pokračovat v legislativě sám nebo zřídit novou formu nebo pod starou formou ji vložit do nových rukou, jak pokládá za dobré“.¹¹⁷

Pro *Deklaraci nezávislosti USA* je z logických důvodů toto téma zásadní. Dokonce se dá říci, že *Deklarace* nehovoří o třech, ale o čtyřech základních právech: vedle práva na život, svobodu a úsilí o štěstí Jefferson uvedl, že „k zabezpečení těchto práv jsou mezi Lidmi vytvářeny Vlády, odvozující své spravedlivé moci ze souhlasu těch, kterým vládnou. – Že kdykoliv některá Forma Vlády začne škodit těmto cílům, je Právem Lidu změnit nebo zrušit ji a ustanovit novou vládu založenou na takových principech a organizovat její moci do takové podoby, která by se mu zdála nejvíce vyhovující k zajištění jeho Bezpečnosti a Štěstí... Ale když dlouhá řada bezpráví a útisků sledující neustále týž Cíl projevuje úmysl podřídit lid absolutnímu Despotismu, je jeho právem, ba povinností svrhnout takovou vládu a opatřit si nové Strážce pro svou budoucí bezpečnost.“¹¹⁸

Osvícenská morálka, která byla vlastní většině autorů *Deklarace nezávislosti USA*, byla vždy sociálně aktivní. Jejím ideálem byla společenská struktura, která odpovídá mravnosti a prospívá tak lidskému štěstí. Proto podle Thomase Paina „až zanikne barbarství dnešních vlád, změní se vzájemný morální postoj lidí... Cílem revoluce je tedy změna morálního postoje vlád.“¹¹⁹ V přirozenoprávních koncepcích se tak rodila nejen vize hranice svobody jednotlivce, za níž nemůže zasahovat vláda. Šlo i o „kladnou zásadu politické organizace. Je tu již, ovšem ve svých počátcích, nový názor na stát, který se má zakládat na samotném principu svobody a který má uvést práva každého jednotlivce v soulad s právy všech ostatních.“¹²⁰

Radikální osvícenci jen nepřímě navazovali na katolické monarchomachy a kalvinisty jako byl Theodore Beza: ti už sice koncem 16. století hovořili o právu na revoluci, ale jako

obranu boží suverenity. Východiskem představ amerických osvícenců o revoluci bylo rozlišení společnosti a státu. Zároveň se jablkem sváru stal rozdíl mezi aktuálním a „přirozeným a primitivním“ stavem společnosti, což často dostávalo podobu **kritické srovnávací analýzy přítomnosti a ideálu**. Jefferson sám psal o třech typech společnosti: uvažoval (a) o společnosti bez vlády, jako u Indiánů, (b) s vládou, na níž má vůle každého člověka vliv, (c) a nakonec o společnosti s vládou síly. „Je pro mne nejasným problémem, není-li první situace nejlepší,“ psal Jefferson. Byl přesvědčen, že společnosti bez vlády se ve své většině těší „většímu štěstí než ty, které žijí pod evropskými vládami“.¹²¹

K charakteristickým rysům Jeffersonova osvícenského radikalismu patří i skepse pokud se jedná o možnost zajistit trvale vládu lidu. V souvislosti se Sheysovým povstáním psal, že považuje „velkou rebelii čas od času za dobrou věc, nutnou v politickém světě jako bouře ve světě fyzickém. Neúspěšné rebelie vskutku zpravidla odhalí zásahy do práv lidu, které je vyvolaly... Je to medicína nutná pro zdraví vlády... Ať nás bůh chrání před tím, že bychom ještě dvacet let zůstali bez takového povstání... Strom svobody musí být čas od času osvěžován krví vlastenců a tyranů. To je jeho přirozené hnojivo.“¹²²

Ukazuje se, že Jefferson nevěřil v možnost zajištění vlády lidu prostřednictvím uspořádání politického systému či pomocí dělby moci či brzd a protiváh. Zůstal věrný – alespoň do určité míry – antické vizi zákonitého střídání politických režimů. A revoluce se tak pro něho stala revolucí permanentní.

Také *Deklarace práv člověka a občana* z roku 1789 neopomenula hned v druhém článku mezi přirozenými a nezadatelnými právy jmenovat vedle svobody, vlastnictví a bezpečnosti i právo na „odpor proti útlaku“. Lid byl pokládán za hlavní zdroj svrchovanosti a žádný jedinec či skupina neměl

vykonávat moc, která by nevycházela výslovně z tohoto zdroje. Společnosti mělo být dáno právo požadovat od svých reprezentantů, aby jí skládali účty.

V *Deklaraci* z roku 1793 právo na revoluci zmizelo jen zdánlivě: chybí sice v prvních člancích, zato však tvoří radikální závěr celého textu. Každý, kdo si přisvojuje suverenitu patřící lidu, má být okamžitě souzen svobodnými občany. Všechny státní funkce jsou chápány jako dočasné, mají být povinností, ne privilegiem či odměnou. Útlak třeba jednoho člena společnosti je útlakem celé společnosti a naopak. Odpor proti útlaku je pokládán za důsledek, vyplývající z porušování trvalých práv člověka. A celé dílo pak završuje čl. 35: „Když vláda narušuje práva lidu, povstání je pro lid i každou jeho část svatým právem a nezbytnou povinností.“

Jedním z důvodů, proč byla psána termidorská *Deklarace práv a povinností*, byla snaha zbavit se představy o právu na revoluci. Sice i zde jsou formulace upozorňující, že společenské funkce si nesmějí přisvojovat ti, kdo je vykonávají, ale budoucnost lidských práv je spojena výhradně s ideou dělby moci. Myšlenka dělby moci byla sice využita i v předchozích variantách *Deklarace*, ovšem s akcentem na jednotu lidu či národa. Podle termidorské *Deklarace* nemůže bezpečnost společnosti existovat, jestliže není skutečné rozdělení moci, jestliže nejsou vymezeny hranice jejích částí, jestliže není zajištěna odpovědnost funkcionářů. A tak ochrana práv člověka není svěřena do rukou lidu, ale má být zajištěna formální dělbou moci. Tato představa nezabránila Napoleonovi stát se císařem.

PRAMEN A HRANICE PRÁVA

Otázka povahy lidských práv je neoddělitelná od dotazu na jejich původ, zdroj či příčinu. Tak se rozhořel jeden ze základních sporů uvnitř politické filosofie, a to mezi zastánci přirozeného práva a právními pozitivisty: **kdo je zdrojem lidských práv – příroda, bůh, nebo zákon?** Mohou existovat objektivní práva jako požadavky vůči státu, aniž by se opíraly o zákony tohoto státu?

Při charakteristice teorií lidských práv často velký zmatek působí dva přístupy. Předně je to již zmíněné směřování jakéhokoliv zákonodárství omezujícího svévoli s koncepcí lidských práv. Za druhé je to ztotožnění smluvní teorie a práv člověka. V současné teorii i veřejné diskusi lze ale zachytit **pět hlavních představ o původu a povaze lidských práv**: přirozenoprávní teorie, vize práv z boží vůle, popření ideje lidských práv pozitivisty, představa o lidských právech jako samozřejmosti a civilizační koncepce lidských práv, o které pojednává závěrečná kapitola.

Smluvní teorie

Příkladem vize přirozených práv, která jsou vlastní člověku ještě před vnikem státu (společností) smlouvou mezi jedinci, mohou být první dvě znění *Deklarace práv člověka a občana*. „Účelem každého politického společenství je zachování přirozených a nezadatelných práv člověka,“ praví čl. 2 prvního znění. Následující článek pak dodává: „Princip veškeré svrchovanosti spočívá v podstatě v národě. Žádný sbor, žádný jednotlivec nemůže vykonávat moc, která by

z něho nebyla výslovně odvozena.“ V případě *Deklarace práv* z roku 1793 uvádí čl. 1, že „cílem společnosti je obecné blaho. Vláda je vytvářena proto, aby zaručovala člověku užívání jeho přirozených a nezadatelných práv.“

O smluvní teorii se zmiňuje už Glaukón v Platónově *Ústavě*, ovšem s pochybnostmi: „říká se“, že se lidé „dohodli vzájemně nečinit bezpráví a nemuset je tudíž ani snášet. A proto si prý potom lidé začali dávat zákony a navzájem uzavírat smlouvy a nazývat příkaz takto stanovený, zákonným a spravedlivým.“¹²³ Osvícencům pak smluvní teorie poskytla vizi začátku: lidé byli původně špatní (tvrdil například Thomas Hobbes), nedokonalí (tvrdil například John Locke) či dobří (tvrdil například Thomas Paine), a jsou takovými vlastně stále, a v každém případě byli svobodní. Z tohoto stavu se dostali smlouvou, která lidem zajistila bezpečnost (Hobbes), případně výhody plynoucí z kooperace (Locke), někdy jim také přinesla problémy (Paine).

Otázkou ale není pouze co lidé získali, ale též čeho se smlouvou zřekli. Podle Hobbese přenesli svobodu na suveréna. Suverén byl stvořen většinou smlouvou a nová smlouva nemůže být uzavřena, neboť by porušila starou. Každý poddaný je prostřednictvím smlouvy „autorem činů a soudů ustanoveného suveréna“. Z tohoto vyplývá, že „nemůže žádnému ze svých poddaných činit bezpráví a nesmí být žádným z nich viněn z nespravedlnosti“.¹²⁴

Podle Locka a radikálních osvícenců jsou práva nezadatelná a nezcizitelná, tudíž lidé smlouvou jen část suverenity zapůjčili k lepšímu naplnění své svobody. „Vzdát se své svobody znamená vzdát se své lidské hodnosti, svých lidských práv a dokonce i svých povinností,“ píše Rousseau v knize *O společenské smlouvě*. „Úmluva o tom, že jeden bude mít neomezenou moc a druhý bude bezmezně poslouchat, je bezpodstatná a sama sobě odporující.“¹²⁵ Proto

mají lidé právo smlouvu se suverénem, porušujícím lidská práva, zrušit, a to i revolucí.

Ovšem již David Hume upozorňoval, že nikdy nebyl stát založen smlouvou – a kdyby byl, už by současníky tato smlouva k ničemu nezavazovala. Kant tuto tezi odmítl ne jako nepravdivou, ale jako nevhodnou, neužitečnou, nepraktickou. I když je teorie společenské smlouvy možná jen neprůkazná hypotéza, „čirá idea rozumu“, má podle Kanta svou „nezpochybnitelnou praktickou realitu: totiž zavázat zákonodárce, aby vydával své zákony tak, jak by mohly vzejít ze sjednocené vůle všeho lidu, a na každého poddaného, pokud chce být občanem, nahlížet tak, jako by byl takovou vůli spoluvytvářel“.¹²⁶ To je nesporně pravda ve smyslu osvětlení funkce teorie společenské smlouvy, neosvětluje to však původ lidských práv.

Podle smluvní teorie měli lidé v původním stavu přirozená práva. Počátky této vize jsou někdy spojovány s koncepcemi zlatého věku, většinou ale právě s přirozenoprávní teorií, která lidská práva odvozuje od božích nebo přírodních zákonů. V antické filosofii jsou zpravidla jako prapůvodci ideje viděni **sofisté**, zvláště pak Prótagorás, Gorgiás, Antifón a Kalliklés. Za otce myšlenky ideálního přirozeného práva je někdy pokládán **Platón**, nejčastěji však – do značné míry díky Tomáši Akvinskému – **Aristotelés**. Právě Aristotelés v *Etice Nikomachově* tvrdil, že přirozené právo „má všude stejnou platnost, a to nezávisle na tom, zda se to lidem líbí, nebo nelíbí“.¹²⁷

Problémem je, že vazba mezi přirozenými (přírodním či božím) zákony a lidskými právy, kterou vykreslili zastánci smluvní teorie, není průkazná. Například Hobbes jako most mezi původním stavem a zákonem použil rozum: přirozené právo jako *jus naturale* v jeho podání byla svévole, tedy „svoboda každého člověka uplatňovat svou moc jak sám chce, zachování vlastní přirozenosti, to znamená svého

vlastního života“. Zákon přírody, *lex naturalis*, pak definoval jako „předpis neboli obecné pravidlo objevené rozumem, které člověku zakazuje dělat to, co ničí jeho život nebo ho zbavuje prostředků, nezbytných k jeho zachování“. Pak „PRÁVO spočívá ve svobodě jednat, nebo se zdržet, zatímco ZÁKON určuje a zavazuje k jednomu z nich“. „Zákon a právo se tedy liší stejně jako závazek a svoboda, které jsou v jedné a téže věci neslučitelné.“¹²⁸ Jenže takto Hobbes rozumem odvodil potřebu absolutní monarchie, ale Muhammad ibn Abd al-Vahháb potřebu šarií, zatímco Marx komunismus.

V osvícenské podobě zdrojů lidských práv se základním tématem stala filosofická antropologie: **lidská práva dostala podobu neměnné, univerzální a nezcizitelné kvality člověka**. Přírozenoprávní teorie pak pracovala s deduktivní metodou, která **lidská práva vnímá jako sebezdůvodňující axióm, z něhož měl být odvozen spravedlivý či rozumný společenský systém**. Při srovnání této koncepce s teologickou lze nalézt shodné rysy v neprůkaznosti původu lidských práv. Navíc se uvedená **ahistoričnost prohlubuje spojením s individualismem**, neboť vznik lidských práv se programově předsouvá před vznik společnosti.

Boží záměr

„Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni rovni, že jsou nadáni Stvořitelem určitými nezcizitelnými Právy,“ praví *Deklarace nezávislosti USA*. Pak ale *Deklarace nezávislosti* od dovolávání se božího záměru ustupuje. Z hlediska dějin politické filosofie jsou v křesťanském světě nejvýznačnějšími představiteli tohoto pojetí **Augustin z Hippo (354-430) a Tomáš Akvinský (1225-1274)**.

Přírozená práva jsou v Augustinově učení teologizována zvláštním výkladem stoické koncepce. Racionalismus stoiků byl změněn na biblickou boží vůli, ovšem přírozený zákon zůstal: jak praví *List Římanům*, „Jestliže národy, které nemají zákon, samy od sebe činí to, co zákon žádá, pak jsou samy

sobě zákonem... Tím ukazují, že to, co zákon požaduje, mají napsáno ve svém srdci, jak dosvědčuje jejich svědomí“ (Ř, 2:14-15). A tak se **z přírodního zákona stal zákon morální**, v případě Augustina totožný s *Desaterem*. Zrodilo se též poznání, že existuje **rozdíl mezi morálkou a pozitivním právem**. „Stát byl zcivilněn,“ píše Božena Komárková. „Ztratil posvátnost inkarnace božského řádu.“¹²⁹ **Člověk byl osvobozen od konformity vůči státu, ale byl podřízen bohu, přesněji řečeno církevnímu výkladu Bible.**

V tomismu jsou práva ve společnosti **neustále se měnící konkretizací stálých přirozených práv**. Přirozené právo je pak pokládáno za projev věčného práva. **Věčné právo Tomáš chápal jako souhrn pravidel božského řízení světa**, která jsou téměř totožná s idejemi, obsaženými v božské mysli. Řízení se přirozenými zákony je lidský způsob účasti na věčném zákoně. Tomášova základní představa o smyslu lidského života je – obdobně jako u Augustina – však spojená s hledáním boha a přípravou na posmrtný život. Tato skutečnost ukazuje na druhořadost tematiky práv člověka v pozemském životě, tedy také v politické filosofii.

Představa Tomáše Akvinského názorně ukazuje úskalí této koncepce. Předně se v tomto pojetí stává klíčovou otázkou problém **darovanosti práv**. Ukazuje se totiž lidskými silami nezajistitelná záruka naplňování těchto práv. Dalším velkým problémem tohoto pojetí je **neprokazatelnost vzniku lidských práv**. Praktickým nebezpečím vize božího zdroje lidských práv se stává riziko, že představa božího záměru může být vztažena na kterékoliv společenské uspořádání a myšlenka lidských práv se tak změní na ideologickou apologetiku status quo. **Vize božského záměru totiž neřeší otázku, proč v průběhu lidských dějin byla lidská práva tak často porušována.**

Pro řadu autorů je však **vlastní počátek lidských práv v kalvínské reformaci**, tedy v 16. století. Tam se prý

člověk zbavil závislosti na církvi – podle některých teoretiků i symbiózy s antickou filosofií – a **své poslání začal každý jednotlivec zvlášť bezprostředně odvozovat z biblických textů**. Došlo k novému chápání smluvní teorie, neboť samotný Izrael byl výsledkem smlouvy s Bohem. Velmi často zdůrazňovaná teze, že osvobození náboženství od závislosti na církvi je cestou k individualismu a lidským právům, je ale příliš křesťansko-centrická. Kdyby to ale bylo možné bez potřeby protágorovského posunu k člověku jako míry všech věcí, vedla by nejkratší cesta k lidským právům v evropské oblasti přes islám.

Počátky těchto proměn nejsou u kalvinistů a jejich následovníků z nejrůznějších denominací, už ale v pozoruhodném traktátu **Marsilia z Padovy** (asi 1275-1342) *Defensor pacis* (*Obránce míru*, 1324). V něm tento italský učenec vracející se k Aristotelovi nejen hájil **oddělení světské a církevní moci**. Stál u kolébky **vizí o suverenitě státu a formuloval počátky představ o občanské společnosti jako podmínky pozemského štěstí** bez jakéhokoliv zasahování církve.

Spolu s růstem vlivu konzervativní sociálně politické filosofie roste i význam představy o tom, že vlastní počátek ideje lidských práv je v židovsko-křesťanské tradici. Z historického hlediska se však jeví jako nesporné, že **období největšího vlivu náboženství na politiku bylo značně necitlivé k lidským právům**. Jak upozorňuje Arthur Schlesinger, Jr., právě „náboženské období“ v dějinách odporuje dnešní představě lidských práv „nejen svým smířením s chudobou, nerovností a násilím, ale i svou oddaností otroctví, mučení, válečným zvěrstvům a genocidě“.¹³⁰ Ideu lidských práv sice postupně vstřebala i mnohá náboženství, ale první dokumenty dovolávající se lidských práv byly psány politickými, nikoliv náboženskými vůdci. Idea lidských práv chyběla v katolické sociální doktríně až do poloviny 20. století.

Křesťanské úvahy o božím právu se nestaly základem koncepce lidských práv. Skutečným **pokusem spojit původ lidských práv s bohem představují až islámské dokumenty** z druhé poloviny 20. století. Příkladem může být *Univerzální muslimská deklaráce lidských práv* (1981), v jejímž úvodu lze nalézt větu, že „islám dal lidstvu ideální kodex lidských práv před čtrnácti stoletími“. Důležitější krok na této cestě však představuje prohlášení islámských států, známé jako **Káhirská deklaráce lidských práv v islámu** (1990). Výchozí osvícenské dokumenty jako je *Deklarace nezávislosti USA* či *Deklarace práv člověka a občana* obsahují odvolání na Stvořitele jen jako dobový kolorit a *Všeobecná deklaráce* či *Mezinárodní pakty* vůbec takovýto odkaz neobsahují. **Káhirská deklaráce se však třikrát v preambuli odvolává na Alláha a patnáctkrát je v celém textu zdůrazněna šaría.**

Ukázku promíchání demokratické ideologie a islámské tradice může přiblížit *Ústava Irácké republiky*, schválená v okupované zemi referendem roku 2005. Ta v čl. 1 charakterizuje Irák jako „federální, nezávislý a plně suverénní stát, v němž je systém vládnutí republikánský, reprezentativní, parlamentní a demokratický“. V následujícím článku pak upřesňuje, že „islám je oficiálním náboženstvím státu a základním zdrojem legislativy“. To mimo jiné znamená, že „nemůže být přijatý žádný zákon, který je v rozporu s ustanovenými zásadami islámu.“

Lidská práva jako iluze

Na řadu logických i politických problémů spojených s ideou vrozených, univerzálních a nezadatelných lidských práv poukazovali mnozí autoři už v dobách osvícenství. Někteří dokonce varovali, že **koncepce lidských práv je nebezpečný nesmysl**. Jak prohlásil Jean Denis Lanjuinais, jenž v roce 1795 předsedal Konventu, „jestliže říkáte, že všichni lidé jsou si rovni ve svých právech, vyzýváte ke vzpouře

proti Ústavě ty, jimž jste odmítli nebo odňali vykonávání občanských práv v zájmu bezpečnosti celku“.¹³¹

Po konzervativní kritice východisek Velké francouzské revoluce z pera Edmunda Burka nastoupil s kritikou lidsko-právních idejí i rodící se liberalismus. Nejvýraznějším nositelem této kritiky byly **utilitarismus a právní pozitivismus**.

Podle **Jeremy Benthama** (1748-1832), který představoval most mezi osvícenstvím a liberalismem, je **koncepte lidských práv nebezpečnou revoluční výzvou**, neboť učení o právech, předcházejících vzniku státu, znamená nebezpečí anarchie a neposlušnosti. „Právo je dítětem zákona,“ napsal Bentham. „Z reálných zákonů vycházejí reálná práva, ale z imaginárního zákona, ze »zákona přírody«, vycházejí imaginární práva... Přirozené právo je jednoduše nonsens...“¹³² Pro Benthama byla nezadatelná přirozená práva prostě „nesmysl na chůdách“. Až do poloviny 20. století pak utilitaristé bojovali proti ideji přirozených či lidských práv.

Podle těchto koncepcí **neexistuje jiné právo než to, které je obsaženo ve státě vyhlášené a silou státu garantované zákonné normě**. To je teze, jejíž kořeny lze hledat u sofistů. **John Austin** (1790-1859), zakladatel britské **pozitivisticko-právní teorie**, tvrdil, že **neexistuje jiné právo než zákon, neboť není práva mimo moc zajistit předmět práva**. Za výchozí bod Austin pokládal moc: ta je prý zdrojem příkazu, příkaz je ztělesněn v zákoně, ze zákona je odvozena povinnost a teprve povinnost je pramenem práva.

Pozoruhodné je, že také **František Ladislav Rieger** při již vzpomínané obhajobě základních práv občanů na říšském sněmu v roce 1849 zastával obdobné stanovisko – ovšem s odlišnými závěry. Podle jeho argumentace, která v úvodu navazuje na Hobbese, v závěru pak na Locka, „právo vrozené není ničím více, než obrazným výrazem... Právo osobní svobody ve stavu prvotním jest neobmezené či chcete-li, přímo bezmezné, protože neuznává mezí, ale právě proto

jest i nekonečně obmezené, protože to samé bezuzdné právo má každý jiný, a tudíž rozhoduje tu jen násilí. Ve stavu prvotním jest každý nepřítelem každého; nikdo nepoživá bezpečnosti, lidé žijí vedle sebe takorča ve stavu válečném, jako v přírodě zvířata, kteráž se navzájem pronásledují a požírají... A násilí není právem," upozorňoval Rieger.

Podle Riegera je teze, že stát má hájit vrozená práva, „pouhá *petitio principii*“, tedy věc zásady, názoru. „Původ veškeré moci, veškerého panství, pokud je po právu, spočívá jedině ve vůli svobodného člověka a spočívá také ve státě jen ve vůli svobodných národů, která se původně projevila buď ve svobodné volbě anebo v mlčenlivém uznávání za vůdce toho, kdo se osvědčil v radě nejmoudřejším, v boji nejstatečnějším. Moc, pánové, není důvodem práva...“ A v souvislosti s hrozbou rozehnutí říšského sněmu císařem neváhal dodat: „My pak stále budeme nositi revoluci v srdcích svých.“¹³³

Hans Kelsen (1881-1973), v Praze narozený rakouský právní teoretik a otec **normativní teorie práva**, odmítal představu přirozeného práva jako dualistickou koncepci, která kromě reálně existujícího práva viděla ještě právo ideální. Idealistické přirozenoprávní učení prý předpokládá, že vedle či dokonce nad reálným – tj. pozitivním – právem, ustanoveným lidským činem, je ještě jakési dokonalejší, spravedlivé právo.

Podle Kelsena **přirozené právo není vydedukováno z přírody, ale je naopak subjektivním hodnotícím soudem, který přívrženci přirozenoprávní koncepce do přírody promítají**. Realisté však prý vidí pouze pozitivní právo, nehledají jeho žádný vnější původ, omezují se na jeho popis a strukturální analýzu. A tak pro mnohé obhájce právního pozitivismu jsou lidská práva pouze mystickými silami či pouty, „které existují, právě tak jako duchové, pouze v té podobě, v jaké v ně lidé věří“.¹³⁴

Lidská práva jako samozřejmost

Nové deklarace, které by v osvícenském duchu hovořily o nezadatelných, nezcizitelných a univerzálních právech, se dnes již téměř nevyskytují. Filosofické disputace byly do značné míry nahrazeny podivným právním a historickým pozitivismem. V pozadí není pouze problém spojený s rozporem mezi teorií a praxí, ale i obtížné a nedokončené hledání shody ve filosofických základech ideje lidských práv v odlišných kulturních okruzích planety.

A tak **vznešené formulace o původu a povaze práv člověka nahradila vize samozřejmosti lidských práv**. *Charta OSN* uvádí, že „lid spojených národů“ je odhodlán „prohlásit znovu svou víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti, v rovná práva mužů i žen a národů velkých i malých“. Podle *Všeobecné deklarace* „uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě“. *Mezinárodní pakty* pak s odvoláním na *Chartu OSN* hovoří o tom, že „uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě“ přičemž smluvní strany uznávají, že „tato práva se odvozují od přirozené důstojnosti lidské osobnosti“.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (1950) Rady Evropy se prostě odvolává na *Všeobecnou deklaraci*. *Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě* (1975) hovoří o lidských právech bez potřeby jejich význam jakkoliv osvětlit. Na konferenci o lidských právech přijatá *Vídeňská deklarace a akční program* (1993) hovoří o tom, že „univerzální povaha těchto práv a svobod je mimo pochyby“ (*beyond question*; čl. 1), přičemž ovšem „všechna lidská práva jsou univerzální, nedělitelná a vzájemně závislá a propojená“ (čl. 5).

Listina základních práv Evropské unie (2000) pak přímo propadá právnímu pozitivismu a vyvozuje své odůvodnění z právních dokumentů: podle preambule „potvrzuje tato listina práva, která vyplývají především z ústavních tradic a mezinárodních závazků společných členským státům, z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, ze sociálních chart přijatých Unií a Radou Evropy a z judikatury Soudního dvora Evropské unie a Evropského soudu pro lidská práva“. **Přirozenoprávní koncepci vystřídalo zvláštní pozitivisticko-právní pojetí:** odvození normy od norem předcházejících bez zdůvodnění.

Existují samozřejmě výjimky, jako například **česko-slovenská Listina základních práv a svobod** (federální zákon číslo 23/1991 Sb.; opakovaně byla vyhlášena formou usnesení Předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb.; platí na Slovensku, z větší části začleněna i do *Ústavy SR*). Ta v preambuli hovoří o tom, že se Federální shromáždění na *Listině základních práv* usneslo, „uznávajíc neporušitelnost přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanost zákona, navazujíc na obecně sdílené hodnoty lidství“. Otázku, co jsou to „přirozená práva“ a kdo uznává „obecně sdílené hodnoty lidství“, *Listina* neřeší.

Téma původu lidských práv bylo zatlačeno do pozadí zdůrazněním významu – tezí, že bez uznání práv není spravedlnost. Takto však nebyl odstraněn výchozí problém daný tím, že ne všichni obhájci lidských práv chápou původ lidských práv, jejich obsah a realizovatelnost stejně. Natož pak odpůrci ideje lidských práv. A je zde ještě jedna důležitá otázka: jsou-li lidská práva ztotožněna se zákonnými normami, co je to zákon?

Povaha zákona

Ne vždy lze u autorů rozpoznat a odlišit, zda se domnívají, že lidský zákon byl odvozen od božího či přirozeného rozumem vladaře, nebo smlouvou. Pro osvícence to byla

smlouva, která zakládala zákon. Ten byl v době psaní právních dokumentů o lidských právech chápán jako **limit svobody jedince, včetně vladaře či úředníka, při ochraně práv jiného občana a společnosti.** Hledání hranic svobody tak bylo spojeno s **představou vzájemnosti či reciprocity, vyjádřené formou zákona.**

„Svoboda spočívá v tom, že každý může činit vše, co neškodí druhému,“ praví čl. 4 *Deklarace práv člověka a občana* (1789). „Proto výkon přirozených práv každého člověka nemá jiné meze než ty, které zajišťují ostatním členům společnosti užívání týchž práv. Tyto meze mohou být ustanoveny pouze zákonem.“ V tomto prvním znění *Deklarace* lze nalézt i slavnou tezi „nikomu nemůže být bráněno v tom, co není zakázáno zákonem“ (čl. 5). Občanská svoboda je v tomto znění vymezena jako právo dělat vše, čím není způsobována újma jiným. **Obsah svobody byl vymezen sociálním vztahem.**

Výkon přirozených práv byl omezován pouze potřebou zabezpečit každému jinému člověku užívání týchž práv, a toto omezení může stanovit pouze zákon. Nikdo nemůže být obžalován pro své názory – za předpokladu, že nenarušuje zákonem stanovený pořádek. Každý občan může říkat, psát a publikovat své názory – za předpokladu, že nebude zneužívat této svobody k narušování zákonů. Zákon má zajistit svobodu, chránit společnost a jedince proti útlaku ze strany vládnoucích. Je zde formulována zásada, že suverenitu lidu nelze zajistit, jestliže hranice vládní moci nejsou pevně stanoveny zákonem nebo když není zajištěna odpovědnost úředníků.

V termidorském pojetí *Deklarace práv a povinností* zákon ztrácí charakter odrazu přirozené spravedlnosti nebo Obecné vůle. Je zúžen na „obecnou vůli, vyjádřenou většinou občanů nebo jejich představitelů“ (čl. 6). I takto se ro-

dilo pozitivistické pojetí práva, odtržené od nějakých obecnějších příkazů či norem.

Podle pozitivistické koncepce je právo totožné se soubohem norem vyhlášených státem, tedy se zákony. Nebezpečným důsledkem takového pojetí se může stát, že se **filosofie práva změnila na apologetiku zákonů a aktuálních společenských vztahů. Není-li jiné právo než to, které se může opírat o sílu státu, pak lze jako právní stát chápat i nacistické Německo, dodržující zrušené rasové Norimberské zákony nebo JAR s někdejšími apartheidem.** Člověk je pak ale ztotožněn s občanem totalitního státu, což je popřením myšlenky lidských práv.

Sociální tvořivost zákona

Positivistická kritika ideje lidských práv právem upozorňuje, že vize lidských práv může být velmi vzdálená od života. I mezi dobře míněnými normami lidských práv a sociální raritou jsou vždy mezistupně či postupové kroky. Tak například mezi *Všeobecnou deklarací* a skutečným naplňováním lidských práv stojí hned tři hlavní mezistupně:

- Deklaraci bylo nutné **dát podobu mezinárodní právně závazné normy.** Tento krok byl učiněn přijetím a ratifikací *Mezinárodního paktu o občanských a politických právech* a *Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech*. U některých deklarací byl postup odlišný: například *Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia* byla též přijata jako rezoluce Valného shromáždění OSN (rezoluce 260 z roku 1948), avšak následně prošla ratifikací a vstoupila v platnost jako mezinárodní smlouva (1951).
- Závažným problémem je **začlenění mezinárodních smluv do vnitrostátního práva.** Trvalo například téměř deset let, než byl *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech* ratifikován dostatečným počtem zemí a mohl vstoupit v platnost. I pak je nezá-

vazný pro státy, které jej neratifikovaly: například USA tento pakt podepsaly v roce 1977, ale dodnes ho neratifikovaly. Obdobné problémy jsou spojeny i s celou řadou dalších mezinárodních úmluv o lidských právech.

- Nejobtížnějším krokem při naplňování lidských práv, vymezených mezinárodními deklaracemi či zákony státu, je **reálná existence sociálních podmínek jejich zajištění**. Právní norma má omezenou sociálně tvořivou sílu. Například podle čl. 11 *Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech* má každý právo na „dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek“. Jak naplnit toto právo například v Súdánu? Realizovat *Všeobecnou deklaraci lidských práv* tak, aby její principy ovlivňovaly život všech jedinců – to předpokládá vytvořit nejen právní, ale i politické, ekonomické, sociálně-psychologické a mravní předpoklady ve společnosti.

Univerzalita versus kultura

Velkým tématem diskusí o lidských právech je otázka, zda kulturní okruhy mohou určovat povahu lidských práv. Řečeno jinak, **zda jsou lidská práva univerzální, nebo se liší podle specifických tradic**. Toto téma se projevuje v dvojí podobě. Především v oblasti Asie, která jako jediný region nepřijala vlastní mezistátní kodex lidských práv. Je tomu tak, přestože v této oblasti existuje celá řada mezinárodních organizací, které by tak mohly učinit. Druhým problémem jsou přijaté islámské dokumenty, které se jeví natolik odlišné, že se zdají být mimo kontext lidských práv.

Mezinárodní konference v thajském Bangkoku v roce 1993 byla podle některých autorů první oficiální manifestací kulturních rozdílů v chápání lidských práv. Byla to asijská regionální konference, která se sešla v rámci příprav na vídeňskou celosvětovou konferenci o lidských právech v témže roce. **Bangkokská deklarace** hned v preambuli připomíná

ná nejen význam „univerzality, objektivitu a nedělitelnosti lidských práv“, ale i potřebu jejich prosazování prostřednictvím „kooperace a konsensu, ne konfrontace a vnucování neslučitelných hodnot“. Zároveň zdůrazňuje zásady „respektu ke státní suverenitě, teritoriální integritě a nezasa-hování do vnitřních záležitostí států“. Připomíná rovněž „vzájemnou propojenost a neoddělitelnost ekonomických, sociálních, občanských a politických práv a vnitřní spojení mezi rozvojem, demokracií, univerzálním užíváním lidských práv a sociální spravedlnost“.

V islámském světě přijaté dokumenty o lidských právech se povětšinou snaží zachovat dikci *Všeobecné deklarace i Mezinárodních paktů*, **připojují ale kulturní specifika, pojatá jako náboženská exkluzivita**. Pro řadu muslimských věřících je *Všeobecná deklarace lidských práv*, řečeno slovy Saida Rajaie-Khorassaniho, íránského zástupce v OSN (1981), „sekulárním chápáním židovsko-křesťanské tradice“. Pravdou je, že počátky **současného pojetí lidských práv jsou spojeny s osvícenským racionalismem, zatímco islámské dokumenty o lidských právech jsou odvozovány od Koránu**.

Univerzální muslimská deklarace lidských práv (1981), přijatá pařížskou a londýnskou Islámskou radou, má na začátku úvodu motto: „Toto je jasné vysvětlení lidem i vedení a varování bohabojným“ (Korán, Rod 'Imránův, 3:138). Mottem vlastního textu pak je další citát: „Lidé, věru jsme vás stvořili z muže a ženy a učinili jsme vás národy a kmeny, abyste se vzájemně poznali. Avšak nejvznešenější z vás před Bohem je ten, kdo je nejbohabojnější – a Bůh je vševědoucí a dobře zpravený“ (Korán, Komnaty, 49:13). *Univerzální muslimská deklarace* obsahuje ale také příkaz pro všechny muslimy k náboženské toleranci (čl. XII odst. e).

Káhírská deklarace lidských práv v islámu (1990) představuje zásadní vybočení z univerzalistického pojetí lidských práv tím, že jednu tradici a víru pokládá za nadřaze-

nou ostatním. Přestože obsahuje celou řadu tezí plně korespondujících se *Všeobecnou deklarací*, kontext je zcela jiný: Bůh daroval život a tím i práva.

Tradice je v souvislosti s islámem spojována především s **postavením žen**. Texty citovaných dokumentů ale nehovoří o podřízenosti ženy. *Káhirská deklarace* v čl. 6 odst. (A) uvádí, že „žena je rovna muži v lidské důstojnosti, má svá vlastní zvláštní práva a povinnosti a svoji vlastní občanskou identitu, finanční nezávislost a právo ponechat si své jméno a rodinu“. Také podle *Arabské charty* jsou si muži a ženy rovni z hlediska lidské důstojnosti, práv a povinností. Zároveň *Arabská charta* dodává, že to platí „uvnitř rámce pozitivní diskriminace, zřízené ve prospěch žen islámskou šarií, dalšími božími právy a platným právem a zákonnými nástroji“ (čl. 3. odst. 3).

Káhirská deklarace ovšem „odpovědnost za udržení a blahobyt rodiny“ ukládá manželovi (odst. B). To by bylo možné pokládat za kulturní zvláštnost. Čl. 5 odst. (A) ale uvádí, že „muži a ženy mají právo na manželství a žádná omezení vyplývající z rasy, barvy pleti či národnosti jim nemohou bránit ve využití tohoto práva“ – což je věta, která naznačuje, že výkonu tohoto práva může bránit náboženské přesvědčení.

Základ vybočení islámských dokumentů o lidských právech z univerzalizmu tvoří pojetí zákona. Například *Káhirská deklarace* v čl. 19 uvádí, že „všechny osoby jsou si před zákonem rovny bez rozdílu mezi vládce a ovládanými“, což odpovídá dikci *Všeobecné deklarace*. V odstavci (D) je ale obsažena konkretizace: „Nesmí být žádný zločin a trest s výjimkou stanovenou v šarií“. Čl. 24 obdobně konstatuje, že „všechna práva a všechny svobody stanovené touto deklarací se řídí islámským právem šaría“. V tomto pojetí „šaría dominuje nad všemi závaznými normami mezinárodního práva“.¹³⁵

Tam, kde výkon práv a svobod v ostatních mezinárodních lidskoprávních dokumentech ohraničuje zákon – ať již jde o právo na život, na svobodu slova, obsazování veřejných funkcí – v islámských dokumentech meze stanovuje šaría. Problém není pouze v tom, že některé tresty stanovené v šarii jsou archaické a z hlediska jiných současných civilizací barbarské. **Zákon je lidský čin a jako takový je nedokonalý a změnitelný. Šaría je tvořena náboženským právem odvozeným z posvátných textů, které nemohou být člověkem měněny.**

Jestliže osvícenství hledalo lidská práva prostřednictvím rozumu, pozitivismus je vidí v právních normách, islám je nachází ve sdělení boha. Posvátné texty obsahují povinnosti jedince, rodiny a muslimského společenství při vytváření trvalého uspořádání podle božího záměru.

Problematickostí islámského pojetí lidských práv vynikne při porovnání s osvícenskými koncepcemi zákona. Rozdíl není v tom, že by práva byla odtržena od povinností. Paine v knize *Práva člověka* napsal, že při projednávání první deklarace za Velké francouzské revoluce byl podán návrh na začlenění povinností. To byl podle tohoto radikálního osvícence požadavek vyplývající z nepochopení: „Deklarace práv je z druhé strany deklarácí povinností. To, co je mým právem jako člověka, je i právem druhého; a je tedy mojí povinností toto právo nejen vlastnit, ale i zaručovat.“¹³⁶

Rozdíl přesně vyjadřuje druhé znění *Deklarace práv člověka a občana*. Uvádí, že zákon může předepisovat pouze to, co je spravedlivé a užitečné společnosti. Zároveň v článku 28 dodává, že „lid má vždy právo revidovat, reformovat a měnit ústavu. Žádná generace nesmí podřizovat svým zákonům budoucí generace.“

Nejen zákony, ale i představa lidských práv podléhá změně, protože jejich pojetí i „paragrafované znění“ je dílem nedokonalého člověka v měnících se sociálních pod-

mínkách. To se týká i všech autorit, formujících teorii lidských práv. V *Základních zákonech Karolíny* (1669), na jejichž textaci se podílel jeden z otců koncepce lidských práv, John Locke, lze nalézt článek CX, podle něhož „každý svobodný muž Karolíny musí mít absolutní moc a autoritu nad svými černošskými otroky“.¹³⁷ Ani Kantovo pojetí povahy vztahů bílé, žluté, černé a měděné rasy z jeho *Antropologie v pragmatickém ohledu* (1798) neodpovídá dnešnímu chápání lidských práv.

Obecně platí, že představa božího či přírodního původu lidských práv neumožňuje nalézt zdroje proměn představ o lidských právech, ani mechanismy jejich materiálního naplnění. Kde by bylo při tomto pojetí právo na život u stamiliónů lidí, kteří zahynuli v tisících válkách formujících dějiny? **Kde je právo na život u dvou desítek tisíc lidí, kteří právě dnes zemřeli hladem nebo na léčitelné choroby?** Kde je právo na práci u nezaměstnaných a jak je to s naplňováním práva na kulturní bydlení?

Opačným příkladem může být právo na základní vzdělání, které je obsaženo v téměř všech deklaracích: jak by je bylo možné zajistit či alespoň zformulovat ve středověku? V původních deklaracích také nebylo možné nalézt právo na kvalitní životní prostředí, trvalý rozvoj, ale ani na imigraci, azyl a podobně.

Nebo jinak: upadne-li člověk do otroctví, ztratil svobodu. Domnívat se, že mu svoboda „nezcizitelně a nezadatelně“ zůstala, je abstrakce, popírající krutou realitu života; tvrdit, že přestal být člověkem a stal se věcí, je popřením podstaty člověka. **Otrokův vztah ke svobodě je lidsky trvalý jen jako humanisty odůvodněný nárok.**

REÁLNÁ UTOPIE

Existenci přirozených, nezadatelných a nezcizitelných práv člověka nezpochybňují jen historie a současnost lidského rodu, ale i samotné dějiny této ideje. V průběhu jejího formování a vývoje lze totiž zaznamenat čtyři hlavní etapy s odlišným obsahem a vyzněním.

- **Normy proti svévoli a krutosti.** Od *Chamurappiho zákoníku* přes *Magnu chartu* po řadu dnešních zákonů se objevovaly normy a úvahy, které hledaly spravedlnost. A to ne vždy pod tlakem okolností. Ve všech časových obdobích dějin a ve všech kulturách se vyskytovali vladaři jako Kýros či Ašóka s hlubší než obvyklou empatií či s porozuměním pro význam sociální harmonie. Avšak **před 17. stoletím se v žádném civilizačním okruhu neobjevila ucelená koncepce lidských práv.**
- **Koncepce lidských práv.** Humanismus a osvícenství se svým antropocentriem a obratem od ontologie k etice otevřely cestu k vizi lidských práv. Předosvícenské smlouvy jako *Magna charta* byly dohodou mezi panovníkem a stavy, tedy uvnitř vládnoucí vrstvy; upravovaly způsob vládnutí, čímž pomáhaly upevňovat feudální řád. Smlouva v osvícenském smyslu však byla dohodou všech lidí nadaných právy zakládajícími společnost i stát – a tak stanovila právo či dokonce povinnost řád měnit. Zrodil se **nový, komplexní pohled na člověka s jeho právy, která byla pojata jako přirozená, nezadatelná, nezcizitelná a univerzální, ale i snadno odvoditelná rozumem**

z lidské přirozenosti. Jednalo se o niterná práva, která nemohou být odebrána: člověku nadále patřila nezávisle na sociálních vztazích. Člověk byl víc než občan a občanské svobody pomáhaly zajistit lidská práva. Tento způsob částečně abstraktní pohled, patrný například na esejisticky pojaté *Deklaraci nezávislosti USA* (1776), zaznamenal několik proměn:

- Na počátku bylo **obecné pojetí člověka a s ním antropocentrická politická filosofie.** Mimořádně významnou roli sehrál přechod od přirozených práv, chápaných jako přírodou či bohem dané a známé už ze starověku, k vizi **základních práv, definovaných jako vlastnost člověka.** Člověk se z objektu přirozeného práva změnil na subjekt práva. Starý koncept přirozených práv požadoval pouze, aby vlády nezasahovaly do sféry svobody jednotlivce; nová **idea lidských práv pak navíc vyžaduje od vlády v případě potřeby aktivní pomoc jednotlivci.**
- Tato práva si v osvícenském pojetí zachovala **objektivitu**, tedy nezávislost na vůli lidí.
- Právo zůstalo ochranou před svévolí a krutostí, ale navíc získalo funkci **požadavku konkrétních prospěšných činů.**
- Toto právo se již neobracelo k pomazanému vladaři ustanovenému z boží vůle, pro něhož je stát vlastnictvím. **Práva se obracela vůči člověku samotnému, neboť suverénním vladařem se v této koncepci stal samosprávný člověk, národ, lid.**
- **Konkretizace lidských práv.** Už *Virginská deklarace práv* (1776) a *Deklarace práv člověka a občana* (1789) z Velké francouzské revoluce přinesly kromě obecné vize **seznam jednotlivých práv** – v prvním případě je to v 16, v druhém v 17 člancích. Začalo období „paragrafových znění“ práv. Do této vlny se v USA zapojili lidé

jako byli James Madison a Thomas Jefferson, kteří bojovali za přijetí prvních deseti dodatků, známých jako *Listina práv* (1789, platnost 1791), k *Ústavě Spojených států*. Druhé znění *Deklarace práv člověka a občana* (1793) připojilo **ke konkrétním politickým a občanským právům i konkrétní práva sociální**. Práva už nejsou zjišťována dedukcí z božích či přírodních principů, ale jsou formulována na základě možností společnosti.

- **Mezinárodní kodexy lidských práv.** Po 2. světové válce se postupně pod mezinárodní dohled dostaly rozšířené seznamy lidských práv. Objevila se i práva, která se týkají bezprostředně mezinárodního společenství: právo na mír, na sebeurčení, na kvalitní životní prostředí a podobně. Od *Všeobecné deklarace lidských práv* (1948) je patrná tendence přejít od filosofických vizí k pojetí lidských práv jako samozřejmosti. Tomuto pohybu se vzepryly některé mezinárodní úmluvy o lidských právech, jako je *Káhirská deklarace lidských práv v islámu* (1990) či *Arabská charta lidských práv* (2004, platnost 2008). Ty ovšem svojí koncepcí darovanosti lidských práv vybočují z celé lidskoprávní tradice počínající v osvícenství a náboženskou exkluzivitou popírají představu o univerzálnosti lidských práv.

Z tohoto stručného přehledu je zřejmé, že **lidská práva nejsou znakem lidské bytosti**, bez něhož by člověk nemohl existovat. **„Lidská práva“ jsou humanistickou ideou, která se zformovala v určitém stadiu civilizačního vývoje.** Ideou, která se dále vyvíjí ve vazbě na proměny sociální reality. Kdo hledá základy ideje lidských práv, najde vizi potřeb. Vědomí potřeb pak formuje zájmy jako trvalé zaměření na určitou činnost. **Lidská práva jsou humanistickým vyjádřením zájmů člověka.** Jsou **civilizací kultivovaným zájmem**, který nevzniká, jak píše Donnelly, „protože potřebujeme přežít, ale protože požadujeme důstojný život“.¹³⁸

Současné kodexy lidských práv nevznikly po 2. světové válce jen proto, že se vytvářela nová podoba globální ekonomiky a celosvětových institucí. Vznikly i proto, že různá nebezpečí, hrozící člověku, se stala předvídatelnější a ambice humanistů relativně komplexní. Dnes je mezinárodní listina práv – tedy *Všeobecná deklarace a Mezinárodní pakty* – uznávaným standardem lidských práv. Je mírou dokonalosti ostatních norem, a to jak regionálních, tak i vnitrostátních. Představuje zorný úhel, pod kterým je mezinárodním společenstvím měřena úroveň naplňování lidských práv uvnitř států. Podle některých autorů je tato listina **minimem sociálních a politických garancí, uznaných mezinárodním společenstvím jako nutná podmínka důstojného života** v současném světě.¹³⁹

Tím, že se z uvedených dokumentů vytratila vyhraněná politická filosofie, staly se tyto **úmluvy jen neúplnou manifestací morálního univerzalizmu**. Představují **dobový právní konsensus, což je jiné označení pro politický kompromis**. Navíc je tu problém kontroly plnění a prosazování úmluv. V současném globálním systému je to i nadále stát, kdo zůstává garantem práv a svobod.

Mezinárodní normy o lidských právech jsou závazkem států, který ovšem směřuje – alespoň podle platného mezinárodního práva – pouze vůči vlastním občanům. Jsou dítětem světového politického systému, kde hlavními aktéry jsou státy. Vztahují se k jednotlivcům, na které dosáhnou jen zcela výjimečně – existující režim lidských práv je nedokonalý. Scházejí instituce se skutečnými oprávněními a nástroji k prosazování přijatých závazků. Ani ty nejmocnější, jako jsou Rada bezpečnosti OSN či Mezinárodní trestní soud, nedosáhnou na velmoci, neboť ty jsou vybaveny právem veta či v případě nejsilnějších nejsou účastníky *Římského statutu*. To ovšem není chyba ideje lidských práv, ale projev aktuálního stavu civilizačního rozvoje.

V této situaci vzniká specifické napětí mezi principem suverenity státu, na kterém je postavena *Charta OSN*, a univerzalitou lidských práv. **Lidská práva jsou svou podstatou kosmopolitní**; podle této vize je **člověk více členem globální politické komunity než občan státu**. A tato komunita je víc než mezinárodní společenství, je-li vnímáno jako společenství států.

Nejasné vymezení

Současné pojetí lidských práv je produktem posledních čtyř století, ve kterých se zformulovalo jejich chápání lidských práv jako **vrozených, nezcizitelných, nezadatelných, univerzálních a konkrétních**. Tato představa vyvolává celou řadu nedorozumění, neboť v nejlepší podobě může být chápána jen jako mobilizující symbol.

- **Vrozená práva:** Jenže **člověk se plnoprávným člověkem nerodí**. Člověk se v každém zrozeném jednotlivci znovu dotváří. Jestliže se vlk jako živočich vlkem rodí, **člověk po svém zrození musí projít socializací, aby se stal *homo sapiens sapiens***. Ač má – jako vlk – sociální pud, **kulturní bytost se stává až po vstřebání civilizovaných návyků, preferencí, znalostí**. I proto dítě nemá volební právo. Jak upozorňují mnozí psychologové, „bez začlenění do společnosti a bez jejího vlivu nedojde k významnému rozvoji vyšších psychických funkcí, mezi něž patří nejen myšlení a řeč, ale také volní pozornost, logická paměť, pojmotvorné procesy a mnohé školní dovednosti“.¹⁴⁰ Mauglího vychovaného vlkem lze přijmout jako člověka, ale jen za předpokladu, že ostatní lidé nebyli vychováni vlky. Péče o invalidy je kulturní povinnost, ne samozřejmost daná zrozením. Práv daných „zrozením“ **se člověk může zříci svým jednáním v rozporu s právy ostatních lidí**, například vrah se zříká práva na svobodu.
- **Nezcizitelná práva:** Této představě lze rozumět dvojnásobem. Doslovně, že **tato práva nelze odebrat ve**

smyslu zrušit je, aniž by člověk přestal být člověkem. To by však otrok nebyl člověkem, ale věcí nebo zvířetem. Nezcizitelnost práv ve zprostředkovaném, ideovém smyslu předpokládá, že **tato práva člověku zůstávají, přestože nemá možnost je naplnit:** i otrok má právo na svobodu, i zavražděný má právo žít. Jenže když je zcizen výkon práva, je odejmuta i jeho fakticita.

- **Nezadatelná práva:** Tato idea znamená, že **člověk nemůže svá práva darovat, nebo je darem získat.** Uvedená teze platí též jen v abstrakci: reprezentativní demokracie, někdy dokonce s volným mandátem pro poslance, ukazuje, že i v zemích, které se nejvíce dovolávají lidských práv, je určité „zapůjčení“ či delegování samozřejmostí. Lze si je vzít zpět, když ovšem jsou pro to zákonem vytvořená pravidla (referendum, nové volby atd.), nebo revolucí. V prvním případě se jedná o dohodu, ne danost; v druhém případě opětovné získání práv předpokládá vítězství.
- **Univerzální práva:** Obecná, pro všechny lidi platná práva – tedy bez ohledu na čas či kulturu – jsou tehdy, když se pro to vytvoří podmínky. Kosmopolitní povaha lidských práv předpokládá, že jiná než univerzální lidská práva nemohou být.

Spor o univerzálnost

Představa univerzálnosti má, na rozdíl od vize přirozenosti, nezadatelnosti a nezcizitelnosti, bezprostřední praktický význam. **Univerzalizmus dostává svůj výraz v mezinárodním právu.** Nikoliv však v praxi: mezinárodní společenství do značné míry stále selhává při faktickém plnění katalogu lidských práv.

Idea univerzálnosti může mít trojí podobu:

- Především je to představa, že **lidská práva jsou odvoditelná z kodexů všech civilizací a tudíž ve všech kulturách okruzích akceptovatelná.** Je možné je vnímat jako

mravní prvek vlastní všem civilizačním okruhům, je jejich společným jmenovatelem. Nebo jako výsledek postupného sblížení či dokonce srůstání mravních a právních norem států a civilizací.

- V jiném pojetí je univerzálnost vnímána jako **západní, liberální výdobytek, který musí být v ostatních civilizacích prosazen rozvojem, příkladem či silou.**
- Nebo jsou dnešní představy lidských práv něco, co **přesahuje vše známé v dosavadních vizích a kodexech; jsou zárodkem nové globální politické kultury.**¹⁴¹

V první kapitole uváděné příklady ze starověku jasně ukazují, že prvky ideje lidských práv lze zachytit ve všech velkých civilizacích. Je ale zřejmé, že **vlastní idea lidských práv se zrodila na jednom místě a v jednom čase: v evropském osvícenství.** Z tohoto faktu lze odvodit dva odlišné závěry. Předně je to **vize nadřazenosti západní civilizace.** Pak je „**břemenem bílého muže**“ **prosadit tuto ideu jinde ve světě formou westernizace.**

Druhá interpretace nabízí **pohled na osvícenskou koncepci lidských práv jako na dítě moderny, ne Západu.** Tato vize je blíže pravdě, protože **umožňuje vysvětlit, proč idea lidských práv na Západě neexistovala před osvícenstvím, proč ji mnozí západní teoretici i politici popírali a popírají – a proč se ji často ani na Západě nedařilo a nedaří naplnit.** Zároveň platí: je-li idea lidských práv dítětem moderny, pak **původ lidských práv je v civilizačním procesu.**

Pohled do jiných kulturních okruhů ukazuje, že i tam – obdobně jako na Západě – existuje celá řada možností, jak se k ideji lidských práv propracovat. **Ve všech civilizačních okruzích je možné zachytit cestu od schvalování otroctví k převažujícímu konsensu o potřebě prosazovat lidská práva.** Indické kastovníctví je zcela v rozporu s morální výzvou, obsaženou v univerzalismu lidských práv. A právě z tohoto prostředí vzešel Mahátma Gándhí. Obdobně stře-

dověká povaha zákonů šaría nikterak nesnižuje velkou prestiž sociální solidarity, obsažené v povaze islámu.

Z faktu, že v různých civilizacích lze nalézt odlišné zdůvodnění či základy lidských práv, lze dospět k závěru, že **vize univerzality lidských práv nevyžaduje ani nepovzbuzuje uniformitu či homogenizaci praktik**. Radikální relativismus, tvrdící, že kultura či náboženství určuje povahu lidských práv, je nepřijatelný. Právě tak radikální univerzalismus, který tvrdí, že všechny hodnoty, spojované s ideou lidských práv, jsou univerzální bez ohledu na čas a místo, je „teoreticky nepřijatelný a prakticky nebezpečný“.¹⁴²

V obecné rovině **představa univerzálnosti v sobě zahrnuje rovná práva pro všechny**. Otázkou však je, jaká práva. Ti, kdo se domnívají, že se nemohou konkrétní vize práv lišit, měli by se podívat, jak se seznam lidských práv v oblasti západní kultury během dvou set let měnil. **Lidská práva nemají transcendentní kvalitu; je to idea mající různé historické, civilizační obsahy i formy**.

Na druhé straně asijská či islámská kritika západní společnosti obsahuje celou řadu pravdivých výtek – ať již se jedná o užívání drog, rozklad rodiny, vysokou kriminalitu, lenivost a podobně. **Svoboda je pro západní střední vrstvy až příliš často pouhé naplnění uměle vytvořených potřeb**. Také někteří západní autoři varují, že na Západě je mnohdy „rozvoj chápán jako industrializace, westernizace a ekonomický růst, ne v širším smyslu, který zahrnuje podmínky pro žití důstojného a plnohodnotného života, sociální bezpečnost a politickou participaci.“¹⁴³

Přestože jsou některé atributy liberální svobody pro jejich konzumenty téměř obecně přijatelné, výsledek je sporný. Právo na rozvod, podpora pracovní kariéry ženy, právo na přerušování těhotenství, obhajoba svobody homosexuálů, lesbiček, bisexuálů a transsexuálů stojí z jedné strany – zatímco fakt, že západní civilizace vymírá, stojí

z druhé strany. Evropská unie hlásí, že zde připadá na jednu ženu 1,51 dítěte, zatímco pro zachování civilizačního okruhu je nutné 2,11 dítěte.

Takovéto situaci se podpora lidských práv pomocí zákonných norem může pro některé muslimy, ale i konfuciánce, jevit jako další důkaz, že v západním světě selhává morálka jako povinnost. Také hinduismus a buddhismus nabízejí duchovní cíle a hodnoty, kodex ctnosti pro svobodu a sebekontrolu místo ekonomické technokracie, politické byrokracie a náboženských výstředností.

Ukázkou rozporuplnosti západní civilizace jsou množství se požadavky formulovat **práva seniorů**. Tato opodstatněná potřeba **svědčí o mravním úpadku**, ne o rozvoji ve smyslu zvyšování civilizovanosti. **Tradiční společnost vnímala stáří jako zdroj moudrosti a sociálních hodnot. Dnes postmoderní kapitalismus chápe seniory jako finanční zátěž, zdržování, plýtvání.** Proto na Západě vzniká potřeba konkretizovat a kodifikovat práva starších lidí.

Člověk a právo

Když počátkem 17. století vymezil Grotius nezcizitelná práva jako ta, „která patří k podstatě každé osoby tak, že nemohou patřit jiné“, popisoval individuální znaky osobnosti; dnešní představy lidských práv zdůrazňují to, co patří všem lidem bez ohledu na jejich osobnostní zvláštnosti. Zdůrazňuje se, že „lidská práva jsou práva, která má člověk jednoduše díky své lidskosti“. Jenže, co je to lidskost a co je to právo? Z hlediska civilizačního pojetí lidských práv:

- **Právo je odůvodněný nárok.** Je to **vědomí potřeby zajistitelné pomocí státu a společnosti.** Právo v tomto smyslu je víc než zákon, chápaný pouze jako státem přijatá norma.
- **Člověk jako takový materiálně neexistuje.** „Člověk“ je **kategorie, která vznikla abstrakcí** – zdůrazněním vybraných vlastností reálně existujících jedinců. Při tomto

myšlenkovém pochodu různé filosofické školy odlišně vidí podstatné znaky a oddělují znaky druhotné. Tak vzniká celá škála obrazů člověka: od vize neměnného člověka-měšťáka s podnikatelským egoistickým pudem až po vize stále se zdokonalujícího člověka-soudruha s kolektivistickým přesvědčením, který upřednostňuje společenské potřeby a všelidskou solidaritu.

Nic z toho, „co je nazýváno lidskými právy, nemůže být odvozeno z lidské přirozenosti“, píše John Nelson. Důvodem je skutečnost, že dispozice odvozené z pozorovatelného chování lidských bytostí jsou příliš rozdílné a konfúzní, aby umožnily koherentní zobecnění.¹⁴⁴ Problém je ale ještě mnohem složitější.

Samotná „přirozenost člověka“ je trojrozměrná: biologická, psychická a sociální. Dovolávat se pouze biologické přirozenosti znamená dostat se do Hobbesova světa války všech proti všem, kde je člověk člověku vlkem – jak o tom vyprávějí archeologové a antropologové. Chtít dohledat zdroje práv znamená hledat v psychice člověka, která je tvarována nejen jeho biologickým rozměrem, ale i sociální dimenzí, spolufurmující jeho psychiku. **Bez pojmu mravnosti nelze nalézt pojem práva.** Lidská práva nejsou nezczitelným vlastnictvím člověka od narození – ona dotvářejí člověka během dospívání. Přesněji řečeno, měla by dotvářet. I ti nejzarytější zastánci ideje přirozených práv člověka jistě uznají, že je **nutná výchova k lidským právům.**

Podle civilizační představy lidských práv je **právo jako odůvodněný nárok pojem, který se z jedné strany týká zákona, z druhé pak spravedlnosti.** V tomto světle se některé zákony mohou jevit jako neoprávněné. To se stává v případě, kdy se jedná o zákony, které jsou **zjevně v rozporu s elementárními představami spravedlnosti, nebo když jejich obsah zaostává za rozvojem společnosti.**

Spravedlivý zákon je ten, který pružně vstřebává reálné možnosti státní garance naplňování lidských práv – tedy zákon, který je dialektickou konkretizací práva. Zároveň ale **mravní soud, který je obsažen v představě spravedlnosti, nemusí být nutně vázán na reálné podmínky svého naplnění** v současnosti. Klíčovým problémem tohoto pojetí práva se stává otázka, **podle jakých kritérií lze hodnotit ten který nárok jako oprávněný.**

Sociální jedinec

Mnohé deklarace lidských práv jsou formulovány jako požadavek jedince vůči státu. To vyvolává iluzi, že jediným možným pojetím lidských práv je radikální postavení individua vůči společnosti, nad společností či mimo společnost.

Idea lidských práv nesporně zdůrazňuje autonomnost lidské osobnosti, její suverenitu v řadě mezilidských vztahů; je projevem představ o svobodné držbě. Ovšem samotná realizace této suverenity vyžaduje přenést se od ideje lidských práv k realitě jejich sociálního formování a naplnění.

Podnětný prvek pozitivistické kritiky lidských práv je obsažen v představě, že nemůže být užívání žádného práva mimo jeho sociálního uznání. Zavádějícím závěrem této teze je ale vidina zákona či moci jako jediných forem sociálního uznání. Jenže práva člověka mají i svůj mravní rozměr. **Lidská práva jsou specifickým zorným úhlem, jímž se nahlíží na spravedlnost.**

Pojetí lidských práv jako zatím nenaplněného výsledku civilizačního vývoje spojuje individualistický i kolektivistický prvek. Autonomnost lidského individua obdařeného právy je neoddelitelná od sociálního původu a existence téhož člověka. Proto je nutné vnímat lidská práva jako práva jedince, která jsou závislá na společnosti, a to přinejmenším ve čtyřech hlavních rozměrech:

- **Lidská práva jsou vztahem mezi lidmi,** jsou společenským vztahem. Lidské právo je víc než právo na nějakou

věc – je to pravidlo, podle kterého by se mělo regulovat chování mezi lidmi, a to včetně chování mezi člověkem a institucí. I **vlastnické právo jedince je sociální vztah**: je vymezením se proti možnosti užívat někým jiným něco, co je pokládáno za soukromé.

- Lidská práva jsou univerzální v tom smyslu, že se vztahují ke každé lidské osobnosti. **Nejsou právem jednotlivce, ale právem všech jednotlivců. Jako odůvodněný nárok jednotlivce existují jen za předpokladu, že je uznáno stejné právo i ostatních jedinců.** Jedná se tedy o sociální vztah mezi sobě rovnými jednotlivci se stejně hodnotnou zpětnou vazbou.
- Univerzálnost lidských práv nelze chápat jako jejich neměnnost. **Je lidským právem měnit obsah lidských práv.** Tak, jak roste v civilizačním procesu možnost naplňování lidských práv, roste zároveň i schopnost lidského ducha přesněji a nověji vymezit jejich obsah. Proto uváděné dokumenty ukazují, že od 17. století se seznam lidských práv prodlužuje.
- **Neexistuje žádná jiná záruka naplnění lidských práv než je společnost.** Garantovat naplnění lidských práv nemůže žádná legislativa sama, stát či moc, ale jen společnost jako celek se svou ekonomickou, politickou, kulturní a mravní potencií.

Ze skutečnosti, že vymezení, naplnění a garance lidských práv má mnoho aspektů, vyplývá i možnost, že se **i nejjednodušší kodex lidských práv dostane do vnitřních rozporů.** Stačí si jen postavit otázku, jak je to s lidskými právy u dětí či u duševně chorých osob, a ukáže se, že **i nejobecnější definice lidských práv nesou v sobě výjimky.** Není obtížné představit si konkrétní životní situace, kdy zápas o svobodu dostane podobu ohrožení vlastního života; kdy v praktické politice nedochází k volbě mezi dobrem a zlem, ale k hledání menšího zla a podobně. Katalog práv se rozšiřuje dál, a to

i v rozporu s absolutizací práva na život: **právo interrupce** dnes doprovází spor o **právo na důstojnou smrt**.

Protože lidská práva jsou právy všech jedinců, je nutné vidět lidské právo jako vztah, který je oboustranně spojen se závazky. Formulace „lidská práva jsou nárokem člověka vůči státu“ je pravdivá jen tehdy, když je stát vnímán jako lidská, tedy i nedokonalá instituce, ne jako něco pro člověka vnějšího. Pak je ovšem právo nárokem člověka vůči sobě samému, tedy povinností.

Společnost garantuje – či přesněji, měla by garantovat – práva už při narození. Je to však **ručení ve smyslu zálohování**: udržet si práva v jejich komplexnosti vyžaduje zasloužit si je tím, že člověk musí dbát spravedlivých zákonů, respektování lidských práv ostatních lidí. Vrah či zloděj by měli přijít o svoji svobodu. **Člověk může mít práva jako člověk jen tehdy, když se chová jako člověk** – tedy jako zvláštní sociální bytost.

Uznání lidských práv nese v sobě vždy prvek reciprocity, což může být interpretováno jako zásluhovost či projev smluvního práva: když X nerespektuje práva Y, osvobozuje tato situace Y od povinností vůči X – přičemž X a Y mohou být právě tak občané jako politické instituce. Z této situace vyplývá právo na revoluci.

Na tuto skutečnost reagují deklarace lidských práv zpravidla tím, že **hledají hranice práv jednotlivce či vymezují linii dotyku práv jedinců.** Jedině možnou **hranicí tohoto dotyku v občanském rozměru života člověka může stanovit zákon** – který však sám musí respektovat právo. V tomto smyslu je právo zdánlivě objektivní ve vztahu k zákonu, je nezávislé na vůli zákonodárce.

Naplnování lidských práv musí však ctít nejen zákon, ale i morálku, která představuje další linii dotyku práv jednotlivců. Už osvícenská koncepce spojovala práva se zákonem i morálkou. Například jakobínská *Deklarace práv*

(1793) v čl. 6 uvádí, že „svoboda je moc, která přísluší člověku jako činit to, co nepoškozuje práva ostatních; má přirozenost pro svůj princip, spravedlnost pro svá pravidla, zákon pro svou obranu; její morální hranicí je tato zásada: nečiň druhému, co nechceš, aby on činil tobě.“ To je teze, která je známá jak od Konfucia, tak i z Nového zákona – a směřuje ke Kantovu kategorickému imperativu.

Zdůrazňování spojení práv a povinností může zastřít skutečnost, že **právo není spojeno s každou povinností, či lépe řečeno s jakoukoliv a kýmkoliv vymezenou povinností**. Podle preambule *Americké deklarace práv a povinností člověka* (1948) „splnění povinností každého jedince je předpoklad práv pro všechny. Práva a povinnosti jsou vzájemně propojené v každé společenské a politické činnosti člověka. Zatímco práva zvyšují individuální svobody, povinnost vyjadřuje důstojnost této svobody“. Povinnosti v daném případě předcházejí práva, což je teze, umožňující totalitní výklad. Jenže lidská práva nelze chápat jako poslušnost ve vztahu k moci. **Povinnost není jen povinností jednotlivce vůči spravedlivému zákonu a mravnosti, ale i moci a zákona vůči jedinci a spravedlnosti.**

Hledání spravedlnosti

Největší problém liberálního pojetí lidských práv je dán výlučným akcentem na svobodu. **Svobodu lze vnímat jako primární či základní potřebu**. Tedy patřící do skupiny potřeb jako je jídlo, pití, teplo, spánek či sex. To ale znamená, že se **jedná o fyziologickou potřebu, kterou mají všichni živočichové**. Svobodný chce být i vlk. V organizovaných skupinách jako je opičí tlupa nebo lidský stát se potřeba svobody může změnit v touhu po moci, což může být nadstavba, mající podobu přání omezit svobody ostatních. Je-li pojata potřeba svobody pouze takto živočišně, mění se právní stát v dozor nad tím, aby nikdo nezpochybnil darwinistické právo silnějšího. **K základním úkolům socializace**

však patří, aby se potřeba svobody kultivovala spojením s mravností. Je nelogické usilovat o občanskou společnost bez občanských ctností.

Radikální liberálové si zprivatizovali ideu lidských práv, zavedli specifický jazyk, obrazy, příběhy. Jenže propojení konfuciánských, muslimských, „západních“ i dalších vizí lidských práv je možné jen tehdy, když jsou uznána i sociální práva. **Nelze zužovat lidská práva na práva občanská, občanskou společnost na právní stát a právo na jakýkoliv zákon.** Každá takováto redukce je ústupkem od důležitého souboru již mezinárodně kodifikovaných lidských práv, ale hlavně od samotné podstaty ideje lidských práv.

Tzv. západní, tedy povětšinou liberální pojetí lidských práv se musí vrátit k antickému chápání vztahu jedince a *polis*, obohacenému o liberální individualismus. Musí respektovat fakt, že **sociální harmonie je mnohem víc než svobodný trh.** Že lidská práva jsou pojmem, který nelze oddělit od sociální spravedlnosti. Že **sociálním rozměrem individuální svobody je rovnost.**

Každá obhajoba lidských práv v sobě musí obsahovat revoluční výzvu, tedy obhajobu práva na vzpouru proti útlaku a vykořisťování. Sociální charakter člověka znamená, že **člověk je nejen odrazem aktuálních společenských vztahů, ale i souhrnem minulých a v budoucnu možných sociálních vztahů.** Proto lidská práva sahají za rozměr zákona, **vypovídají o humanistickém potenciálu lidských dějin.**

Je marné usilovat o neměnnou nadřazenost svobody nad rovností, či naopak. **Úkolem humanistů je nekonečné hledání rovnováhy mezi rovností a svobodou, přičemž tato rovnováha je ve své konkrétnosti nestálá, rozechvělá.** Jen zřídka se dosahuje stavu, kdy svoboda jako libovůle nenarušuje rovnost, nebo kdy svobodné sebevyjádření není omežováno rovností. Vyvážení je třeba hledat tak, aby rovnováha co nejvíce odpovídala zajištění práv člověka a rozvoji

společnosti. Omezení práv, má-li být spravedlivé, musí v konečném důsledku sloužit všem – tedy i těm poškozeným v důsledku ohraničení práv. **Humanismus je úsilím o spravedlnost, tedy o konkrétní rovnováhu rovnosti a svobody.**

Schopnost empatie

I když se často oprávněně zdá, že s ideou lidských práv je v současné politice spojeno nejvíce pokrytectví, nemusí to být vždy pravda. Nebývá to vždy pouze licoměrnost. **Prosazení lidských práv vyžaduje, aby této vizi lidé trochu rozuměli, hodně jí věřili a dokázali podle ní jednat.** Tato banalita v sobě obsahuje velké téma: **dokáže člověk chápat a prosazovat lidská práva?**

Tabulka č. 8: Schéma Kohlbergovy teorie mravnosti

Úroveň I: Prekonvenční morálka	Stadium 1: Vyhýbání se trestu a nadřazená moc autorit
	Stadium 2: Individualismus, instrumentální cíle. Výměna ve světě, kde i ostatní mají své zájmy
Úroveň II: Konvenční morálka	Stadium 3: Interpersonální očekávání, vztahy a konformita. Orientace „dobrý chlapec, hezké děvče“
	Stadium 4: Právo a pořádek
Úroveň III: Postkonvenční morálka	Stadium 5: Společenská smlouva či užitečnost a individuální práva
	Stadium 6: Univerzální etické principy, lidská práva

Na tuto otázku se pokoušel odpovědět harvardský profesor **Lawrence Kohlberg** (1927-1987), který se věnoval výzkumu odlišného chápání mravního ideálu u různých lidí a v různých vývojových stádiích jednotlivce.¹⁴⁵ Z tabulky číslo 8 je zřejmé, že Kohlberg spojoval jednání řízené vizí lidských práv až se šestým, nejvyšším stadiem mravnosti.

Základem Kohlbergových výzkumů bylo tzv. Heinzovo dilema: Heinz musí rozhodnout, zda ukradne pro něho jinak nedostupný lék, který může zachránit jeho nemocnou manželku. Testovaní jedinci mají Heinzovi poradit, jak má v této rozporuplné situaci jednat. Doporučení přitom signalizuje schopnost vcítit se do Heinzových problémů, přičemž podle Kohlberga **empatie je předpokladem prožití morálního konfliktu**. Proto takovéto příběhy, v nichž na zápletku neexistuje jediná správná odpověď a kde **hledání odpovědi je spojeno s konfliktem kulturních hodnot**, mají v sobě zakódovány výpovědi o morální úrovni jedince. Toto bádání nepotvrdilo pouze, že se lidé mravně vyvíjejí. Stalo se také novým důkazem toho, že **ve společnosti existují různí lidé, s různými etikami, ale i s odlišným stupněm altruismu a egoismu**.

Zásadním problémem výzkumů tohoto typu je zjištění, že **jen velmi málo lidí se dostane na úroveň postkonvenční morálky**. Tak málo lidí dosahuje šestého stadia spojeného s politikou naplňování lidských práv, že jej Kohlberg nakonec charakterizoval jen jako **potenciální stádium**. Někteří Kohlbergovi žáci dokonce hovoří o „statistické bezvýznamnosti“ představitelů tohoto stadia v lidské populaci. Navíc se ukazuje, že **i ti, kdo dokáží uvažovat ve stadiu 6, kde je jednání podle obrazu lidských práv, budou mít problémy konzistentně sladit své činy s názory**.

V této souvislosti je **pro politiku podstatné, jak se mravnost mění v ctnost – jak se názor stává činem**. Politici vnímající svět na úrovni II chápou lidská práva zúženě, v lepším případě jako „právo a pořádek“. Pro ty, kdo patří k tak zvaným „vyšším vrstvám“ a podílejí se buď na výkonu moci, nebo náleží mezi bohatou část společnosti, se z lidských práv jako potřebné zpravidla jeví pouze ty části, které se týkají jejich osobní svobody a nějaké stability státu. **Nedostatek empatie je tak přivádí k přesvědčení, že sociální**

práva nejsou lidskými právy, že samotná svoboda je dostatečná k tomu, aby si jednotlivci vlastní usilovnou pílí zajistili sociální jistoty sami. Je to anarcho-kapitalistický návrat k vízi práv v Hobbesově přirozeném stavu.

Hodnotová výbava 6. stadia odpovídá tomu, co bylo možné nazvat **etický socialismus**. Obdobně vyzněly závěry, které uvádí Elizabeth Simpsonová s odvoláním na výzkumy z konce 60. let minulého století. Většina amerických občanů, která tehdy odvozovala své etické a politické hodnoty od etablovaných institucí, uvažovala na konvenční úrovni, což je stadium 3 a 4. „Postkonvenční myšlení na úrovni stadia 6 bylo spojeno s levicovou politickou aktivitou“.¹⁴⁶

Vezmou-li se v úvahu zmíněné výzkumy upozorňující na poměrně nízký počet lidí schopných dorůst do šestého stadia, pak **politika orientovaná na prosazování lidských práv** není pokrytecká pouze ve dvou případech:

- **Když je politický systém, ať je či není liberální, vyladen tak, že umožňuje kariéru „mravním aristokratům“**, tedy menšině lidí, která dosáhla nejvyššího, tedy šestého stadia vývoje.
- **Když mravní principy spravedlnosti mají takovou společenskou vážnost a sílu, že se jim přizpůsobují i lidé, kteří do tohoto nejvyššího stadia nedorostli**. Ať již tito lidé tvoří většinu občanů, nebo vládnoucí elitu. Příběh Leopolda II. Belgického, který se v Evropě choval jako civilizovaný konstituční monarcha a v Kongu jako barbar, ukazuje, jak nutný je tlak institucí a veřejnosti na státníky – neboť jejich útěk ke zločinné svévoli je při uvolnění prostoru možný.

Humanistická mravnost nezačíná vírou, že všichni lidé jsou dobří. Skutečná mravnost vyrůstá z poznání, že mnozí lidé jsou sobečtí a mnoho lidí musí pod tlakem sociálního prostředí sobecky jednat, neboť by jinak nepřežili; přesto však mravnost vyžaduje ctnostné sociální jednání a proka-

zování dobra. **Člověk není dokonalý, ale dokonalost člověka musí zůstat ideálem, cílem, smyslem humanistické politiky.** Mravnost není směnný obchod – mravnost je dar a vnitřní závazek svědomí.

Moderní humanismus je spojen s hledáním dokonalejšího člověka a zároveň s podmíněnou úctou k člověku nedokonalému. Politika nevylučuje jednání spojené s cíli, vymezenými šestým stadiem Kohlbergovy škály. Jsou-li ale Kohlbergovy závěry z výzkumů pravdivé, pak je takováto politika skutečně vzácná – jako jsou vzácní lidé, kteří jsou schopni uvažovat a jednat v souladu s principy tohoto vrcholného stadia.

Sociální projekt

Jsou-li dějiny skutečně civilizačním procesem, pak směřují ke stále širšímu vymezení a dokonalejším možnostem zajištění lidských práv. V civilizačním procesu samotném idea lidských práv sjednocuje morální a státní normy s humanistickou filosofií; spojením s materiálními možnostmi společnosti pak vytváří obsah důstojného bytí člověka, obraz kulturního rámce lidského bytí.

Jestliže se pod tlakem civilizačních procesů skutečně formuje jednotná planetární civilizace, pak **je potřebná nová globální politická kultura.** Je též nezbytně nutné **zdokonalovat světový režim lidských práv.** Aby se tak stalo bez velkých konfliktů, je třeba brát v úvahu, že **idea lidských práv nemusí ve světové politice vždy plnit integrační funkci.** Už řadu let státní orgány USA vydávají zprávu o porušování lidských práv ve světě, v níž kritizují čínskou vládu. Zároveň ale státní orgány Číny vydávají svoji vlastní zprávu o dodržování lidských práv, ve které viní z jejich porušování Spojené státy. **Idea lidských práv může být nástrojem konfrontace jako každá jiná idea.** Ale nemusí.

Má-li myšlenka lidských práv napomoci humanizaci vztahů ve světovém politickém systému, nesmí politika států

klást hlavní důraz na odlišnosti v jednotlivých kulturních koncepcích lidských práv. A nesmí se zapomínat na skutečnost, o které psal již Charles Montesquieu: již tehdy každý nazýval svobodou „takovou vládu, která byla v souladu s jeho zvyky a s jeho zálibami“.¹⁴⁷ Využití zájem o lidská práva ve prospěch mezinárodního společenství vyžaduje alespoň v první etapě **opírat politiku o společné obecně humanistické ideje, které jsou obsaženy ve všech mravních kodexech**. A vědomí, že **všechny kodexy lidských práv jsou nedokonalé a neúplně uskutečněné**. Takovýto přístup se však neprosazuje automaticky.

Za více než šest dekad od přijetí *Všeobecné deklarace* zůstává řada regionů nedotčena pokrokem v prosazování lidských práv. Zároveň se tváří v tvář blížícímu se geopolitickému zlomu a krizi životního způsobu západních středních vrstev zřetelně ukazuje, že **globální vývoj není nikterak spojen s automatickým a stále dokonalejším naplňováním lidských práv**.

Legislativní ukotvení lidských práv je snadné v zemích, kde s dodržováním nových zákonů není zásadní problém: buď je tam bohatý sociální stát, nebo je pojetí lidských práv zúženo na politická práva. **Jestliže se však sociální stát dostane do krize či se zkomplikuje politická situace, lidská práva bývají zúžena či prostě porušována**. Nedělo se tak pouze v Latinské Americe, kde vojenské *junty* nebraly vážně zprávy Meziamerické komise pro lidská práva při OAS.

Představa, že vývoj nepřetržitě lineárně směřuje ke stále širšímu a hlubšímu naplňování lidských práv, je neopodstatněná. Pořád existuje **možnost reversibility, tedy návratu do výchozího stavu či do méně vyzrálých podob naplňování lidských práv**. To patří k odkazu Velké francouzské revoluce i socialistické revoluce v Rusku. Nebyl to pouze revoluční teror, který znamenal ústup od výchozích ideálů lidských práv. V prvním případě představovaly zpětnou vlnu

císařství a následně restaurace Bourbonů. V druhém pak stalinské represe, byrokratismus a následný návrat k divokému kapitalismu ukázaly na klikatost cest naplnění vznesených ideálů lidských práv.

Neméně zřetelným příkladem reversibility pak je návrat části Západu do necivilizované, živočišné podoby společnosti, který představoval fašismus a nacismus. **Každý strach, ať již oprávněný nebo účelově vyvolaný, může představovat impuls k cestě zpět.** Tak tomu bylo v případě zavírání Američanů japonského původu do koncentračních táborů ve Spojených státech během 2. světové války; tak je tomu dnes v případě věznic na Guantanámu.

Idea lidských práv byla zprofanována nadužíváním oficiálními médii. To někdy vede ty, kdo se v současném uspořádání necítí spokojeni, k plošnému zpochybňování samotné myšlenky lidských práv. Pravdou je, že **ideje lidských práv se dnes často dovolávají lidé privilegovaní:** vidí v ní nástroj ochrany pro sebe výhodného uspořádání společnosti. Zdá se, že „v současném globálním řádu, kde individuum je svobodné ve smyslu předpokládané rovnosti ve směnných vztazích, teorie i praxe lidských práv jsou organizovány tak, aby podporovaly kapitalistické vztahy“.¹⁴⁸ Snad nejnárodněji se ale toto zneužívání jeví při čtení *Arabské charty lidských práv*, která parazituje jak na ideálech práv člověka, tak i na sociální solidaritě islámské komunity – a zároveň hájí nedotknutelnost feudálních režimů. Také mnohé západní deklarační plní obdobnou funkci.

Mocní a majetní mají vždy sklon pokládat každou nerovnost za přirozenou. **Humanistická výzva obsažená v ideji lidských práv je však v tom, že představu svobody zakládá na myšlence rovnosti: volá po stejných právech pro všechny jednotlivce, útočí proti jakýmkoliv privilegiím a neoprávněným výhodám.** Proto jsou lidská práva politickou koncepcí spravedlnosti.

Myšlenka lidských práv vždy vyjadřovala a bude vyjadřovat především zájmy utlačovaných a vykořisťovaných. Po jejich svobodě volá, pro ně požaduje rovnost. Jak píše Jack Donnelly, „lidská práva jsou jazykem obětí a oloupených“.¹⁴⁹ Historii ideje lidských práv si lze představit jako po celé dějiny trvající zápas proti takovému panujícímu řádu, který se snaží prosadit etické a právní představy, vyhovující pouze zájmům vládnoucích skupin.¹⁵⁰

Mobilizační síla oznamovacího způsobu „člověk má práva“ je jistě vyšší, než podmiňovacího způsobu „člověk by měl mít práva“. To však nic nemění na faktu, že **lidská práva nelze vnímat jako aktuální znak jedince – je to především projekt nové, spravedlivější globální civilizace.**

Formování a naplňování lidských práv je **jedním z rozměrů zdokonalování jak společnosti, tak i jednotlivce.** Pramenem lidských práv není bůh. Nejsou to ani práva přirozená ve smyslu „daná přírodou“ v její hmotné povaze, či samozřejmá, chápaná jako „zjevná skutečnost“. **Zdrojem práv člověka je lidská idea.** Jsou způsobem **sebezdokonalování člověka.** **Lidská práva jsou programem a strategií, opírající se o humanistickou filosofii.**

Chronologie hlavních novodobých textů a institucí týkajících se lidských práv

Přípravné dokumenty a texty	přijetí/vydání
<i>Magna charta libertatum</i> , Anglie	1215
<i>Zlatá bula uherského krále Ondřeje II.</i> , Uhry	1222
Marsilius z Padovy: <i>Defensor pacis</i>	1324
<i>Radomská konstituce (Nihil novi)</i> , Polsko	1505
<i>Jindřichovy artikuly (Articuli Henriciani)</i> , Polsko	1573
John Milton: <i>Areopagitica</i>	1644
Gerrard Winstanley: <i>Deklarace chudých utlačovaných lidí Anglie</i>	1649
John Locke: <i>Dvě pojednání o vládě</i>	1689
<i>Bill of Rights</i> , Anglie	1689
Jean Jacques Rousseau: <i>Rozprava o původu a základech nerovnosti mezi lidmi</i>	1755
Jean Jacques Rousseau: <i>O společenské smlouvě</i>	1762
Cesare Beccaria: <i>O zločinech a trestech</i>	1764
Thomas Paine: <i>Africké otroctví v Americe</i>	1775
Thomas Paine: <i>Práva člověka</i>	1791 až 1792
Olympe de Gouges: <i>Deklarace práv žen a občanek</i>	1791
Mary Wollstonecraftová: <i>Obhajoba práv žen</i>	1792
Výchozí dokumenty	
<i>Deklarace nezávislosti</i> , USA	1776
<i>Deklarace práv člověka a občana</i> , Francie	1789
<i>Listina práv</i> , USA	1789
<i>Deklarace práv člověka a občana roku I</i> , Francie	1793
<i>Haitská ústava</i>	1801
<i>Deklarace práv člověka a občana roku III</i> , Francie	1795
<i>Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu</i> , sovětské Rusko	1918
<i>Ústava SSSR</i>	1936

Hlavní globální dokumenty a instituce přijetí platnost

	přijetí	platnost
Mezinárodní organizace práce		1919
Úmluva o otroctví, Společnost národů	1926	1927
Úmluva o nucené nebo povinné práci, MOP	1930	1932
Úmluva o svobodě sdružování a ochraně práva odborově se organizovat, MOP	1948	1950
Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia, OSN	1948	1951
Všeobecná deklarace lidských práv, OSN	1948	-
Úmluva o ochraně mzdy, MOP	1949	1952
Úmluva o stejném odměňování pracujících mužů a žen za práci stejné hodnoty, MOP	1951	1953
Úmluva o právním postavení uprchlíků, OSN	1951	1954
Úmluva o politických právech žen, OSN	1952	1954
Úmluva proti diskriminaci (zaměstnání a povolání), MOP	1958	1960
Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, OSN	1966	1976
Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, OSN	1966	1976
Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, OSN	1966	1969
Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti, OSN	1968	1970
Rezoluce 1503, Ekonomická a sociální rada OSN		1970
Mezinárodní úmluva o potlačování a trestání zločinu apartheidu, OSN	1973	1976
Deklarace o ochraně všech osob před mučením a jiným krutým nelidským či ponižujícím zacházením nebo trestáním, VS OSN	1975	-
Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, KBSE	1975	-
Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, OSN	1979	1981
Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založené na náboženství nebo víře, OSN	1981	-
Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení nebo trestání, OSN	1984	1987
Deklarace práva na rozvoj, OSN	1986	-

<i>Úmluva o právech dítěte, OSN</i>	1989	1990
<i>Úmluva o ochraně práv všech migrujících pracovníků a členů jejich rodin, OSN</i>	1990	2003
<i>Deklarace o právech příslušníků národnostních či etnických, náboženských nebo jazykových menšin, OSN</i>	1992	-
<i>Římský statut Mezinárodního trestního soudu, OSN</i>	1998	2002
<i>Komisař pro lidská práva, Rada Evropy</i>		1999
<i>Deklarace o právu a povinnosti jednotlivců, skupin a orgánů společnosti podporovat a chránit všeobecně uznávaná lidská práva a základní svobody (Deklarace o ochrácích lidských práv), OSN</i>	1998	-
<i>Úmluva o ochraně a podpoře rozmanitosti kulturních projevů, UNESCO</i>	2005	2007
<i>Úmluva na ochranu všech osob před nuceným zmizením, OSN</i>	2006	2010
<i>Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, OSN</i>	2006	2008
<i>Vytvořena Rada pro lidská práva, OSN</i>		2006
<i>Deklarace práv původního obyvatelstva, OSN</i>	2007	-

Ochrana lidských práv v Evropě

	přijetí	platnost
<i>Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, Rada Evropy</i>	1950	1953
<i>Evropská komise pro lidská práva, Rada Evropy</i>		1954
<i>Evropský soud pro lidská práva, Rada Evropy</i>		1959
<i>Evropská sociální charta, Rada Evropy</i>	1961	
<i>Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, KBSE</i>		1975
<i>Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, Rada Evropy</i>	1987	1989
<i>Evropská úmluva o potlačování terorismu, Rada Evropy</i>	1977	1978
<i>Evropská dohoda o zrušení vízové povinnosti pro uprchlíky, Rada Evropy</i>	1959	1960
<i>Evropská charta místní samosprávy, Rada Evropy</i>	1985	1988
<i>Evropská charta regionálních či menšinových jazyků, Rada Evropy</i>	1992	1998

<i>Rámcová úmluva o ochraně práv národnostních menšin, Rada Evropy</i>	1995	1998
<i>Revidovaná Evropská sociální charta, Rada Evropy</i>	1996	1999
<i>Stálý Evropský soud pro lidská práva, Rada Evropy</i>		1998
<i>Komisař pro lidská práva, Rada Evropy</i>		1999
<i>Listina základních práv Evropské unie, EU</i>	2000	2009

Ochrana lidských práv v Americe

přijetí platnost

<i>Americká deklarace práv a povinností člověka, (OAS)</i>	1948	1948
<i>Meziamerická komise pro lidská práva, OAS</i>		1959
<i>Americká úmluva o lidských právech, OAS</i>	1969	1978
<i>Meziamerický soud pro lidská práva, OAS</i>		1979

Ochrana lidských práv v Africe

přijetí platnost

<i>Africká charta práv člověka a národů (tzv. Banjulská charta), Organizace africké jednoty/AU</i>	1981	1986
<i>Africká komise pro práva člověka a národů, Organizace africké jednoty /AU</i>		1986
<i>Africký soud pro práva člověka a národů, Africká unie</i>		2005
<i>Africký soudní dvůr spravedlnosti a lidských práv, Africká unie</i>		2008

Arabský svět a islámské právo

přijetí platnost

<i>Univerzální muslimská deklarace lidských práv nevládní Islámské rady</i>	1981	-
<i>Stálá arabská komise pro lidská práva, Liga arabských států</i>		1968
<i>Káhirská deklarace lidských práv v islámu, Organizace islámské konference (spolupráce)</i>	1990	-
<i>Arabská charta lidských práv, Liga arabských států</i>	2004	2008

Ochrana lidských práv v Asii

<i>Asijská charta lidských práv, nevládní Asijská komise pro lidská práva</i>	1998	-
---	------	---

Odkazy

- ¹ Amnesty International: *Universal Declaration of Human Rights: Facts and Figures* – <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT30/024/2008/en/767b0ad6-c220-11dd-96cb-158126a8c809/act300242008en.pdf>
- ² *The Millennium Development Goals Report 2010*. New York: United Nations, 2010, s. 6-7.
- ³ *Global Employment Trends 2011. The Challenge of a Jobs Recovery*. Geneva: International Labour Office, 2011, s. 12.
- ⁴ Amnesty International – <http://www.amnesty.org/en/children>
- ⁵ *UNHCR Global Trends 2010* – <http://www.unhcr.org/4dfa11499.html>
- ⁶ *World Development Report 2011. Conflict, Security, and Development*. Washington: The World Bank, 2011, s. 2.
- ⁷ Citováno podle BEITZ, Charles R.: *The Idea of Human Rights*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, s. 3.
- ⁸ KOMÁRKOVÁ, Božena: *Původ a význam lidských práv*. Praha: SPN, 1990, s. 53.
- ⁹ Viz LUDVÍKOVSKÝ, Ladislav: Předmluva. In: CICERO, Marcus Tullius: *O povinnostech*. Praha: Svoboda, 1970, s. 12
- ¹⁰ Podle WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americké moci. USA v chaotickém světě*. Praha: Slon, 2005, s. 76-77.
- ¹¹ Citováno podle ISHAY, Micheline R.: *The History of Human rights. From Ancient Times to the Globalization Era*. Berkeley: University of California Press, 2008, s. 76.
- ¹² LOCKE, John: *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 78.
- ¹³ HUNT, Lynn: *Inventing Human Rights. A History*. New York: W.W. Norton & Co., 2008, s. 34 a 33.
- ¹⁴ *Dějiny anglické literatury II*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1963, s. 83.
- ¹⁵ *Slovník světových literárních děl 2*. Praha: Odeon, 1988, s. 196.
- ¹⁶ HUNT, Lynn: *Inventing Human Rights*. Citované vydání, s. 57.
- ¹⁷ MARX, Karel, ENGELS, Bedřich: *Spisy*, sv. 16. Praha: NPL, 1965, s. 51.
- ¹⁸ *The Political Writings of Thomas Jefferson. Representative Selections*. New York: The Liberal Arts Press, 1955, s. 2.
- ¹⁹ Viz HUNT, Lynn: *Inventing Human Rights*. Citované vydání, s. 16.
- ²⁰ ČERNÝ, Jan M.: *Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848. S výklady historickými. Část I., Až do rozpuštění sněmu Kroměřížského (11. března 1848 - 7. března 1849)*. Praha: Bursík a Kohout, 1893, s. 476.

-
- ²¹ Viz VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny české politiky v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2005, s. 120-137.
- ²² ČERNÝ, Jan M.: *Boj za právo*. Citované vydání, s. 476.
- ²³ Viz CHO Ši Min: *Izbrannyje stati i reči*. Moskva: Gosizdat, 1959, s. 162.
- ²⁴ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Boulder: Westview Press, 2007, s. 23.
- ²⁵ Viz blíže ROOSEVELT, Eleanor: *The Promise of Human Rights*. In: *Foreign Affairs* 26 (April 1948), s. 470-477.
- ²⁶ O vlivu a mezích *Ústavy SSSR* viz blíže KOMÁRKOVÁ, Božena: *Původ a význam lidských práv*. Citované vydání, s. 212-214.
- ²⁷ UNESCO: *Human Rights. Comments and Interpretations* (1948) – <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001550/155042eb.pdf>
- ²⁸ HUNT, Lynn: *Inventing Human Rights. A History*. New York: W. W. Norton & Co., 2008, s. 204-205.
- ²⁹ OSN – <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/SearchByLang.aspx>
- ³⁰ Viz ISHAY, Micheline R.: *The History of Human Rights*. Citované vydání, s. 3-4 a 222-223 (upraveno).
- ³¹ BEITZ, Charles R.: *The Idea of Human Rights*. Citované vydání, s. 43.
- ³² ISHAY, Micheline R.: *The History of Human Rights*. Citované vydání, s. 223.
- ³³ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 7.
- ³⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights – <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>
- ³⁵ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 87 a 88.
- ³⁶ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 106 (zkráceno).
- ³⁷ Viz *The European Court of Human Rights in Facts And Figures*, January 2011 – http://www.echr.coe.int/nr/rdonlyres/c99ddb86-eb23-4e12-bcda-d19b63a935ad/0/faits_chiffres_en_jan2011_version_web.pdf
- ³⁸ Podle DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 95.
- ³⁹ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 106 (zkráceno).
- ⁴⁰ Viz AL-MIDANI, Mohammad Amin: *The League of Arab States and Arab Charter on Human Rights* – http://www.acihl.org/articles.htm?article_id=6
- ⁴¹ OSN, DESA NGO Branch – <http://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=list&show=25&from=list&col=&order=&searchType=simpleSearch&index=0>

-
- ⁴² Viz EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 179.
- ⁴³ *Encyclopaedia Britannica CD 2010*; heslo *colonialism, Western*.
- ⁴⁴ Tamtéž; heslo *Terror, Reign of*
- ⁴⁵ Viz ERLICHMAN, Vadim Viktorovič: *Potěři narodonaselenija v XX veke. Spravočnik*. Moskva: Ruská panorama, 2004.
- ⁴⁶ *The Thomas Jefferson Papers. Selected with Commentary by F. Donovan*. New York: Dood, Mead and Co., 1963, s. 142 (dopis W. Shortovi 3. 1. 1793).
- ⁴⁷ Viz DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 59-62 a 81.
- ⁴⁸ Tamtéž, s. 6.
- ⁴⁹ RAMCHARAN, Bertrand G.: *Contemporary Human Rights Ideas*. London, New York: Routledge, 2008, s. 139.
- ⁵⁰ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 96.
- ⁵¹ *Inaugural Address of President Jimmy Carter*. Thursday, January 20, 1977. Jimmy Carter Library and Museum – <http://www.jimmycarterlibrary.org/documents/speeches/inaugadd.phtml>
- ⁵² DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 115-116.
- ⁵³ Viz např. TOCQUEVILLE, Alexis: *Demokracie v Americe. I*. Praha: Lidové noviny, 1992, s. 246.
- ⁵⁴ Graf převzat z *The Bawdy House Provisions: Instances of U.S. Use of Military Force Abroad* – <http://bawdyhouse.wordpress.com/2011/03/25/instances-of-u-s-use-of-military-force-abroad/>
- ⁵⁵ EKRICH, Arthur A. Jr.: *Ideas, Ideals, and American Diplomacy: A History of Their Growth and Interaction*. New York: Meredith Publishing Co., 1966, s. 48.
- ⁵⁶ GRIMMETT, Richard F.: *Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2010*. Washington: Congressional Research Service, March 2011.
- ⁵⁷ Viz FISCHLIN, Daniel, NANDORFY, Martha: *The Concise Guide to Global Human Rights*. New Delhi: Oxford University Press, 2007, s. 118.
- ⁵⁸ LOMBARDO, Paul: *Eugenic Sterilization Laws*. In: *Eugenics Archive* – <http://www.eugenicsarchive.org/html/eugenics/essay8text.html>
- ⁵⁹ FISCHLIN, Daniel, NANDORFY, Martha: *The Concise Guide to Global Human Rights*. Citované vydání, s. 85.
- ⁶⁰ Viz ISHAY, Micheline R.: *The History of Human Rights*. Citované vydání, s. 96.

-
- ⁶¹ U. S. Census Bureau –
<http://www.census.gov/hhes/www/poverty/data/historical/people.html>
- ⁶² IACED: *Annual Homeless Assessment Report to Congress, 2011* –
<http://www.iaced.org/2011/06/ahar-homeless-congress-2011/>
- ⁶³ KOCHHAR, Rakesh, FRY, Richard and TAYLOR, Paul: *Wealth Gaps Rise to Record Highs Between Whites, Blacks and Hispanics*. Pew Research Center – <http://pewresearch.org/pubs/2069/housing-bubble-subprime-mortgages-hispanics-blacks-household-wealth-disparity>
- ⁶⁴ Viz International Centre for Prison Studies –
http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=all&category=wb_poprate
- ⁶⁵ FISCHLIN, Daniel, NANDORFY, Martha: *The Concise Guide to Global Human Rights*. Citované vydání, s. 132 a 149.
- ⁶⁶ WILSON, James Q.: *Jak se vládne v USA*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 293.
- ⁶⁷ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 220.
- ⁶⁸ Viz ETEMAD, Bouda: *Possessing the World: Taking the Measurements of Colonisation from the Eighteenth to the Twentieth Century*. New York: Berghahn Books, 2007.
- ⁶⁹ *Encyclopaedia Britannica CD 2010*; hesla *Congo Free State* a *Cambodia*.
- ⁷⁰ Podle DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 188-189. Upraveno.
- ⁷¹ Viz VINCENT, John: *Human Rights and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. Podle EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 11.
- ⁷² *The Costs of War since 2001: Iraq, Afghanistan, and Pakistan. Executive Summary*. Brown University's Watson Institute for International Studies, June 201, s. 4, 5 a 7.
- ⁷³ KISSINGER, Henry A.: *Potřebuje Amerika zahraniční politiku? Cesta k diplomacii pro 21. století*. Praha: BB art, 2002, s. 211 a 210.
- ⁷⁴ MORGENTHAU, Hans J.: *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Revised by K. W. Thompson. New York: A. A. Knopf, 1985, s. 277.
- ⁷⁵ KRISTOL, Irving: „*Human Rights*“: *The Hidden Agenda*. In: *The National Interest*, winter 1986/1987, s. 7-8.

-
- ⁷⁶ Viz KIRKPATRICK, Jeane J.: *Dictatorships & Double Standards*. In: Commentary, November 1979 a KIRKPATRICK, Jeane J.: *Dictatorships & Double Standards. Rationalism and Reason in Politics*. New York: AEI, Simon and Schuster Publication, 1982.
- ⁷⁷ KAGAN, Robert: *Labyrint síly a ráj slabosti. Amerika, Evropa a nový řád světa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 96.
- ⁷⁸ ARISTOTELÉS: *Politika I*. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 55 (1253^b 30) a s. 57 (1254^a 15).
- ⁷⁹ MADDISON, Angus: *The World Economy. Volume 1: A Millennial Perspective. Volume 2: Historical Statistics*. OECD Development Centre, 2006, s. 268.
- ⁸⁰ *The Thomas Jefferson Papers*. Citované vydání, s. 16.
- ⁸¹ HUNT, Lynn: *Inventing Human Rights*. Citované vydání, s. 76.
- ⁸² Tamtéž, s. 179 a 208.
- ⁸³ Citováno podle HUNT, Lynn: *Inventing Human Rights*. Citované vydání, s. 170.
- ⁸⁴ Citováno podle EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 35.
- ⁸⁵ Viz FISCHLIN, Daniel, NANDORFY, Martha: *The Concise Guide to Global Human Rights*. Citované vydání, s. 81.
- ⁸⁶ Citováno podle ISHAY, Micheline R.: *The History of Human rights*. Citované vydání s. 77.
- ⁸⁷ KONFUCIUS: *Rozpravy. Hovory a komentáře*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 163.
- ⁸⁸ Viz např. SLÁDKOVÁ, Štěpánka: *Ochrana práv menšin na konci 20. století*. In: *50 let Všeobecné deklarace lidských práv*. Praha: 1998, s. 159-164.
- ⁸⁹ Viz *Dějiny českého státu v dokumentech*. Vybral, uspořádal, komentáři a poznámkami doprovodil Z. Veselý. Praha: Nakladatelství Epoque, 2003, s. 282-285.
- ⁹⁰ MILTON, John: *Areopagetika. A speech of Mr. John Milton for the liberty of unlicensed printing to the Parliament of England*. Cambridge: The University Press, 1918, s. 7.
- ⁹¹ VOLTAIRE: *The Philosophical Dictionary*. New York: Knopf, 1924 – <http://history.hanover.edu/texts/voltaire/voltoler.html>
- ⁹² EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 19.
- ⁹³ DYKE, Vernon van: *Human Rights, The United States and World Community*. New York etc.: Oxford University Press, 1970, s. 9-10.
- ⁹⁴ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 25.

-
- ⁹⁵ ISHAY, Micheline R.: *The History of Human rights*. Citované vydání, s. 22.
- ⁹⁶ Viz tamtéž, s. 58 a 60.
- ⁹⁷ EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 80.
- ⁹⁸ ARISTOTELÉS: *Politika*. I, 2, 1253a. Praha: Rezek, 1998, s. 41.
- ⁹⁹ Viz *The Political Writings of Thomas Jefferson*. New York: The Liberal Arts Press, 1955 (úvod Edward Dumbauld), s. XXVIII - XXIX.
- ¹⁰⁰ ISHAY, Micheline R.: *The History of Human rights*. Citované vydání, s. 9-10 a 119.
- ¹⁰¹ Viz SHUE, Henry: *Basic Rights: Subsistence and Affluence in U.S. Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press, 1996, s. 51-64.
- ¹⁰² BBC: *Mandela's poverty speech* – http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4232603.stm
- ¹⁰³ *The State of Food Insecurity in the World*. FAO: Rome, 2010, s. 9, 8 a 50 a 10.
- ¹⁰⁴ OSN: *Country Profiles and International Human Development Indicators* – <http://hdr.undp.org/en/countries/>
- ¹⁰⁵ RAWLS, John: *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 48 a 23.
- ¹⁰⁶ HOBHOUSE, Leonard T.: *Liberalismus*. Bratislava: Kaligram, 2002, s. 46.
- ¹⁰⁷ LOCKE, John: *Druhé pojednání o vládě*. Citované vydání, s. 103.
- ¹⁰⁸ Viz tamtéž, s. 47-48 a PAINE, Thomas: *Aragian Justice*. In: *The American Age of Reason*. Moscow: Progress Publishers, 1977, s. 301.
- ¹⁰⁹ Viz SABOUL, Albert: *Velká francouzská revoluce*. Praha: NPL, 1964, s. 223.
- ¹¹⁰ Viz RUGGIERO, Guido de: *Dějiny evropského liberalismu*. Praha: Orbis, 1929, s. 34-36.
- ¹¹¹ ROSSITER, Clinton: *Conservatism in America*. Cambridge: Harvard University Press, 1982, s. 38.
- ¹¹² Citováno podle LAWSON, Gary, SEIDMAN, Guy: *The Constitution of Empire: Territorial Expansion and American Legal History*. New Haven: Yale University Press, 2004, s. 99.
- ¹¹³ Viz PERDUE, Theda: *The Origins of Removal and the Fate of the South-eastern Indians*. In: *Major Problems in American Foreign Relations. Documents and Essays. Volume 1: To 1920*. Edited by D. Merrill, T. G. Paterson. Boston: Houghton Mifflin, 2005, s. 171-180.
- ¹¹⁴ MARX, Karel: *Inaugurální adresa mezinárodního dělnického sdružení*. In: *ME, Vybrané spisy*, sv. 2. Praha: Svoboda, 1977, s. 484-494.
- ¹¹⁵ LENIN, Vladimír I.: *Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu*. In: *Vybrané spisy*, sv. 3. Praha: Svoboda, 1974, s. 615.

-
- ¹¹⁶ ISHAY, Micheline R.: *The History of Human Rights*. Citované vydání, s. 177.
- ¹¹⁷ LOCKE, John: *Dvě pojednání o vládě*. Citované vydání, s. 175.
- ¹¹⁸ *The Political Writings of Thomas Jefferson. Representative Selections*. New York: The Liberal Arts Press, 1955, s. 2 - 4.
- ¹¹⁹ PAINE, Thomas: *Práva člověka*. Bratislava: Osveta, 1959, s. 194 a 198.
- ¹²⁰ RUGGIERO, Guido de: *Dějiny evropského liberalismu*. Citované vydání, s. 32.
- ¹²¹ *The Political Writings of Thomas Jefferson*. New York: The Liberal Arts Press, 1955, s. 66 a 65.
- ¹²² Tamtéž, s. 66 a 65.
- ¹²³ PLATÓN: *Ústava*. 358e-359a; Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas, 1993, s. 78-79.
- ¹²⁴ HOBBS, Thomas: *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 124.
- ¹²⁵ ROUSSEAU, Jean Jacques: *O společenské smlouvě*. In: ROUSSEAU, Jean Jacques: *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1978, s. 208.
- ¹²⁶ Citováno podle KOLLER, Peter: *Nové teorie smlouvy*. In: BALLESTREM, Karl, OTTMANN, Hennig: *Politická filosofie 20. století*. Praha, OIKOY-MENH, 1993, s. 269.
- ¹²⁷ ARISTOTELÉS: *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek, 1996, s. 137 (1134b 20).
- ¹²⁸ HOBBS, Thomas: *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Citované vydání, s. 91.
- ¹²⁹ KOMÁRKOVÁ, Božena: *Původ a význam lidských práv*. Citované vydání, s. 66.
- ¹³⁰ SCHLESINGER, Arthur Jr.: *Human Rights and the American Tradition*. Foreign Affairs: America and the World 1978, s. 503-504.
- ¹³¹ Citováno podle SABOUL, Albert: *Velká francouzská revoluce*. Praha: NPL, 1964, s. 339.
- ¹³² *Political Theory and Right of Man*. Ed. by D. D. Raphael. Indiana University Press, Bloomington and London 1967, s. 44.
- ¹³³ Řeč F. L. Riegera na říšském sněmu k základním právům občanů. In: VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny české politiky v dokumentech*. Citované vydání, s. 121-122, 129 a 134.
- ¹³⁴ Citováno podle BENN, Stanley I., PATERS, Richard S.: *The Principles of Political Thought*. Collier Books, New York 1964, s. 105.
- ¹³⁵ ZOUBEK, Vladimír: *Lidská práva. Globalizace. Bezpečnost*. Plzeň: Nakl. Aleš Čeněk, 2008, s. 211 (v originále kurzívou).
- ¹³⁶ PAINE, Thomas: *Práva člověka*. Citované vydání, s. 95.

-
- ¹³⁷ LOCKE, John: *The Fundamental Constitutions Of Carolina*. - LOCKE, John: *The Works of John Locke*, vol. 9 – http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1726&chapter=81635&layout=html&Itemid=27
- ¹³⁸ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 23.
- ¹³⁹ Viz tamtéž, s. 8.
- ¹⁴⁰ KREJČOVÁ, Lenka: *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. Praha: Grada, 2011, 16.
- ¹⁴¹ Viz BEITZ, Charles R.: *The Idea of Human Rights*. Citované vydání, s. 74.
- ¹⁴² DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 37.
- ¹⁴³ EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 20.
- ¹⁴⁴ NELSON, John O.: *Against Human Rights*. In: *Philosophy* 65 (1990), s. 345. Citováno podle BEITZ, Charles R.: *The Idea of Human Rights*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2009, s. 4.
- ¹⁴⁵ Viz například KOHLBERG, Lawrence: *The Philosophy of Moral Development. Moral Stages and Idea of Justice. (Essays of Moral Development, vol. I.)* San Francisco etc.: Harper and Row, Publishers, 1981 a KOHLBERG, Lawrence: *The Psychology of Moral Development. Nature and Validity of Moral Stages. (Essays of Moral Development, vol. II.)* San Francisco etc.: Harper and Row, Publishers, 1984.
- ¹⁴⁶ SIMPSON, Elizabeth Léonie: *Preference and Politics: Values in Political Psychology and Political Learning*. In: *Handbook of Political Socialization*. Citované vydání, s. 377.
- ¹⁴⁷ MONTESQUIEU, Charles: *O duchu zákonů. I*. Praha: OIKOYMENH, 2010, s. 181.
- ¹⁴⁸ EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy*. Citované vydání, s. 119-120.
- ¹⁴⁹ DONNELLY, Jack: *International Human Rights*. Citované vydání, s. 22.
- ¹⁵⁰ Viz EVANS, Tony: *Human Rights in the Global Political Economy. Critical Processes*. Citované vydání, s. 8.

**Kniha vychází ve spolupráci
s Central European Education Institute, s.r.o.
a s podporou firmy Imperial Tobacco**

**Na obálce je použit obraz Eugène Delacroix
Svoboda vede lid na barikády (1830)**

**OSKAR KREJČÍ
Lidská práva**

© prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.
Edition © Kamil Mařík – Professional Publishing, Praha

Odpovědný redaktor PaedDr. Kamil Mařík

Vydalo nakladatelství Professional Publishing, Praha

<http://www.profespubl.cz/>

profespubl@volny.cz

První vydání, 2011, e-pub www.blisty.cz 2013

Vyrobila tiskárna PBTisk Příbram

ISBN 978-80-7431-056-0

LIDSKÁ PRÁVA

Obhajoba lidských práv představuje první linii bojů proti útlaku a nerovnosti. Přestože je možné hovořit o téměř globální shodě uznání významu lidských práv, spory se vedou o jejich původu, o vztahu politických a sociálních práv, o jejich „evropské podstatě“, ale i mezi zastánci univerzálního pojetí lidských práv a obhájcí názoru, že existují kulturní rozdíly v pojetí lidských práv. Kniha přináší nové pohledy na tyto problémy, a to včetně originální periodizace vývoje ideje lidských práv.

Oskar Krejčí (*1948) je český politolog. Publikoval přibližně dvacet pět knih a více než tisíc článků a studií. Je prorektorem Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů Praha. Přednáší na Fakultě politických věd a mezinárodních vztahů UMB v Banské Bystrici.

